

TREBALLS DE COMUNICACIÓ

6

Octubre 1995

SUMARI

IV Conferència Anual de la SCC

Girona 1994

Tomàs Mallol, soci d'honor

Homenatge en memòria de Joan Crexell

Treballs d'Història de la Premsa:
premsa clandestina

Inauguració del Curs Acadèmic 1994-1995

Informe sobre l'Estat de la Comunicació

SOCIETAT CATALANA DE COMUNICACIÓ

TREBALLS DE COMUNICACIÓ

6

Octubre 1995

SOCIETAT CATALANA DE COMUNICACIÓ

Aquesta revista compta amb la col·laboració del Centre d'Investigació de la Comunicació de la Generalitat de Catalunya.

La publicació dels textos de la quarta Conferència de la SCC, celebrada a Girona, ha comptat amb la col·laboració de la Caixa d'Estalvis de Catalunya.

TREBALLS DE COMUNICACIÓ

Revista bianual de la Societat Catalana de Comunicació

Consell de Redacció: Junta de Govern de la SCC

Jaume Guillaumet, president

Antoni Mercader i Capellà, vice-president

Josep Maria Martí i Martí, secretari

Carles José i Solsona, tresorer

Antoni Esteve i Avilés, vocal

Ernest Udina i Abelló, vocal

Direcció i edició: Joaquim Romaguera i Ramió, vocal de Publicacions

Delegat de l'IEC: Josep M. Muntaner i Pascual

Traduccions: Emili Olcina i Aya

Abstracts: Mark Waubby

Revisió lingüística: Jordi Alberich Puquí

Disseny: Jordi Artigas i Candela

© INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Editat per la Societat Catalana de Comunicació

(filial de l'Institut d'Estudis Catalans)

Carrer del Carme, 47 - 08001 Barcelona

Primera edició: octubre del 1995

Tiratge: 500 exemplars

ISSN: 1131-5687

Dipòsit legal: B. 35.560 /1991

Impressió: Beltrisgraf. C/ Calàbria, 199. 08029 Barcelona

SUMARI

IV Conferència Anual de la SCC Girona 1994

Comunicadors i comunicació

Què és això de la comunicació?, <i>per Manuel Fernández Areal</i>	13
El caricaturista com a comunicador, <i>per Ivan Tubau Comamala</i>	21
Eduard Fiol i Marquès: caricaturista i dibuixant, <i>per Lluís Costa i Fernández</i>	27
Formant comunicadors, <i>per Miquel Rodrigo i Alsina</i>	39
El periodisme, víctima dels seus èxits, <i>per Ernest Udina i Abelló</i>	49
Els molt honorables multimèdiums: la «comunicació placebo», <i>per Josep Lluís Gómez i Mompart</i>	53
L'anonimitat dels comunicadors en la configuració del procés de comunicació, <i>per Josep Maria Casasús i Guri</i>	61
Simulacions i «realitats virtuals» en els mitjans de comunicació, <i>per Antoni Mercader i Capellà</i>	65

Secció oberta

Del I Encuentro de l'AHCEE al V Congreso de l'AEHC: l'evolució dels estudis cinematogràfics «autonòmics» i/o «nacionals» i el major interès pel <i>local</i> (Bibliografia), <i>per Joaquim Romaguera i Ramió</i>	71
--	----

Tomàs Mallol, soci d'honor

Tomàs Mallol, cineista i col·leccionista, <i>per Joaquim Romaguera i Ramió</i>	91
---	----

Homenatge en memòria de Joan Crexell i Playà, soci de la SCC

<i>Paper Groc</i> , revista hemerogràfica personal de Joan Crexell, <i>per Josep Maria Figueres i Artigues</i>	101
---	-----

Treballs d'Història de la Premsa: premsa clandestina

Prensa clandestina a França durant l'ocupació nazi, <i>per Joan Crexell i Playà</i>	115
<i>Guia</i> (1949-1960), de Sant Cugat del Vallès, una revista dels anys difícils, <i>per Joan Auladell i Serrabogunyà</i>	133
<i>Vida del Concili</i> , diari clandestí en català dels anys 1964-1965, <i>per Àlvar Maduell i Sancho</i>	165
La premsa clandestina a Catalunya. Agencia Popular Informativa, cinc anys de contrainformació (1972-1977), <i>per Javier Tébar Hurtado</i>	173

Inauguració del curs acadèmic 1994-1995 amb la col·laboració del Centre d'Investigació de la Comunicació

Potere politico e mezzi di comunicazione: una prospettiva italiana, <i>per Maria Antonietta Macciocchi</i>	189
Informe sobre l'Estat de la Comunicació, <i>per Miquel de Moragas i Spà</i>	203
Abstracts	223
Publicacions de la SCC	235

**IV Conferència Anual
de la SCC
Girona 1994***

* Celebrada al Centre Cultural de la Mercè el dissabre dia 11 de juny del 1994

Foto: Ferran Cabellós

**Comunicadors
i
comunicació**

QUÈ ÉS AIXÒ DE LA COMUNICACIÓ?

MANUEL FERNÁNDEZ AREAL

D'antuvi, em veig en la necessitat de confessar que la lectura del llibre de Leopoldo Calvo Sotelo *Memoria viva de la transición*, va significar per a mi una commoció, si es pot parlar així, i em va envoltar d'un dubte horrorós.

Em refereixo a un polític espanyol dels nostres dies de qui jo no hauria sospitat mai que fos graciós; vull dir que tingués tanta d'ironia política i, si més no, tanta habilitat per tal de riure's de tothom i tocar el viu.

El qui va ser president del segon govern democràtic del postfranquisme diu:

Hoy nadie espera de un ministro o de un diputado una pieza literaria, ni un argumento bien trabado, ni una lógica persuasiva. ¿Qué es lo que se espera entonces del hombre público? Se espera que comunique bien [...]. Lo importante no es *lo* que se comunique, sino que el político *comunique* bien. El verbo comunicar se ha hecho intransitivo y no necesita un complemento directo. Hasta ahora el diccionario de la Academia sólo recoge una acepción intransitiva del verbo comunicar, la que lleva el número 7: «Dar un telefonazo [...] la señal indicadora de que la línea está ocupada.» Me atrevo a proponer una papeleta con otra acepción intransitiva: «Comunicar: 10. Poli. intr.: hablar un hombre público sin decir nada e inspirando confianza a quien le oye.»¹

És veritat que som davant d'un polític, no pas d'un científic tractadista i coneixedor de les ciències de la informació. Tot i que, personalment, moltes vegades dubto del caràcter científic de molts que s'anomenen, ells mateixos, científics, psicòlegs, comunicòlegs i tractadistes en ciències de la informació.

Tot i això, em penso que les paraules de Calvo Sotelo contenen una llarga experiència feta dita o acudit, com vulgheu. Vegem: per endavant,

1. Leopoldo CALVO SOTELO, *Memoria viva de la transición*, Madrid, Plaza-Janés - Cambio 16, 1990, p. 184-185.

sembla que hi hagués una petita contradicció o una de molt grossa entre el concepte que de sempre vam fer servir quan parlàvem de comunicació i el concepte nou i festiu que ell vol introduir, puix que, si la *mass communication research* ens va acostumar a veure la comunicació com un fenomen persuasiu, hom no podrà entendre que, ara per ara, se'ns parli de la comunicació com un altre tipus de fenomen que persegueix deixar totalment bocabadat el públic.

Tanmateix, hem de reconèixer que el polític té raó. Molts dels nostres companys radiofonistes diuen que el president comunica molt bé amb la gent, que tal personatge és molt comunicatiu, per tal de significar allò que vol dir exactament Calvo Sotelo. No fa gaires anys, a la revista *Periodistas*, desapareguda, Prieto es preguntava «¿El periodismo es soluble en la comunicación?»,² sens dubte perquè veia el perill que representava el tarannà de molts periodistes que s'estimaven més fer de «comunicadors», o sigui d'animadors de programes a la televisió o a la ràdio, amb un caràcter informatiu i amb resultats encisadors per tal de deixar bocabadat el públic.

Si la comunicació va ser sempre concebuda dialècticament com alguna cosa persuasiva per tal de convèncer; si per a molts no es pot parlar d'una informació sense objectius i finalitats de captació de voluntats; si cal no parlar de notícies com de fets elaborats i servits al públic que demana la veritat, puix que no es pot donar la veritat al públic, sinó només la versió personal, subjectiva de qualsevol, com és que ara es diu que la nova concepció de la comunicació es fa intransitiva; és a dir, cerca només arribar a produir una bona impressió als teleespectadors, als lectors o als qui escolten una veu que s'introdueix a les seves orelles i els fa somiar el personatge?

El missatge cedeix la seva importància, com a contingut, al paper d'argent que l'envolta. Si ho mirem bé, però, els uns i els altres diuen el mateix. Els comunicòlegs més d'escola i el polític irònic vehiculen la mateixa realitat: comunicar no cal que sigui una expressió de l'ànim persuasiu, un mitjà, com a procediment, de convèncer altri. La comunicació és un fenomen que tradueix la necessitat de tothom de viure en societat, de relacionar-se amb els altres. Per això totes les constitucions modernes reconeixen el dret de cadascun dels ciutadans a la lliure expressió, a fer públiques les seves idees i també a cercar i rebre informació veritable, puix que la informació és la part, una part de la comunicació.

Ara, però, n'hi ha força de convençuts que informació i comunicació són el mateix fenomen, i per això diuen que no hi ha missatges que no siguin

2. Sergio PRIETO, «¿El periodismo es soluble en la comunicación?», *Periodística*, núm. 24, juliol 1989, p. 7-11.

persuasius, mentre que Calvo Sotelo ens adverteix de la corrupció de la paraula, o més aviat del concepte de comunicació, fins a arribar a la fi a fer referència només a les possibilitats dramàtiques, escenogràfiques, dels comunicadors.

La informació també és comunicació

Barbotin ja ens havia dit que l'home —ara hauríem de dir l'home i la dona per tal que no ens titllin de masculistes— és un «animal que habla»,³ encara que, com ell mateix reconeix, pel fet de viure, d'ésser, cadascú, vol dir, i de fet diu, «alguna cosa a los demás, por la palabra o por el silencio».⁴

La conclusió a què podem arribar és que tot és comunicació. Vull dir que la comunicació és un fenomen molt menys complicat, no tan embolicat com potser la majoria dels comunicòlegs de mena *masscommunicationresearchaires* ens volen fer veure. Ja que tot és comunicació i l'home, tot ésser humà, per això mateix, pel grandios fet d'ésser, té dret a comunicar, a conviure i a relacionar-se amb els altres. Aquest constitueix un dels drets i que tothom coneix com a fonamentals, naturals, propis de l'home; i no cal que les constitucions vinguin a dir-nos que existeixen, puix que ja neixen en néixer l'home, com els dits, i el nas, i la veu, i les orelles.

En aquest sentit, sembla raonable tot el que ens diu Calvo Sotelo en parlar del nou concepte polític de la comunicació: allò d'enraonar sense dir res i inspirant confiança a tothom.

De sempre, ningú no dubtava que la comunicació és un dret, i molt menys que comunicar-se es tradueix, vulgues no vulgues, en un fenomen sociològicament entremaliat, encaminat a fer força, psicològicament parlant, sobre els altres. Si els comunicòlegs de mena *masscommunicationresearchaires* ens han empaitat molts anys per convèncer-nos que no tenim més remei que fer missatges persuasius, fins i tot els que només donen al públic fets, dades, puix que tot és retòrica persuasiva, Calvo Sotelo ens posa davant dels ulls un exemple de cada dia: els polítics comuniquen sense dir res de contingut, només cal que el públic —votants— gaudeixi de l'espectacle. I amb això el missatge aconsegueix la seva finalitat. Un missatge formal sense informació; amb comunicació, però.

Tanmateix —per la meua experiència professional com a periodista i per la meua investigació científica i la meua tasca com a docent—, tothora he tractat d'explicar i de difondre la realitat que no sempre la comunicació és

3. Edmond BARBOTIN, *El lenguaje del cuerpo*, vol. II, Pamplona, EUNSA, 1977, p. 15.

4. BARBOTIN, *op. cit.*, p.19.

persuasiva; que, com diu Brajnovic, la comunicació és el tot i la informació n'és una de les parts.⁵

Casasús, malgrat l'aprofundit i pietós estudi que va fer de la primera tesi doctoral en periodisme coneguda, ens va presentar amb molt de gust —i amb molt de gust els seus lectors ens en vam assabentar— que Peucer, en parlar dels «relats periodístics», diu que «contenen la notificació de coses diverses esdevingudes recentment en qualsevol lloc» i que el mateix Peucer relaciona «amb la voluntat de l'escriptor de periòdics la credibilitat i l'amor a la veritat: no sigui cas que, pres d'un afany partidista, hi barregi temeràriament quelcom de fals o escrigui coses insuficientment explorades sobre temes de gran importància»;⁶ però Casasús s'ha deixat guanyar, a parer meu, per la influència retòrica o, més ben dit, per la influència de la retòrica.

El mateix Casasús diu:

La persuasió retòrica no és una funció exclusiva del Periodisme d'Opinió. Cal dir que en qualsevol de les modalitats de gènere periodístic brollen manifestacions retòriques persuasives [...]. Tots els textos informatius, totes les notícies sobre esdeveniments d'actualitat, envien devers el receptor un missatge persuasiu encobert, latent o tàcit: «Tot allò que expliquem amb aquest estil precís, concís, impersonal i distanciat és veritat. Vostè s'ho ha de creure perquè està escrit amb aquest registre aparentment neutral.»⁷

No he vist mai que la construcció del relat periodístic com a notícia, és a dir, periodísticament, per tal de facilitar al lector, al teleespectador o al radiooïdor de comprendre què es diu, sigui retòrica persuasiva. És clar que cal que el professional de la informació digui la veritat, i per això cal que cerqui els fets com són i que faci servir paraules adients —estil informatiu— per a veure si el públic rep el missatge com hom vol: notícies, sense intenció de convèncer o d'atreure voluntats. És clar que el públic es refia dels mitjans i dels periodistes que sempre li diuen la veritat; quan donen notícies, són notícies veritables, responen a la realitat, encara que elaborada —no m'agrada gaire el mot *manipular* per tal de descriure la funció constructora de la notícia precisament per la seva càrrega d'intencionalitat—, i per això

5. Podeu veure, per exemple, el meu treball «El concepto de información en Brajnovic» dins el llibre col·lectiu *Estudios en honor de Luka Brajnovic*, Pamplona, EUNSA, 1992, p. 307-322.

6. Josep Maria Casasús, al núm. 3 de la revista *Periodística*, monogràfic amb la primera tesi doctoral sobre periodisme (Leipzig, 1690) i un estudi introductori del catedràtic català, reproduceix en català les paraules reveladores de Tobias Peucer (v. p. 37-38).

7. Josep Maria Casasús, «La periodística com a experimentació de la nova retòrica», *Periodística*, núm. 6, p. 127.

li fan confiança. Ara, això no vol pas dir que aquests missatges, pel mateix fet d'ésser informatius, pel fet de reflectir la realitat, hagin de ser retòricament persuasius.

Estic d'acord amb el que diu Victòria Camps:

Un dels equívocs que detectem en l'anàlisi del concepte de comunicació és la confusió entre comunicació i informació. La informació és, sens dubte, una manera de comunicar. La informació és una condició necessària de la comunicació, però no és suficient. La comunicació és quelcom més que la simple informació.

Encara que, a la fi, els professionals de la informació no quedem gaire bé a la seva exposició raonada.⁸

I un altre aclariment: tota informació és comunicació, però no tota comunicació és informativa, com ja va deixar ben clar Brajnovic,⁹ sense oblidar que el periodisme és, com tothom sap i com ens recorda Mar de Fontcuberta, *mediació* «y tiene que cumplir con las exigencias que toda medición conlleva. Debe ser accesible al público del medio a fin de ganar posibilidades de difusión. Ciertos rasgos del lenguaje periodístico, como son su concisión, su deseable claridad y su rapidez, son imprescindibles para que pueda cumplir su función informativa».¹⁰

El periodista té necessitat del públic. Sense públic no pot haver-hi periodisme. Sense éssers humans que desitgin conèixer allò que passa cada dia no hi haurà informació. Cal que el periodista, el professional del periodisme com a informador, és a dir, com a cercador, elaborador i oferidor de notícies, sàpiga oferir-les amb un caire atractiu; això no vol pas dir, però, que canviï informació, veritat, serietat, objectivitat, fets, per missatges propagandístics o publicitaris destinats a persuadir, a convèncer. Estic segur, per exemple, que, quan Tubau fa referència a Joffrin, no tradueix encertadament les dues definicions de comunicar i d'informar en dir que informar és raonar, explicar, convèncer; potser vol dir —al contrari que en la comunicació, que és interessar, divertir, influir, etc.— donar confiança, transmetre aquella confiança que s'obté de la certesa que el periodista diu la veritat, reflecteix la realitat feta missatge intel·lectual, escrit, oral o televisiu o cinematogràfic.

8. Victòria CAMPS, «Una societat incomunicada? Informació i Comunicació» dins *II Converses a la Pedrera*; amb aquest mateix títol, ponència al Centre d'Investigació de la Comunicació, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1993, p.15.

9. Luka BRAJNOVIC, *El ámbito científico de la Información*, Pamplona, EUNSA, 1979 (2a ed.), especialment p. 34 i 40.

10. Mar de FONTCUBERTA, *La noticia, pistas para percibir el mundo*, Barcelona, Paidós, 1993, p.100.

Comunicació i públic

El espectáculo, la publicidad, pueden ser perfectamente creativos y tan dignos como la información. Es en el intento de hacerlos pasar por información donde se origina el engaño. *Comunicar*, según el periodista francés Laurent Joffrin, es divertir, interesar, emocionar e influir. *Informar* es razonar, explicar, convencer. La comunicación se dirige a los consumidores, la información a los ciudadanos.¹¹

M'agradaria deixar ben palesa la meva intenció. No vull pas menysprear totes les formes de comunicació que no siguin la informativa. Ja he dit més amunt que tot és comunicació, i ara s'hi hauria d'afegir que, si parlem de comunicació de masses o, si més no, dirigida a públics més o menys amplis, hi ha tres tipus de comunicació: la *informativa*, que no persegueix cap més finalitat que donar a conèixer al públic les coses que passen i que l'interessen, assabentar-l'en; la *publicitària*, que, mitjançant o no fets veritables i d'actualitat, notícies certes, fa servir un estil adient per tal de convèncer de les bones qualitats d'un producte, d'una persona, d'un partit polític, etc.; i la *propagandística*, que sí que és clarament retòrica i tracta de fer arribar i inocular missatges ideològics per conformar la mentalitat dels altres; positivament o negativament, això és una altra cançó.

Totes tres possibilitats de comunicar i comunicar-se massivament o socialment —es parla dels mitjans de comunicació social, que no tan sols serveixen informació— em semblen igualment dignes i amb el mateix nivell d'honradesa. Cap problema per aquesta banda. Però quina és la rao que els publicitaris i, doncs, els propagandistes procurin fer passar com a informació el que no ho és?

El prestigi de la informació, puix que per definició es tracta d'una comunicació de fets, veritable atreu els desigs de tots els comunicadors quan volen que els missatges publicitaris o propagandístics siguin acceptats i alhora creguts. Per això entrem en l'àmbit de la retòrica ara si volem donar una bona impressió de veracitat, de serietat; quan volem guanyar la confiança dels altres per tal que pensin com nosaltres pensem, o creguin allò que nosaltres creiem, o ens votin o votin el partit al qual nosaltres pertanyem.

Un fenomen recent, però, sembla com si negués tot això que anem dient i contradigués els nostres arguments d'experiència. És ben cert que els periodistes volen guanyar lectors, telespectadors, radiooïdors...; i això oi que influeix en la redacció dels seus missatges i en els mateixos continguts per tal d'atreure cada dia més gent?

11. Ivan TUBAU, *Periodismo oral*, Barcelona, Paidós, 1993, p. 99.

Potser hem passat de considerar el públic com a tal a veure'l com a «audiència». El públic era, abans, un sector respectable de la població que ens seguia, ens llegia, ens feia arribar moltes vegades el seu aplaudiment i unes altres el seu enuig; i que ens estimava i ens comprava —els nostres mitjans d'expressió—, o ens abandonava i es reia de nosaltres.

Ara, però, el públic és una realitat, sociològicament considerada, molt poderosa, que té molts diners i pot fer-nos rics o enfonsar-nos. L'audiència no coneix enyoraments i romanticismes, ni té consideració envers el temps que fa que li donem notícies i li fem festes. Ara el públic s'ha fet *consumidor* i mana molt, i hom l'ha de considerar, vulgues no vulgues, encara que el públic sempre va manar molt en la informació en el sentit que orienta els temes, per molt que els comunicòlegs estiguin disposats a demostrar el contrari; o sigui que els periodistes són els qui diuen al públic tot el que aquest ha de considerar notícia, i res més.¹²

Potser és aclaridor el que diu Iglesias:

En televisión, como en los demás medios, de ordinario los contenidos no publicitarios no generan directamente entradas económicas, pero hacen, sin embargo, algo económicamente más relevante aún: crean la audiencia, la clientela, que es la base de aquellos ingresos y desde luego la primera fuerza y principal riqueza de un medio de comunicación social. Podemos decir así que la programación opera como un cebo utilizado para pescar al telespectador: una vez esté en el salobre televisual, bastará con retenerlo para que mire y escuche los mensajes publicitarios.¹³

La mateixa audiència informativa serà publicitària; o, més ben dit, la mateixa audiència —el públic— dels diaris, de les televisions i de les ràdios pot ser el mercat potencial dels missatges publicitaris, que no vindrien pas si no hi hagués audiència per a les notícies.

Amb referència a això, recordaré el que vaig dir l'any passat:

De sempre, els que treballem als diaris, a la ràdio i a la televisió, sigui quina sigui la nostra formació professional i acadèmica i el nostre tarannà intel·lectual, hem considerat la nostra tasca periodística com un conjunt d'activitats que es poden reduir a dues: dir, contar el que ha passat amb la més gran aproximació a la realitat, i comentar, opinar, fer una tasca de reflexió sobre els fets.¹⁴

12. En el meu llibre *El público como sujeto activo en la producción de mensajes informativos*, Secretariado de Publicaciones de la Universidad de La Laguna, 1992, desenvolupo el paper del subjecte receptor dels missatges en la tria i la redacció que els periodistes fan a l'hora de *veure* i elaborar notícies.

13. FRANCISCO IGLESIAS, «Tendencias publicitarias en la televisión», *Comunicación y Sociedad*, núm. 1 i 2, vol. IV, Pamplona, Universidad de Navarra, 1991, p. 116.

14. MANUEL FERNÁNDEZ AREAL, «El periodisme com a història sincrònica», *Treballs de Comunicació*, núm. 4, octubre 1993, Barcelona, Societat Catalana de Comunicació, Institut d'Estudis Catalans, 1993, p. 84.

I no fa gaires dies, en ocasió del III Congreso de la Sociedad Española de Periodística, hi vaig parlar una altra vegada, tossudament, de la urgència i la importància de mantenir l'ensenyament de la distinció entre informació i comunicació amb els nostres alumnes de periodisme.¹⁵

El professor Casasús va ser tossut igualment a dir-nos que la dimensió ètica de la comunicació social «es o debería ser el atributo que caracteriza y define al Periodismo respecto a las otras manifestaciones de la actividad humana y profesional en los medios de comunicación pública».¹⁶ Em sembla que, si volem que es mantingui una comunicació informativa, és a dir, una comunicació de fets que no sigui persuasiva, que sigui només una mediació entre realitat i públic i pretengui, vulgui, solament donar a conèixer el que ha passat, cal que els alumnes de periodisme en sàpiguen fer la distinció i vulguin comunicar fets quan pertoca fer informació, encara que, en els altres casos, puguin fer el trempat i arribar a deixar bocabadats tots els qui constitueixin l'audiència.

Tot és comunicació. Tot el que es fa als mitjans de comunicació social ho és igualment: però només és comunicació informativa o informació quan es diu la veritat, protagonismes de banda, perquè, com vaig dir precisament al congrés de la SEP a què he fet referència, a la informació li va malament el protagonisme. El que demana la informació és la veritat i no pas teatre.

15. Ponència amb el títol *Principios para la buena formación de periodistas*, Pamplona, maig 1994.

16. Ponència amb el títol *La formación de los periodistas como forjadores del uso ético de los medios de comunicación social*, Pamplona, maig 1994.

EL CARICATURISTA COM A COMUNICADOR

IVAN TUBAU COMAMALA

Tractaré de la caricatura personal a la premsa. És a dir, d'allò que comunament s'entén per caricatura en l'actualitat (i *d'actualitat*): aquell dibuix en el qual apareix representada una persona realment existent que en principi hi ha de poder ser reconeguda. En les meves investigacions sobre aquesta qüestió, m'he ocupat de les caricatures de personatges *públics* aparegudes en *publicacions* periòdiques de venda *pública*, fonamentalment a Espanya.

He provat de demostrar que la caricatura personal de premsa té unes característiques específiques, tot i que connecta alhora amb uns altres tipus de caricatura i amb unes altres manifestacions de l'humor gràfic imprès, com ara l'acudit o *chiste*, que en temps ja un xic llunyans havia quedat englobat dins del terme genèric *caricatura*.

La meua hipòtesi inicial, que les recerques recents que he dut a terme semblen haver confirmat, era que la caricatura de premsa és l'única caricatura democràtica, ja que qui ha de jutjar-la no és el seu protagonista, sinó els lectors de la publicació on apareix. D'això hauria de derivar-se'n que només la caricatura de premsa podria expressar-se amb llibertat, un cop que client i mecenes deixen de ser sinònims. En conseqüència, aquesta especialitat desenrotllarà modalitats d'expressió variades, però distintes dels altres tipus de caricatures. Els personatges públics caricaturitzats acabaran convertint-se en alguna mesura en ideogrames, i tal vegada fins i tot en signes d'un codi.

Hem de situar la caricatura personal de premsa dins dels dos contextos que semblen ser-li naturals. De l'una banda, les arts dites plàstiques, d'una manera especial el dibuix i el gravat, però també la pintura i, en una mesura menor, l'escultura. De l'altra banda, el periodisme, i més en concret el periodisme doctrinari o d'opinió, cau del qual —penso molt especialment en els setmanaris satírics del segle passat— va sortir la caricatura que ara ens ocupa.

En les meves recerques recents he tractat de mostrar l'evolució de la caricatura des del retrat «carregat» inicial fins a la síntesi extrema d'algunes tendències actuals o de períodes avantguardistes ja relativament llunyans. Poden distingir-se, em penso, dues escoles principals. L'una, que arrela en la litografia i l'aiguafort i intenta suggerir volums mitjançant la multiplicació de traços; l'altra, que, partint del burí i passant per l'arabesc modernista i la rígida codificació cubista, intenta arribar a la simplicitat suprema on el traç *expressa* per si mateix.

El de la caricatura personal de premsa és un camp investigatiu pràcticament verge. De tota manera —i si ens referim a l'humor gràfic en general més que a la caricatura específica—, s'hi poden distingir algunes tendències:

a) La sociològico-política, que sol magnificar les significacions socials en detriment de les evidències plàstiques.

b) La psicologista, d'una manera especial en la seva subclasse psicoanalítica, que privilegia els continguts simbòlics i fabrica un codi arquetípic simplificatori dubtosament adequat per a l'objecte d'estudi, que és, no ho oblidéssim pas, la caricatura *personal*.

c) La semiòtico-estructural, que conceptualitza i abstractitza les seves anàlisis mitjançant un vocabulari esotèric per al lector culte comú, amb resultats escassament productius pel que fa al desentranyament de la realitat estudiada.

d) La formalista, tal vegada la més interessant i productiva, que no obstant això oblida massa sovint que una caricatura no és una pintura i desdenya potser amb excés les connotacions sociològiques, polítiques i psicològiques d'un mitjà d'expressió artística impur per definició.

He fet els possibles per demostrar que la tendència de recerca més fructífera ha de partir, a parer meu, de les reflexions —basades en la pràctica continuada— que els mateixos caricaturistes han anat fent sobre el seu art.

Em penso que la caricatura de premsa és, molt més que no pas un subgènere pictòric o gràfic, un gènere periodístic. I un gènere periodístic d'opinió, equiparable a la crítica cultural o a l'article, fins i tot quan és utilitzada com a mera il·lustració. La caricatura personal té a veure amb les arts plàstiques, no cal dir-ho, i amb la sociologia, amb la ciència política o la psicologia. Però és, sobretot i primer de tot, periodisme. Per això la meua recerca sobre la matèria ha arrancat del periodisme i ha analitzat l'objecte d'estudi segons la metodologia pròpia de la ciència que Josep M. Casasús va batejar ja fa algun temps com a periodística.

La transcendència científica, acadèmica i social del treball d'investigació que he realitzat en aquest camp serà similar, espero, a la del que vaig publicar fa més de vint anys sobre l'humor gràfic, o en fa més de deu sobre la crítica de cine, o en fa cinc sobre el català oral de la ràdio i la televisió.

Des del punt de vista científic és una recerca que obre camins fins ara a penes fressats. Jo m'he limitat a desbrossar-los. Uns altres, espero, els eixamplaran, els asfaltaràn i en farà autopistes que condueixin, per exemple, de la història de l'art a la sociologia passant pel periodisme, que és el camí que modestament, artesanalment, he contribuït a obrir. Convé que la comunitat científica sàpiga que estudiar caricatures és tan necessari i tan «científic» com estudiar electrons o forats negres.

En el camp acadèmic, em penso que la meua recerca és una contribució més a la interdisciplinarietat, que entenc com a altament necessària en una universitat en la qual —i no em refereixo tan sols a la catalana o a l'espanyola— els departaments semblen cada dia més compartiments estancs. Em sembla bo que el professor de moviments artístics es recordi que la caricatura de premsa és art, i també m'ho sembla, de bo, que el professor de periodisme no obliidi que el dibuix d'humor és periodisme. Suposo que el meu treball els podrà ajudar tots dos en aquest sentit.

La transcendència social de la meua recerca en aquest camp em penso, en canvi, que serà molt modesta. El ciutadà comú pot viure sense cap problema en la ignorància absoluta respecte a què pugui ser una caricatura. La caricatura, com la crítica de cine o la de llibres, és un luxe per a minories il·lustrades i el seu estudi només interessa els *addetti ai lavori*: professors i, si Déu i la Mare de Déu de Bellmunt volen, periodistes i estudiants.

D'influències indirectes, la meua recerca sobre la caricatura n'ha tingut moltes: totes les persones de les quals he llegit llibres que han impregnat, per reminiscència o per automatisme psíquic, el meu treball; tots els dibuixants dels quals he vist i estudiat caricatures; tots els col·legues, companys i tot i això amics amb els quals he parlat d'aquest afer.

D'ajudes directes, val a dir-ho, n'he tingut més aviat poques. Els caricaturistes Dávila, Del Arco i Ugalde, que vaig entrevistar quan em dedicava a ensenyar dibuix per correu i que ja no formen part del món dels vius; Toni (Batllori) i Ferreres, caricaturistes actuals que vaig entrevistar ara; Ras, que, a més d'enviar-me des de Caracas els seus llibres, va tenir la gentilesa de fer-me destinatari d'una correspondència per a mi molt profitosa, en la mesura que va ser l'*starter* de les meves reflexions i recerques posteriors sobre la matèria; Máximo (San Juan), que, convidant-me a impartir una conferència als cursos d'estiu de la Complutense a Almeria, em va regalar una impagable classe pràctica sobre caricatura, en viu i en directe, de Peridis...

Ja he dit que les meves investigacions eren artesanals. Per a aquesta he pogut comptar amb l'escassa bibliografia d'uns altres disponible i amb tota la pròpia. La documentació bàsica ha estat un bon nombre de carpetes curulles de retalls, arreplegats al llarg d'uns quants anys. Els instruments auxiliars, dos parells de tisores; una fotocopidora; dues o tres barres adhesives Kores; un nombre difícil de quantificar de bolígrafs, retoladors i llapis; una goma d'esborrar Milan; Tipp-Ex fluid; un ordinador.

Tot això permet induir que, tal com ja he manifestat de manera explícita, sóc un investigador artesanal. Els punts de partida i els elements bàsics de la meva recerca són la lectura de l'escassa bibliografia específica, principalment els testimoniatges dels caricaturistes i les entrevistes personals amb ells, i la relectura dels meus textos i de les meves entrevistes sobre humor gràfic i dels meus cursos de dibuix per correspondència, escrits fa molts anys en col·laboració amb José Luis Velasco.

Pel que fa a la recopilació d'informacions, la meua eina fonamental eren les tisores. Retallament de totes les caricatures que em semblaven interessants, pel motiu que fos, a diaris i revistes espanyols i estrangers. Introducció dels retalls en carpetes, amb la data de publicació indicada. Retallada i encarpetament de textos periodístics referits al tema, escassos (entrevistes amb dibuixants, petites antologies, algun article).

Arribat el moment de processar la informació, es tractava de veure si les hipòtesis inicials eren confirmades per l'estudi del corpus real. En línies generals ho van ser —quan no ho són?—, però en alguns aspectes la realitat ha fet que les conclusions presentin algunes diferències, no gaire grans per dir-ho tot, respecte a les hipòtesis.

Abans d'exposar-vos de manera molt sintètica aquestes conclusions, faré un incís per aclarir la meua tasca inductiva i deductiva. Si entenem que la deducció parteix d'un principi general conegut per arribar a un principi general desconegut, semblarà lògica —mai més ben dit— i perfectament aplicable aquí la contraposició clàssica entre deducció i inducció, ja que aquesta passa de les observacions concretes a la proposició. Però també és clàssica la complementarietat entre l'una i l'altra.

En la meua recerca només podia arrancar, com a principi general conegut, de les definicions «visuals» que de *caricatura* donen els diccionaris i les enciclopèdies, és a dir: la caricatura és *un dibuix que ridiculitza una persona, deformant o exagerant les seves faccions*.

D'acord amb l'observació concreta i conscienciosa del corpus estudiat, es pot induir que la definició tradicional de *caricatura* és excessiva de l'una banda i insuficient de l'altra, ja que conté elements no imprescindibles i, en canvi, li'n manquen d'altres que al meu entendre resulten necessaris.

Em penso que puc, per tant, pel que fa a la caricatura personal de premsa, proposar una nova definició, complementària de la fins ara vigent però més ajustada a la realitat actual de la matèria investigada.

La caricatura de premsa actual, com la meua modesta recerca i sobretot les evidències gràfiques demostren, és *una síntesi expressiva de l'individu*. És un humanisme en el sentit fort del terme, ja que només l'home pot fer-la i l'home és l'únic tema de la caricatura. Caricaturitzar no és ridiculitzar ni exagerar, sinó *descobrir, desvelar*. Radiografiar l'ànima. La caricatura expressa el personatge i també l'autor. El bon caricaturista cerca l'essència i menysté els detalls irrellevants. El caricaturista és un observador permanent dels seus congèneres.

No importen els traços anàtòmics com a tals, sinó el moviment de l'ànima que tradueixen per mitjà del gest, sobretot per mitjà dels llavis i de la seva rodalia immediata. Els ulls també importen, però només com a portadors de la mirada, que és allò que el caricaturista *veu i dibuixa*. La caricatura, ja ho he dit, és una radiografia. Però una radiografia lineal, barroca o lacònica, però elaborada mitjançant traços que expressen per si mateixos, *per se*.

Com a definició lúcida que pretén ser de la persona humana, la caricatura de premsa és un exercici comparable als gèneres periodístics d'opinió. Qüestiona, per tant, el sistema. Ara bé, és una excrescència que el sistema tolera perquè, igual com passa en els altres gèneres crítics, la seva perillositat social i política és pràcticament nul·la. La bona caricatura actual de premsa es dirigeix a la intel·ligència i demana un lector cultivat. El seu públic potencial és, doncs, un segment molt reduït de l'audiència dels mitjans. En funció d'aquest fet, esdevé, ho vulgui o no, una més de les coartades de les quals el sistema conformador disposa per a fer més tolerable i còmoda la dissidència (permesa per impotent) de la minoria disconforme.

EDUARD FIOL I MARQUÈS: CARICATURISTA I DIBUIXANT

LLUÍS COSTA I FERNÁNDEZ

A començament del segle xx la premsa satírico-humorística visqué, a la ciutat de Girona, un període d'una certa revifalla, com mostra el fet que en els anys 1907-1908 hi aparegueren quatre capçaleres: *Truytes*, *La Sartén*, *L'Escorsó* i *L'Estisora*. És cert, però, que es tractava de projectes molt inconsistents, i en alguns casos gairebé conjunturals, amb mínimes condicions per a sobreviure, la qual cosa derivava en el fet que les experiències més reeixides no fossin capaces de treure més de mitja dotzena de números. Aquesta tendència es modifica en la segona dècada de segle, amb l'aparició, l'any 1914, d'*Aigua-Forts*, una publicació que aconseguí editar durant dos anys cinquanta números, alhora que convisqué amb unes altres revistes satíriques, de vida efímera però molt emblemàtiques, com *Flirt*, *Les Voltes* i *El Burinot*. Un any i mig després de la desaparició d'*Aigua-Forts*, es publicà el primer número de *Clar i Net*—6 de maig de 1917. Aquesta nova revista satírica es caracteritzà, a diferència de la majoria de les anteriors publicades a la ciutat de Girona, per una clara voluntat d'incidir en la política local tot i que defugien inicialment qualsevol mena de definició política. En tot cas, el seu màxim responsable, Ramon Xifra i Riera, era una home afí als plantejaments polítics del regionalisme burgès.¹

En aquella època, Eduard Fiol i Marquès era un adolescent —havia nascut a Begur l'any 1903, en el si d'una família burgesa de tapers—, però la seva vocació pictòrica el posà en contacte amb els nous corrents artístics, circumstància afavorida pel fet d'haver traslladat el seu domicili a Girona, ciutat que, malgrat el seu esperit provincià, oferia moltes més possibilitats de relació per a un artista jove que no pas el poble de Begur. No obstant aquesta perspectiva propícia, l'embranchida de revistes satíriques a Girona es deturà el mateix any 1919 amb l'acabament de la primera època de *Clar i Net*. Així, trobem un joveníssim Fiol —tenia en aquells moments setze

1. La seva activitat regionalista el portà a la presó durant la Dictadura de Primo de Rivera. Vegeu Lluís COSTA, *La Dictadura de Primo de Rivera a Girona: premsa i societat (1923-1930)* (tesi doctoral inèdita), Universitat de Girona, 1994.

anys— que havia abandonat els estudis de batxillerat que cursava a l'institut de Girona per dedicar-se a la pintura, i sobretot al dibuix, però que no tenia cap publicació on pogués exercir la seva vocació. Aquesta situació el portà, un quant temps més tard, a intentar dilatar el seu radi d'acció i a cercar a Barcelona alguna revista per poder-hi col·laborar.

L'etapa barcelonina

És indiscutible que Barcelona era una ciutat que brindava un ventall d'oportunitats, per a un dibuixant jove, molt superior que Girona. Amb tot, les dificultats per a introduir-se en aquest món també eren notables.

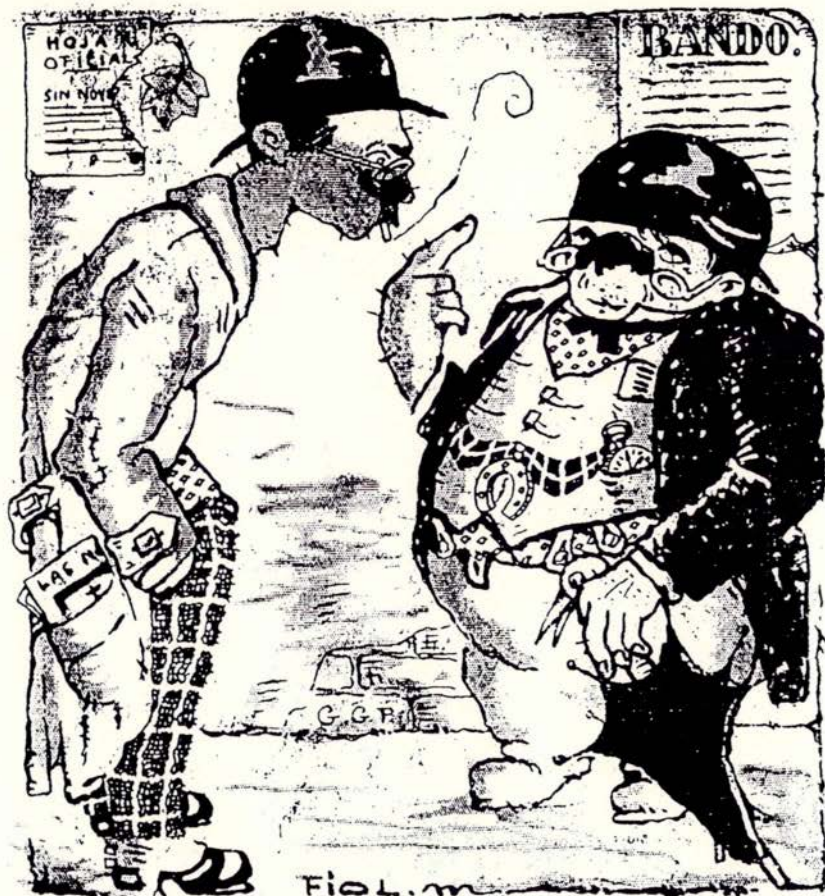
El 26 d'agost de 1921 aparegué, a Barcelona, *L'Estevet*, revista que acollí caricatures i dibuixos d'Eduard Fiol. *L'Estevet* es definia com un «setmanari nacionalista popular», era dirigit per Manuel Carrasco i Formiguera i es caracteritzava per un nacionalisme crític respecte a la Lliga i al seu líder, Cambó. A partir del mes de desembre de 1921 es canviava d'impremta i assumia aquesta funció l'impressor Avel·lí Artís i Balaguer, que alhora hi feia d'administrador. Aquest canvi coincidí amb una transformació de la revista, que es convertí en «un setmanari satíric i humorístic segons el tipus clàssic».² La influència d'Artís a *L'Estevet* era absoluta, però, al cap de sis mesos, l'harmonia entre la direcció i un administrador-impressor amb múltiples competències dins la mateixa revista es trencava. *L'Estevet* anunciava el dia 14 d'agost de 1922 que Artís en deixava l'administració, bé que precisava que continuaria tenint cura de la impremta. De fet, la notícia emprava un to cordial i d'agraïment respecte a Artís, i tot feia suposar que les bones relacions hi predominaven. Però el fet que el número següent de la revista s'edités a la impremta Altés feia deduir que la sortida d'Avel·lí Artís de *L'Estevet* no fou gens amistosa, la qual cosa, com veurem, es pogué confirmar més tard.

Durant sis mesos, Artís havia estat l'ànima indiscutible de *L'Estevet*, però des de final de juny de 1922 ja no hi tenia res a veure. Dos mesos més tard, el jove Eduard Fiol i Marquès s'adreçà epistolament a Avel·lí Artís per sol·licitar el seu ajut per a poder col·laborar en alguna revista de Barcelona, alhora que li trametia alguns dels seus dibuixos. La resposta d'Artís—carta de l'11 de setembre de 1922—³ ens permet descobrir bona part de la trajectòria barcelonina de Fiol, com també el concepte artístic que Artís tenia del dibuixant gironí; per tant, l'anàlisi d'aquesta correspondència és fona-

2. J. TORRENT i R. TÀSIS, *Història de la premsa catalana*, Barcelona, Bruguera, 1966, p. 489.

3. Agraïm al nebot d'Eduard Fiol, Joaquim Valentí i Fiol, l'amabilitat que ha tingut de deixar-nos consultar l'arxiu particular d'Eduard Fiol i Marquès, on es conserva, entre més material, la carta esmentada.

Preu: 15 cèntims. - Any II - Núm. 71
Barcelona, 13 d'octubre 'de 1922

- Està bé, aquest bando.
- Doncs, no, senyor, que no està bé! Això és un retorn al temps de les cavernes!
- No cridi, home, no cridi! ¿Que vol que l'agafin per « contrabandista »?

Acudit gràfic de Fiol publicat a La Mainada per l'octubre de 1922

mental per a entendre la primera època d'Eduard Fiol com a dibuixant i caricaturista.

D'entrada, Artís recorda a Fiol la seva desvinculació amb *L'Estevet*, de manera que li informa que «els seus dibuixos vingueren quan jo ja no sols *no hi manava* [el subratllat és d'Artís], sinó que els que el segueixen fent cometeren amb mi una informalitat que em priva de tenir-hi cap mena de tracte». Hi constatem, com ja havíem apuntat, que les relacions entre Artís i la direcció de *L'Estevet* acabaren absolutament deteriorades.

Així, doncs, Artís estava en possessió de dibuixos inèdits de Fiol, per la qual cosa aquell li proposà de publicar-los al «setmanari il·lustrat dels infants de Catalunya», *La Mainada*, revista dirigida pel mateix Avel·lí Artís que es publicava feia temps —des del juny de 1921— i que comptava amb la col·laboració d'un nombre important d'escriptors i de caricaturistes destacats. Aquesta proposició havia de satisfer, en gran mesura, un jove inexpert de dinou anys que veia la possibilitat de publicar el seu treball en una revista de Barcelona i al costat de veritables i reconeguts professionals. Malgrat aquesta aurèola de prestigi, la veritat era que *La Mainada* disposava d'escassos recursos econòmics, cosa que no permetia, tot i la bona voluntat d'Artís, pagar amb generositat els seus col·laboradors, tal com féu avinent a Fiol:

La Mainada és un mal negoci. Estic fent un sacrifici enorme per a sostenir-la, sacrifici que estic disposat a seguir fent mentre em sia humanament possible. Això m'ha obligat a reduir les despeses tant com he pogut. Els dibuixants als quals sol·licito originals cobren, però cobren quantitats tan ridícoles [*sic*], que jo mateix m'avergonyeixo d'haverles-hi [*sic*] de pagar. Però ells han vist de prop els meus esforços i, amb una magnanimitat que els honora, volen ajudar-me. Quan *La Mainada* tingui la venda a què té dret —jo no creuria en Catalunya si pensés el contrari—, quan la gent s'hagi adonat de l'aproximació a què està de la perfecció, jo pagaré a tothom com és de llei. Mes ara no puc. I, com que la meua publicació té per finalitat primordial fer tasca patriòtica entre els infants (si volgués fer-hi diners, la publicaria en castellà i almenys quadruplicaria la venda), reclamo de tots aquells que tinguin aptituds una mica de bona voluntat per a contribuir al meu esforç, si, com és natural, participen del meu criteri respecte [*sic*] la transcendència de l'obra.

La feblesa estructural i econòmica de la revista no havia de representar un fre a la voluntat de col·laborar-hi de Fiol, sobretot si atenem el fet que el que era més important era fer-se un nom a Barcelona. Amb tot, Avel·lí Artís ho aprofità per fer un seguit de retrets i suggeriments a l'estil de Fiol. Una primera crítica que li féu l'impressor barceloní se sustentava en la influència que el dibuixant Xavier Nogués i Cases exercia sobre l'estil de Fiol:

Gerona

FERIAS-Y-FIESTAS-DE SAN-NARCISO-1928.

PORTADA DE E. FIOL MARQUÉS

Programa de les fires de Girona de l'any 1928 dibuixat per Eduard Fiol

Per què no es desprèn d'aquest afany d'imitar a En Nogués? Vostè té prou condicions per a fer-se un estil propi i no haver-ne d'emprar el d'altri, i és dintre un estil propi on el seu treball seria notat per la gent, i a còpia de publicar aniria perfeccionant-se i aconseguint un nom, la qual cosa penso que és ço per a vostè [sic] li interessa, sobre tot essent jove i tenint delit de treballar. Llavors és quan podria cotitzar [sic] la seva firma. Mentre ho faci com ara, no passarà d'un aficionat que escarneix a un mestre amb més o menys traça.

Evidentment, Xavier Nogués (Barcelona, 1874) era un dibuixant consagrat que havia iniciat la seva carrera d'una manera autodidàctica, però que ja l'any 1903 havia anat a París, on s'havia relacionat amb grans artistes.⁴ Per tant, en certa manera és lògic que Fiol agafés com a punt de referència Nogués, i, de la mateixa manera que aquest començà amb el conreu de la pintura, ambdós s'especialitzaren progressivament en el dibuix i la caricatura. Ara bé, també hi havia aspectes tècnics que els diferenciaven. Així, mentre que Nogués es caracteritzava pel seu miniaturisme,⁵ la grandària s'imposava a les dimensions de les figures del Fiol de la primera època, circumstància explícitament contestada per Artís:

[...] li aconsello que no faci els originals tan excessivament grossos. L'Apa, En Serra, En Junceda, l'Opisso, el mateix Nogués, és a dir, tots els dibuixants dels quals he tingut originals a les mans (podria dir tots els de Catalunya i molts d'Espanya), dibuixen sobre cartolina Guarro primeta o paper canson, a la mida que s'ha de reproduir o, tot lo més, uns centímetres més gran. Mai, de ningú, he vist que fes els ninots a les exagerades proporcions de tamany a que vostè ho fa... Això no significa un estalvi de paper i, sobretot, de tinta?

La influència de Nogués féu, també, que Fiol s'interessés a aconseguir exemplars de la publicació *La Catalunya Pintoresca*, on apareixien molts dibuixos d'aquell, per bé que la comanda que féu a Artís resultà infructuosa atès que —segons el mateix Artís— l'edició estava exhaurida.

Amb tot, els retrets d'Avel·lí Artís ultrapassaren els aspectes purament formals ja que estengué les seves crítiques a uns àmbits absolutament conceptuals i temàtics:

Cal fer-li una observació respecte els [sic] seus xistos. Li agradin o no a vostè, jo vull tenir dret de canviar els que vostè hi posi sempre que no els trobi d'acord amb el criteri pel qual regim la publicació del periòdic. Aquell que vaig canviar-li era perquè era un diàleg entre mestre i deixeble, i com veig que ja ha observat per un article de *La Campana*, nosaltres mai no

4. Per a la vida de Nogués, vegeu Joan Sacs, *La nostra gent. Xavier Nogués*, «Quaderns Blaus», dirigits per Màrius Aguilar i Carles Soldevila, Barcelona, Llibreria Catalònia, s. a.

5. J. Sacs, *La nostra gent...*, p. 38-39.

farem burla dels professors, com fan d'altres que van de dret al negoci. Així mateix, tampoc publiquem esguerrats. Els infants han d'aprendre a compadir-los, no a fer befa de la seva desgràcia. Per això li retorno un dels seus dibuixos.

De fet, el criteri d'eludir els defectes físics de les persones era, també, compartit per Xavier Nogués.⁶

En definitiva, Avel·lí Artís reconduí l'estil d'un dibuixant novell de dinou anys que, si bé tot just es trobava en una fase d'aprenentatge, tenia definits molts projectes, els quals obtingueren el vist-i-plau de l'impressor barceloní:

Trobo molt bé tot el que m'anuncia que fa: en primer terme, les xarades il·lustrades, el conte-rondalla amb lletra i ninots, i allò que deia en una de les seves anteriors de cartes gràfiques, és a dir, de paraules expressades per imatges.

La revista *La Mainada*, que des de l'any 1923 era guiada per un nou equip redactor encapçalat pel gironí Narcís Masó i Valentí, fou un excel·lent mitjà d'expressió dels dibuixos de Fiol, per bé que no era l'únic, atès que Eduard Fiol publicà paral·lelament els seus treballs, tanmateix, a *L'Estevet* malgrat que ja no tenia res a veure amb Avel·lí Artís.

La intervenció militar del general Primo de Rivera, el setembre de 1923, va provocar la suspensió de *L'Estevet*—el mateix setembre— i de *La Mainada*—el mes de novembre— i, consegüentment, va representar l'acabament de l'etapa barcelonina d'Eduard Fiol.

Dibuix de Xavier Nogués on es pot observar la influència que exercí sobre Eduard Fiol, i molt especialment en la seva emblemàtica figura del Senyor Narcís

6. J. SACS, *La nostra gent...*, p. 12.

L'etapa gironina

Els mesos immediatament anteriors al cop d'Estat militar, Eduard Fiol conjuminava la seva participació a revistes barcelonines amb un projecte gironí que havia sorgit el mes d'abril: el quinzenal de joventut i d'humor *Aigua-Cuit*. El projecte s'inscrivía plenament en una voluntat de recuperar l'esperit humorístic i satíric apuntat uns quants anys abans amb *Aigua-Forts* i *Clar i Net*. En tot cas, la primera època d'*Aigua-Cuit* només va durar tres mesos —vuit números— i el mes d'agost desapareixia. Els condicionaments imposats pel nou règim militar dificultaven enormement el conreu de les revistes satíriques, caracteritzades, sobretot, per la crítica social i política. Durant un any llarg el silenci s'apoderà, a la ciutat de Girona, d'aquest tipus de revista fins que, el 8 de novembre de 1924, sorgí *El Senyor Narcís*. Es tractava d'una creació molt personal d'Eduard Fiol —conjecturem que n'era el director—, on procurà recrear un personatge a imatge i semblança del barceloní Senyor Esteve, amb tots els tics físics i psicològics del protagonista de l'auca de Santiago Rusiñol:

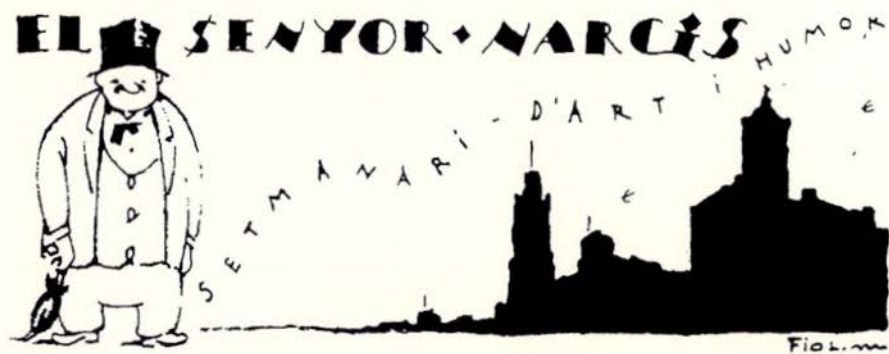
EI SENYOR NARCÍS és un bon home, creient com a bon cristià, metòdic i ordenat com a bon burgès, incapaç de fer mal a ningú. Tots el coneixereu; és aquell senyor petitó i gras que passeja cerimoniós pels carrers de la ciutat del seu sant Patró. Jo gosaria dir —perquè el que escric això és un xicot una mica atrevit— que un parentiu de família i de psicologia l'uneix amb aquell senyor Esteve tan barceloní. Aquest parentiu no té pas d'estranyar —en veritat— perquè Barcelona i Girona també tenen un rar parentiu, i els seus noms una casual consonància.⁷

L'empresa era, sens dubte, modesta, i la precarietat econòmica de la revista, notable. No obstant això, Fiol, amb vint-i-un anys, començava a sentir-se més realitzat i a fer-se més conegut dins el gremi dels dibuixants. Amb tot, *El Senyor Narcís* només aconseguí treure vuit números fins a la seva desaparició el gener de 1926. En aquesta breu etapa, la revista es caracteritzà per una periodicitat irregular. Hem de dir que de l'agost al desembre de 1925 es publicà una segona etapa d'*Aigua-Cuit*, bé que ja no comptà amb la col·laboració d'Eduard Fiol. Durant el temps que coincidiren en l'àmbit de la premsa, *El Senyor Narcís* i *Aigua-Cuit* aparentment s'ignoraren malgrat que ambdues revistes eren especialistes en el conreu de la crítica indiscriminada, sempre, això sí, amb el permís de l'autoritat governativa o gràcies a les argücies de cadascuna per a esquivar la censura.

7. *El Senyor Narcís*, Girona, núm. 1, 8-11-1924.

Dibuixos d'Eduard Fiol: el Senyor Narcís i un autoretrat

Capçalera del setmanari *El Senyor Narcís*

Amb la desaparició d'*El Senyor Narcís* pocs dies després de la d'*Aigua-Cuits*, la ciutat de Girona es quedava òrfena de premsa satírica, i Eduard Fiol, sense cap revista per a poder-hi publicar els seus dibuixos i les seves caricatures. Tot i aquesta circumstància, Fiol continuà treballant en el camp del dibuix i del disseny: fou l'autor de cartells i programes de les fires de Girona de 1925 i d'alguns anys successius; també elaborà cartells i anuncis de propaganda comercial, com ara dels ciments Omedes o de la Citroën; dissenyà cartes de l'Hotel Peninsular, de mobles i d'unes reformes del Casino Gerundense, i també pergamins d'homenatge dedicats a persones que hom volia distingir per qualsevol fet. Tot plegat, però, no permetia a Fiol assolir una certa estabilitat econòmica, fins que l'any 1928 aconseguí ocupar una plaça de funcionari a la Diputació de Girona, on es dedicà, sobretot, a tasques cartogràfiques.

El 10 d'agost de 1930 reaparegué l'emblemàtica revista satírica *Clarinet* (en la primera època, *Clar i Net*), que continuava amb Ramon Xifra i Riera al capdavant i en la mateixa línia política propera a la Lliga. En principi, Fiol no hi participà, però al cap d'uns quants mesos —en concret, el 17 de maig de 1931— s'encetava una relació de col·laboració, explicitada a les mateixes pàgines de la revista:

Objectes dels seus dibuixos, seran les nostres incomparables damiselles [...]. Ressuscitarà, també, el tipus del nostre botiguer, del senyor Narcís, d'aquest Siset petitó i grassonet que és el terror de les criades i entusiasta en el comentari de la política, aficionat a la música i badoc de carrer, embadalit davant la brigada municipal.

Eduard Fiol no entrava a formar part del cos de redacció —la mateixa revista així ho matisava—, sinó que es tractava simplement d'un col·laborador. De fet, la posició política d'Eduard Fiol no coincidia amb la de Ramon Xifra atès que el primer mantenia uns plantejaments polítics més radicals.⁸ En tot cas, el 21 de febrer de 1932 *Clarinet* expirava definitivament.

La Guerra Civil trasbalsà els esquemes vitals de la població. Fiol conjuminà la seva tasca a la Diputació amb encàrrecs professionals molt concrets, com ara l'elaboració dels bitllets de curs legal editats per l'Ajuntament de Girona l'any 1937, o bé la seva activitat com a membre de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic de la Generalitat de Catalunya, on

8. Les opinions sobre la ideologia política de Fiol són del seu nebot Joaquim Valentí i Fiol, i han estat expressades en les converses que hi hem mantingut els mesos d'abril i de maig de 1994.

desenvolupà, juntament amb uns altres intel·lectuals i artistes, una funció de salvaguarda de moltes obres d'art que corrien el perill de ser destruïdes com a conseqüència del conflicte bèl·lic. L'entrada de les tropes franquistes a Girona significà l'inici de l'exili a França per a Eduard Fiol i Marquès, on morí l'any 1976. Sens dubte, convindria refer la història de Fiol a França, per bé que sembla que la seva activitat pública per mitjà de possibles col·laboracions a revistes i periòdics quedà molt restringida, a diferència del seu mentor, Avel·lí Artís i Balaguer, el qual, tot i que també va patir l'exili —en el seu cas, a Mèxic—, fou nomenat director-gerent d'un diari i regent d'una impremta.⁹

9. Avel·lí ARTÍS-GENER, [Tísner], *Viure i veure*, vol. 3, Barcelona, Pòrtic, 1991, p. 110.

FORMANT COMUNICADORS

MIQUEL RODRIGO I ALSINA

La Universitat Autònoma de Barcelona, a la seva Facultat de Ciències de la Comunicació, fa més de vint anys que forma comunicadors. I dic que ha format comunicadors i no pas periodistes i publicitaris perquè crec que és això el que forma, i, a més a més, ho fa des d'una perspectiva global i integradora. Cada dia és més clar —i els especialistes en prospectiva hi estan d'acord— que, malgrat l'especialització creixent en la nostra societat, una formació excessivament especialitzada pel que fa a les llicenciatures universitàries no és convenient. El mercat de treball de la comunicació en moments de crisi com l'actual és més obert per a comunicadors amb una formació generalista universitària i que posteriorment, segons les demandes d'aquest mercat de treball, s'especialitzaran en cursos de postgrau. Perquè l'especialització inicial resta capacitat d'adequació i de flexibilitat al futur professional.

Segons aquesta perspectiva, els llicenciats en periodisme, publicitat i comunicació àudio-visual són formats per a ser professionals de la comunicació. Ara per ara, la Facultat de Ciències de la Comunicació de la Universitat Autònoma de Barcelona és l'única facultat de Catalunya que té una oferta tan àmplia; d'aquí que als professors que tenim docència a totes tres llicenciatures ens cal tenir una visió, no tan parcial i limitada, del món de la comunicació. Això també ens obliga a reflexionar els diferents tipus de comunicadors que és cadascuna d'aquestes professions.

Per encetar aquesta reflexió, he triat diferents paràmetres. He fet un seguit de quadres per intentar fixar les idees, però vull advertir que cada dia estic més convençut que la realitat social difícilment es pot enquadrar perquè és molt rica i mutable. Aquest quadres haurien de ser com els rellotges tous de Dalí, perquè només una gran flexibilitat ens permetria recollir el més gran nombre de fenòmens socials. Els quadres ens han de servir per a aclarir idees i fins i tot per a adonar-nos de la riquesa de la realitat del món comunicatiu, on cada dia apareixen més híbrids, com, per exemple, els *reality shows*. Però aquesta és una altra història.

MONS ON INTERVENEN

	REALITAT	FICCIÓ
<i>Periodisme</i>	X	
<i>Publicitat</i>	X	X
<i>Comunicació àudio-visual</i>		X

En primer lloc, cal plantejar-se en quins mons intervenen aquests diferents comunicadors. Parteixo d'una dicotomia que és realitat/ficció. Ara com ara, no entraré gaire en el caràcter ontològic d'aquestes categories. Des d'una perspectiva fenomenològica diria que la realitat es defineix per la seva facticitat i per la seva referencialitat. La ficció seria aquella parcel·la de la vida quotidiana la facticitat i la referencialitat de la qual són d'un altre ordre. Un exemple serien els jocs de rol. Com podem suposar, aquest exemple no és gratuït. En principi, en els jocs de rol el que es fa és imaginar un món de ficció. Però encara tothom deu recordar el cas de la parella de jugadors de rol que va assassinar una persona convertint la ficció en realitat. A vegades, la frontera entre un món de ficció i un món real és una frontera tova. Alguna vegada, els protagonistes de telenovelles han estat empaitats pel carrer per persones que, confonent personatge i actor, els criticaven per l'actuació dels seus personatges en la ficció.

Podríem acceptar que la realitat és una construcció social fruit d'una socialització permanent? És potser la realitat social una realitat sotmesa a un consens o potser a una ideologia hegemònica? Existeixen fenòmens frontera que formen part d'una realitat consensuable? Jo crec que la nostra consciència, que és producte de la socialització i la individualització, és capaç de reconèixer diferents esferes d'unes realitats consensuables i d'unes realitats no consensuables (Rodrigo, *in mente*). Però aquesta és una altra història.

El periodisme pretén ser un reflex de la vida quotidiana, fins i tot en la seva excepcionalitat. El periodisme mostra el que ha passat, el que passa i fins i tot el que podria passar. El periodisme fa una *interpretació* dels esdeveniments que han d'estar en sintonia amb els universos cognitius dels seus destinataris.

La publicitat és allò que, si bé fa referència a la vida quotidiana, mostra allò a què unes persones determinades, en principi, sembla que podrien optar. La publicitat és a mig camí entre la ficció i la realitat. Es tracta d'una *representació* d'un món que va de la realitat, d'acord amb els paràmetres de la vida quotidiana, a un món màgic. La publicitat és una barreja de realitat i d'imaginació.

La comunicació àudio-visual, tenint en compte que amb aquesta etiqueta fem referència als missatges àudio-visuals no informatius, podem dir que surt de la vida quotidiana. És a dir, encara que pugui fer referència a la realitat quotidiana, aquesta es posa entre parèntesis. Hi ha una mena d'alienació en el sentit de sortir fora de si. Recordo l'exemple d'una persona que deia que mirava la televisió per desenganxar-se de la vida. Som en un món escenificat. Hi ha una *teatralització*. La imaginació és l'eina de treball d'aquests comunicadors.

S'ha de tenir en compte que tots aquests aspectes del món comunicatiu «mass mediàtic» estan interrelacionats. I que les fronteres són més primes i més toves que no pensem. La sociologia interpretativa ja parlava de la teatralització de la vida quotidiana. Encara que la referencialitat és diferent, hi ha casos de confusió entre realitat i ficció. Pel desembre de 1993, a Rio de Janeiro, una actriu de telenovel·la, Daniela Perez, va ser assassinada, i el seu suposat assassí va ser un altre actor, Guilherme de Pádua, que actuava a la mateixa telenovel·la. En el tractament de la premsa carioca (*O Globo* i *Jornal do Brasil*) es van confondre permanent els esdeveniments reals i els que passaven a la telenovel·la. Eren dues narracions que s'anaven confirmant, l'una amb l'altra, fins que van arribar a un punt en què en formaven una de sola (Rodrigo i Veloso, en preparació). Però aquesta és una altra història.

No sé fins a quin punt no hi ha una interrelació inevitable entre la realitat i la ficció que fa que les funcions d'aquests tres tipus de comunicadors siguin compartides. Un comunicador ha de fer saber, ha de fer creure i ha de fer sentir. Però cada tipus de comunicador ho farà diferentment i, a més a més, socialment hom atribueix d'una manera predominant a cadascun d'ells una funció.

FUNCIONS DELS COMUNICADORS

FER

	SABER	CREURE	SENTIR
<i>Periodisme</i>	<i>informació periodística</i>	<i>opinió</i>	<i>sensacionalisme</i>
<i>Publicitat</i>	<i>informació publicitària</i>	<i>persuasió</i>	<i>impacte</i>
<i>Comunicació àudio-visual</i>	<i>exemplificació de la realitat</i>	<i>representació</i>	<i>emoció</i>

Generalitzant, podríem dir que el periodisme es caracteritza pel fet que fa saber informació periodística, és a dir, notícies. Però també pot tenir una funció de fer creure, de persuadir. Als articles d'opinió, mitjançant diferents estratègies argumentatives, es vol fer creure l'adequació d'un punt de vista determinat. A més a més, el periodista pot fer sentir quan, per exemple, mitjançant la narració d'un reportatge, el fotoperiodisme, les imatges de televisió o els sons de la ràdio, transmet un material que afecta la sensibilitat del receptor. Tanmateix, es continua associant el periodisme a la informació, és a dir, a fer saber.

En ocasions, les normes no escrites de la sensibilitat col·lectiva es trenquen, i aleshores es parla de periodisme sensacionalista. Per exemple, recordem la polèmica que es va esdevenir per la publicació de les últimes fotos de l'agonia de Federico Fellini o el tractament que els mitjans van fer del crim d'Alcàsser.

El que habitualment s'anomena *publicitat* es caracteritza per un fer creure. La persuasió és l'estratègia discursiva fonamental de la publicitat. És a dir, es tracta de fer creure més o menys explícitament en un producte associant-hi un seguit de significacions amb una intenció connotativa. Amb tot, hi ha una certa publicitat que pretén bàsicament fer saber; per exemple, els anuncis per paraules. Aquí es planteja el problema de la delimitació entre informació i publicitat. La publicitat és informació? (Rodrigo, en premsa). Però aquesta és una altra història.

També hi ha publicitat que va dirigida a fer sentir l'espectador. Hi ha tot un seguit de campanyes, per exemple les de Benetton o de la Direcció General de Tráfico, que volen incidir en la conducta del receptor mitjançant un impacte que afecti les seves emocions.

Per la seva banda, la comunicació àudio-visual es caracteritza pel fet que el que pretén fonamentalment és fer sentir, bé en concursos, en programes diversos d'entreteniment, en telenovelles, en pel·lícules, etc. Quina és la primera matèria de la comunicació àudio-visual? Jo crec que les emocions, i les emocions també tenen les seves normes. Què és el que ens permet diferenciar la sensibilitat de la sensibleria? L'existència d'unes normes heurístiques de les emocions. Si les emocions estan sotmeses a unes normes socials, això vol dir que no són innates? (Rodrigo, 1993). Bé, aquesta és una altra història.

També en la comunicació àudio-visual es fa saber perquè, malgrat correspondre a l'àmbit de la ficció, a moltes escenes hi ha una exemplificació de la realitat. I aquesta realitat fictícia té una gran força: qui no ha posat, per il·lustrar quelcom de la vida quotidiana, l'exemple de l'escena de una pel·lícula? Així fa de la ficció una realitat exemplar, modelica. I tant se val que no

sigui real; la fem anar més enllà de la realitat, és un model de realitat. A vegades, a aquestes obres de ficció, per apropar-les més a la realitat, s'hi afegeix «Basada en fets reals» o s'hi barregen imatges de ficció i imatges reals.

Però com poden fer creure aquesta ficció? Som davant d'una representació que té les seves regles pròpies i que s'han de respectar. Una representació, encara que situada al món de la ficció, ha de ser creïble. Tothom ha tingut l'experiència que un personatge d'una obra de teatre no ha resultat creïble i no ens hem cregut ni el que deia ni el que feia.

CONTRACTES PRAGMÀTICS AMB ELS DESTINATARIS

Periodisme

fiduciari

Publicitat

manipulador

Comunicació

lúdic

àudio-visual

Tot comunicador ha de tenir en compte els seus destinataris i la relació comunicativa que hi vol establir. En tota relació comunicativa s'estableixen uns contractes pragmàtics amb els destinataris de manera que hom faci l'ús adequat, des del punt de vista del comunicador, del discurs. El destinatari ha de saber quina és la finalitat d'aquell missatge, com es pot usar i fins i tot quins efectes pot tenir sobre ell. I, si no s'accepta el contracte pragmàtic proposat, el discurs perd virtualitat.

Per a què serveix, en principi, la informació periodística si no és per a fer saber? Però què passa si el destinatari no es creu que aquella informació és veritat? Doncs que la informació no fa saber perquè aquest saber és qüestionat. És a dir, s'ha de donar un contracte pragmàtic fiduciari. S'ha de creure que allò que es diu és veritat, que ha passat en realitat. Si el diari no té credibilitat, les informacions perden la seva virtualitat i no serveix com a instrument per a informar-se. Durant la dictadura del general Franco, aquest contracte era molt feble per a alguns sectors de la població, i la credibilitat dels mitjans de comunicació, molt baixa.

Aquest contracte pragmàtic fiduciari és fruit d'una institucionalització i una legitimització del paper del periodista. És a dir, en les nostres societats la tasca del periodista s'ha anat professionalitzant, de manera que fins i tot la universitat n'assumeix la formació.

Però no s'ha de pensar que aquest contracte pragmàtic fiduciari és inamovible. Malgrat la institucionalització del paper del periodista, un mitjà de comunicació ha de lluitar permanentment per la seva credibilitat. A mé

a més, qualsevol lector pot posar en dubte una informació concreta perquè té unes altres informacions o ha estat testimoni presencial del fet, etc. Pensem que un contracte és una proposta de pacte perquè les coses siguin d'una manera i no pas d'una altra. I que en un contracte hi ha dues parts malgrat que en pot ser una la que faci les propostes.

També és possible que alguns mitjans aparentment informatius no busquin aquest fer saber, sinó més aviat un fer sentir. La premsa sensacionalista a vegades ha donat informacions falses, però això no ha fet baixar el nombre dels seus lectors, potser perquè s'havia establert un altre tipus de contracte pragmàtic. És coneguda l'anècdota del diari *Sun*, que al segle passat va publicar una notícia sobre la vida a la Lluna. Quan el frau es va descobrir, els lectors del *Sun* no es van pas enfadar, sinó que van trobar que la suposada notícia havia estat molt divertida.

Un exemple clar de suspensió del contracte pragmàtic fiduciari és el 28 de desembre de cada any, és a dir, el dia dels Sants Innocents. Aquest dia hi ha un canvi de regles sense que pateixi la credibilitat general del mitjà: s'hi pot introduir una informació falsa. Hi ha una suspensió parcial del contracte pragmàtic fiduciari i l'establiment d'una mena de contracte pragmàtic lúdic. Però això es pot fer perquè el destinatari està previngut, forma part del joc.

Un periodista ha de ser cregut i ben interpretat. Normalment, es parla d'interpretació quan es fa una traducció oral d'una llengua a una altra. Però també hi ha interpretació quan d'un fet en faig la traducció en paraules, i fins i tot hi ha interpretació quan dono sentit a un missatge. El que passa és que hi ha missatges més o menys consensuables. Un poema pot ser molt poc consensuable. Un poema pot ser molt críptic i ser entès només pel propi autor o ser interpretat d'una manera diferent per cada lector. Evidentment, el periodista ha de fer missatges molt consensuables, però, en aquest cas i tot, sempre hi ha un marge per a la interpretació. Però quins són els límits d'aquesta interpretació? Aquesta sí que és una altra història (Eco, 1991).

Quan un espectador descobreix que un missatge és publicitat, jo crec que es pregunta: què em volen vendre? Hi ha vegades que la publicitat no mostra inicialment el producte o el servei que vol publicitar. En aquest cas, encara és més clar que hom intenta esbrinar o imaginar què volen vendre. Darrera de tota publicitat hi ha un contracte pragmàtic manipulador. Manipulació s'ha d'entendre com un fer fer. És a dir, com fer que un altre faci una acció. En aquest sentit, cal oblidar qualsevol significació negativa del concepte *manipulació*. Així també hi ha manipulació quan en un editorial es pretén que, per exemple, el govern faci alguna acció.

Tota la publicitat va dirigida a l'actuació del destinatari. Encara que explícitament no s'hi digui que faci o deixi de fer alguna cosa, el destinatari

sap que aquell missatge no sols pretén fer saber o fer sentir, encara que ho faci, sinó que la finalitat última és que ell faci alguna cosa. La publicitat no és un discurs que s'esgota en si mateix, sinó que va dirigit a l'acció (en un sentit general, també pot anar dirigit a la no-acció) del destinatari. Si la informació vol transmetre un saber i l'entreteniment vol fer sentir, la virtualitat de la publicitat és el fer fer.

Què passa si un programa d'entreteniment ens avorreix? Doncs això vol dir que no compleix el contracte pragmàtic que ens proposa. Aquí juguem sobretot amb l'emocionalitat. En la comunicació àudio-visual trobem un contracte pragmàtic lúdic. És el cas que es dona quan expliquem un acudit. Per exemple: «Són dos amics que es troben pel carrer i l'un diu a l'altre: "Saps que m'he comprat un cotxe nou?": "I quin cotxe t'has comprat?", li pregunta l'amic. "Un Escort", li contesta. I l'amic replica: "Doncs, d'això, les platges en van plenes."»

En realitat, no es tracta d'un acudit, però he proposat un contracte pragmàtic inicial de caràcter lúdic posant un exemple d'un suposat acudit. Per això, si hom acceptava la proposta, s'hauria d'utilitzar la narració com si fos un acudit i, a més a més, la narració havia de tenir els mecanismes i l'efecte d'un acudit. L'oïdor d'aquest acudit, quan l'escolta, en primer lloc, el que fa és intentar descobrir el mecanisme de l'acudit, allà on hi ha la gràcia de l'acudit. En aquest acudit cerca i recerca connexions semàntiques, records de situacions, uns altres acudits, etc. Quan no hi troba la gràcia (encara que hi pot haver algú que la hi trobi: els camins de la imaginació són inescrutables), pot pensar que no ha entès bé l'acudit i que potser caldria que l'altre el repetís; o, potser cansat de buscar, decideix que era un acudit molt dolent i creu que val més que no em dediqui a explicar acudits. Però fins aquí encara accepta el contracte pragmàtic lúdic proposat, encara es pensa que és un acudit. Només rebutja el contracte pragmàtic lúdic proposat aquell qui es pensa que no és un acudit, que és una bajanada o que és un bon exemple de pragmàtica. Si d'antuvi no acceptem el contracte pragmàtic proposat, ens estalviem tota la feina de cercar l'introable.

En l'àmbit de la comunicació àudio-visual, per una banda, som al món de la ficció, que és molt ric en mons possibles, on les regles de la vida quotidiana no són les úniques. Per l'altra, el missatge ha de provocar la diversió. *Divertir* té dues accepcions: la de distreure, entretenir, però també la d'«Allunyar (una cosa) d'una banda fent-la anar a una altra banda». Potser *divertir* també vol dir deixar de banda el món de la vida quotidiana i anar a raure en un altre món en què puc també sentir, emocionar-me, tenir por, etcètera, però on ho puc fer amb més seguretat. Perquè puc aturar l'emoció dels mons de ficció transmesa pels mitjans (sempre que no sigui desencadenant unes altres emocions no vicarials) quan vulgui. L'experiència vicarial sempre és una experiència menys perillosa que l'experiència personal.

Com deia el poeta, hi ha molts mons, però tots són en aquest. Això ens portaria a parlar de la realitat virtual (*El Viejo Topo*, 1994). Però aquesta és una altra història.

Un altre tema molt interessant és si la comunicació és un art o una ciència (Balle, 1991, 43-70). Què formem, científics o artistes? No vull que aquesta comunicació esdevingui una història interminable, però aquesta és una història que mereixeria ser contada en una altra ocasió.

Bibliografia citada

- BALLE, Francis. *Comunicación y sociedad*. Santa Fe de Bogotá: Tercer Mundo Editores, 1991. [Original publicat en francès, 1989]
- ECO, Umberto. *Els límits de la interpretació*. Barcelona: Destino, 1991. [Original publicat en italià, 1990]
- El Viejo Topo* [Barcelona], (febrer 1994), núm. 72.
- RODRIGO ALSINA, Miquel. «Per a una anàlisi constructivista del discurs emotiu». *Anàlisi. Quaderns de Comunicació i Cultura* [Bellaterra; Barcelona] (desembre 1993), núm. 15, p. 21-29.
- «Redefiniedo el concepto de información». *Voces y Culturas*. [Barcelona] [En premsa]
- «Els mitjans de comunicació com a productors de realitat consensuable». [*In mente*]
- RODRIGO ALSINA, Miquel; VELOSO, Renata. «La veracidad y la verosimilitud en el discurso periodístico: el caso Daniela Perez». *VI Congreso Internacional de la Asociación Española de Semiótica: «Mundos de Ficción»*. Murcia: novembre 1994. [En preparació]

EL PERIODISME, VÍCTIMA DELS SEUS ÈXITS

ERNEST UDINA I ABELLÓ

Sense que se sàpiga ben bé qui ha estat el primer a formular-la, la frase «El periodisme, víctima dels seus èxits», que ha fet fortuna a França, reflecteix encertadament una de les polèmiques principals, si no la principal, en el món del periodisme. Es tracta, a més, d'una polèmica que transcendeix els mateixos periodistes per arribar fins a la societat en què especialment política i magistrats diuen la seva.

En la jornada sobre els «Límits de la informació» organitzada pel Col·legi de Periodistes de Catalunya el 18 de setembre de 1993, el director de *Le Monde Diplomatique*, Ignacio Ramonet, advertí que «informar no és comunicar». Plantejava, en definitiva, que el comunicador és com una espècie de publicista i l'informador ha de ser el periodista, és a dir, aquell qui transmet la notícia. Cal passar d'aquesta volguda simplificació del pensament de Ramonet a una altra definició del periodisme, de Llorenç Gomis, segons la qual el periodista és el qui dia a dia, hora a hora, recrea el present social que esdevé referència indispensable per a conèixer què passa en la societat.

Del què passa al per què passa —en el doble sentit d'analitzar el passat, els antecedents, i el futur, la previsible evolució— només hi ha un pas. El periodisme modern ha franquejat aquest pas. El problema no és que el periodista hagi de ser solamet un informador neutre i que, en canvi, avui esdevingui un comunicador, és a dir, aquell qui interpreta i opina, aquell qui esdevé actor social de protagonisme. El problema és no saber distingir la informació o la comunicació com la mercaderia econòmica que és —el dilema de sempre, «informar o vendre»— d'allò que també ha de ser, «escollir de fer saber o un contracte amb la gent», segons que defineix Jacques Lesourne, l'economista ex-director de *Le Monde*. En aquest segon aspecte, el de l'elecció, és on ha de radicar la força del periodisme.

L'elecció, la tria, no es pot fer sense tenir en compte el que vol la gent, el que li agrada. Però és tan perillós com fàcil, seguint aquesta dinàmica, instal·lar-se en la manipulació.

«Periodista és aquell qui diu a la gent el que passa a la gent», ha escrit el director de *La Repubblica*, Eugenio Scalfari. Per tant, és necessari que el periodista sigui «aquell qui té en compte els fets que contradiuen la seva pròpia idea dels fets», segons el també ex-director de *Le Monde* André Fontaine. En conseqüència, «el periodisme és interpretar la societat», com diu el director de *Le Figaro*, Franz-Olivier Giesbert.

El periodisme és informar, comunicar (si s'entén per comunicar la interpretació que és implícita a la informació i l'opinió sempre que quedi ben diferenciada de la informació); i això implica triar, escollir, en un marc en el qual evidentment vendre diaris o tenir audiència a la ràdio i la televisió és molt important perquè és la condició que fa possible poder informar (el fet) i comunicar (els seus efectes). El periodisme, en canvi, no és manipulació, no és apostolat.

Quasi tothom està d'acord amb el principi d'informar més que vendre, de comunicar més que manipular. Però els problemes són pertot arreu. Molts periodistes influents dels Estats Units s'han preguntat si l'afany protagonista d'esdevenir descobridors d'un altre Watergate no els ha dut excessivament lluny en l'afer del Whitewater protagonitzat per Bill i Hillary Clinton. Al Japó, molts periodistes creuen que el fet que l'emperadriu perdés la parla durant alguns mesos a causa dels «disgustos que li dona la premsa» ha estat molt negatiu. Creuen que és negatiu perquè això afavorirà més autocensura. Tots a l'una, els periodistes dels mitjans de comunicació britànics no sensacionalistes van considerar que la publicació de les fotos de Diana al gimnàs donaria ales als qui volen regular la llibertat d'expressió.

A tot arreu, el dilema és el mateix: informar o vendre, comunicar o manipular. Aquest dilema ha esdevingut protagonista del debat social ja que en la societat de la comunicació és lògic que els mitjans de comunicació social, els que conformen el present social de referència, siguin protagonistes, bé de la informació i la comunicació, bé de vendre més i de manipular millor.

La polèmica és ben present també al sud del Pirineu. A Madrid, tot criticant indirectament el diari *El País*, el director del diari *El Mundo*, Pedro J. Ramírez, ha declarat que pregona «un nou model de democràcia», és a dir, la denúncia sistemàtica dels poders establerts.

Efectivament, la informació periodística comporta aquest valor afegit de la comunicació, entenent per aquesta la crítica, la denúncia, els fets reals contra els fets que es volen imposar. Guy Debord escrivia el 1988 a *Commentaires sur la société du spectacle* que les múltiples fonts de comunicació de la societat actual el que fan és donar ordres, és a dir, no solament comuniquen allò que volen, sinó que volen que es comuniqui tal

com ells ho diuen, donen la informació i allò que s'ha de pensar de la informació.

S'ha de fugir de la visió apocalíptica que la pluralitat de les fonts d'informació o de comunicació és dolenta. Al contrari, és una evolució positiva i el periodista no s'ha de creure que ell té el monopoli de la informació. Però mai no ha de perdre de vista que qualsevol institució, entitat, empresa, comunica lògicament en favor propi, mentre que el periodista no comunica al servei de cap poder, sinó del lector, de l'oient, del televident.

«No he vist professionals més preocupats per la deontologia que els periodistes, però curiosament no parlen mai de com els condiciona el propietari del seu mitjà de comunicació», deia Fèlix Martí, president del Centre Unesco a Catalunya, en les recents jornades del Patronat Català pro-Europa a Calella de Palafrugell. Ho va posar com a exemple que avui es parla molt d'ètica, fins i tot en els negocis, com a estratègia de «rentar-se la cara», no per necessitats o desigs ètics.

Juntament amb la pluralitat de les fonts, un dels temes de més debat avui és l'anomenat «periodisme d'investigació». Per molt que es digui, no és un invent actual. Només cal recordar aquell «Doctor Livingstone, I presume...?». Cal anar amb compte. En la recent presentació del llibre *Periodista*, de Margarita Rivièrre, el director de *La Vanguardia*, Joan Tàpia, va advertir que «sota el periodisme d'investigació, que és contrast de moltes fonts plurals, s'amaga de vegades el que vol dir una sola font, per intoxicar».

Aquest debat no té una solució científica perquè el periodisme, com la realitat social, no és una ciència. El perill està a perdre l'equilibri. Si el periodista oblida que independència, rigor i crítica és la trilogia de la seva professió, cau en el conformisme. Si, però, vol esdevenir el campió d'una nova democràcia, el profeta de temps millors, l'autoritat que dictamina sobre el bé i el mal, en comptes d'intèrpret de la realitat social esdevé un predicador al servei de la seva pròpia ideologia o de la d'uns altres.

El perill d'un periodisme com a víctima dels seus èxits és doble. En el primer cas, un bon exemple és la Guerra del Golf: els periodistes nord-americans anaven carregats, almenys en actitud subjectiva, d'independència, de rigor i de crítica. Qui donava les ordres, però, havia après molt del Vietnam. La guerra que havia de ser «en directe» esdevingué totalment censurada.

En el segon cas, un bon exemple són alguns mitjans de comunicació de Madrid, on —probablement per manca d'una societat civil forta— no pocs periodistes s'han tornat protagonistes de l'oposició al poder polític establert.

Per la banda del conformisme o del protagonisme excessiu, el periodista ha esdevingut lògicament una de les professions més criticades, un dels professionals menys creïbles, segons no poques enquestes, en les societats actuals.

És molt bonic dir que «el periodisme és el millor ofici del món», com ha dit García Márquez, a què es podria afegir allò de Saint-Exupéry: «El millor ofici dels homes perquè s'ocupa de l'esdevenidor dels homes.» Potser, però, en els temps que corren, és més exacte recordar Paul Valéry, per a qui el periodisme és «una professió delirant». I hi afegia: «Les persones que l'exerceixen estan sempre afligides d'un cert deliri de grandesa, com correspon a una professió la primera matèria de la qual és l'opinió que els altres tenen d'un.»

Probablement, la veritat periodística es troba en l'equilibri entre totes dues definicions. Un equilibri molt difícil en un temps en què s'ha acomplert, com teoritza Philippe Breton (llibre *L'Explosion de la communication*, Boréal, París, 1989), «el naixement d'una nova ideologia, la ideologia de la comunicació, com a alternativa de les ideologies de la utopia política». Berlusconi n'és un bon exemple. Però enlloc no és escrit que sigui l'inici d'un procés inaturable. El periodisme ha de buscar sempre el seu lloc en l'evolució de les societats. Si no troba aquest equilibri, serà víctima dels seus èxits.

ELS MOLT HONORABLES MULTIMÈDIUMS: LA «COMUNICACIÓ PLACEBO»

JOSEP LLUÍS GÓMEZ I MOMPART

Dins del tema d'enguany, «Comunicadors i comunicació», aquesta aportació vol assajar una primera explicació del paper cultural i la funció social d'aquells comunicadors més destacats (populars i influents) que oficien la seva actuació comunicativa a diferents mitjans alhora de Catalunya i que, tots plegats, conformen un entrellat eficaç dins el context mediàtic. L'interès està en el fet que tots en conjunt acompleixen una missió necessària i interdependent a qualsevol tribu: o sigui, la conducció espiritual d'allò que cal i que convé globalment (representar, estimular, aconsellar, celebrar, empenyar, ajudar, divertir, provocar, orientar, sentenciar, apaivagar...) a un tipus de societat en un estadi de l'evolució de la societat humana; en el nostre cas, la *societat de cultura i comunicació de masses* (SCCM).

Una societat complexa com l'actual no vol pas dir que les necessitats o els afanyos humans siguin més profunds, ni tan sols d'una altra mena, que els d'aquelles col·lectivitats que sovint considerem més simples. Tota tribu —en el sentit antropològic del terme, i cada SCCM n'és una— es dota de mitjans i de mitjancers per solucionar les mancances esmentades o les insatisfaccions immaterials; però, alhora, tot al contrari, per satisfer els anhels i els desigs espirituals atès que aquelles i aquests sovint hi estan barrejats. Extrapolant-ho, és el principi d'autoregulació de qualsevol ecosistema; en el cas que ens pertoca, es tracta d'un ecosistema comunicatiu, altrament un sistema autocompensat com qualsevol altre sistema social, tribu, la qual cosa evidentment no vol dir ni de lluny que funcioni d'una manera coherent i plàcida.

Característiques

Els multimèdiuums als quals fem al·lusió tenen, si més no en comú, aquests trets:

a) Solen ser professionals relativament reconeguts d'una especialitat o competents divulgadors del seu camp.

b) Posseeixen unes virtuts demostrades per a multicomunicar persuasivament.

c) Hi volen dir la seva a fi d'intervenir socialment, des del seu credo cosmològic i/o professional, per convèncer.

d) Tenen una notable capacitat d'influir sobre les audiències.

e) Sovint es comporten més com a mitjancers que com a intermediaris i, per tant, esdevenen *media* (mitjà).

f) I, ateses les singulars qualitats professionals i comunicatives, i per diferents factors que han confluït, sobretot en els tres darrers lustres, en l'ecosistema comunicatiu català (com ara el redreçament cultural-lingüístic, la creació de mitjans autòctons, l'estabilitat políticoinstitucional, un cert espai simbòlic d'identitat nacional, els cercles-capelletes, etc.), alguns d'aquests comunicadors sobreactuen com a tals i, consegüentment, fan de mitjans de l'actual cultura de masses voluntàriament o no.

Factors d'inducció

Les raons que han induït el fenomen, relativament nou si més no en condicions de llibertats públiques i autonòmiques (nogensmenys dins d'un marc constitucional i estatutari estret i marcat pel franquisme tardà), són fonamentalment aquestes:

1. El desplegament dels mitjans existents i l'aparició de molts més han multiplicat la competència comunicativa, la qual cosa ha fet que mitjans, comunicadors i productes, massa neguitejats pels altres, es deixin arrossegar pel mimetisme poques vegades creatiu, tot i que a curt termini rendible (més en termes de nombre de receptors que de consumidors comprovats com a fruit d'una publicitat determinada, quan n'hi ha).

2. La pluriocupació d'alguns comunicadors, especialment d'aquells que han esdevingut populars i cobejats per les empreses de comunicació, ha tendit a rutinitzar-ne la tasca, al mateix temps que n'ha disparat la petulància. En algun cas, però, la seqüela tirànica de dur la pròpia representació fins a l'extrem d'esdevenir una autocaricatura ha provocat alguna excepcional o momentània deserció de l'ofici mediàtic, per fàstic o, en el millor dels casos, per reciclar-se. Però tots els altres, per ventura, continuen.

3. El triomf de l'espectacularització informativa —derivada del que hem esmentat, però també forjada per motius, entre d'altres, com la síndrome del 23-F mediàtic, el *boom* de la premsa del cor i la contaminació consegüent de la resta dels periòdics, la proliferació del tertulianisme trivial, la veneració

de les estrelles als mitjans, l'esclat dels *reality shows*, etc.— ha empès en general el gremi i molts distingits col·laboradors a la fama com a fi; fi legítim, però també farcit de mesquineses.

4. El narcisisme de les figures dels mitjans també hi ha contribuït; aquesta complaença no és només inherent a l'èxit, sinó que també és conseqüència de l'efecte mirall-miratge dels *media*, el qual esdevé un parany que pot afectar emissors i receptors segons el grau d'addicció o d'alienació de cadascú. Tot i que els uns i els altres poden embadalir-se perquè el mirall del mitjà els retorni el miratge que els ansieja, tanmateix la fascinació del dominador del mitjà és més obsessiva ja que el triomf és palès i la confirmació bomba la personalitat irremeiablement. Cal dir, però, que alguns de més lúcids fan autèntics exercicis d'humilitat malgrat que això sembla que calma però no cura.

5. La demanda social d'orientadors públics és comprensible en una època de desorientació generalitzada, de pèrdua de sentit de creences i paraules emblemàtiques, de polítics sense carisma, de civilitzacions circulars i/o en regressió, de corruptes paradigmàtics, de brutalitats a gran escala mostrades en directe, de proves de cinisme internacional, de barroeres manipulacions generals revelades, de múltiples pors i inseguretats... Amb una quotidianitat així, especialment per als afortunats que tenim els drets humans garantits i que en perspectiva històrica vivim millor que mai, la necessitat de *mèdiums* renovats —quan la supervivència i el benestar ja estan assegurats— no és pas supèrflua.

6. La consolidació d'un temps de vida mediàtic (i no solament mediatitzat) per a gairebé tothom dels països centrals econòmicament i tecnològicament desenvolupats, conformat arran de la gran expansió de les particularitats de la SCCM, ha comportat un estadi nou en el viure (d'un imaginari tangible) de la immensa majoria dels habitants d'aquestes grans comunitats. Aquesta ampliada ocupació còmoda de tot aquest munt de persones (pertot arreu de la Terra) significa d'alguna manera *viure fabulosament des de / en / per als... mitjans de comunicació*. I, si bé no és un territori al marge de la resta de la vida social de cadascú, sí que és un espai virtualment afegit —com el de la terra guanyada al mar respecte a la configuració d'un país o un continent— i, per tant, n'és un plus. (Per entendre'ns, l'anomenarem *temps i/o espai plusmediàtic*, encara que no el desenvoluparem).

Els més representatius

Hem comptabilitzat una setantena de multimèdiums força coneguts a Catalunya, tot i que n'hi alguns més. Esmentem aquests només perquè per

al cas són prou i suficientment il·lustratius (per estil, edat, mitjans, fama); cal matisar que alguns dels qui mencionem, més que professionals d'un mitjà, hi col·laboren amb tanta assiduitat, que aquesta activitat ja es pot entendre com a habitual de la seva tasca professional i també com una forma d'ingressos regular. No hi incloem alguns cantants o actors que han fet esporàdicament alguna feina d'aquesta mena dins dels mitjans, com, per exemple, Raimon, Guillermina Motta, Rosa Maria Sardà, Pep Cruz o Montse Guallar. (Indiquem amb les inicials següents els mitjans en els quals solen treballar: P = premsa; R = ràdio; TV = televisió; L = llibres; PU = publicitat; G = guions; C = cinema; T = teatre; CF = conferències.)

Sense establir categories per qualitat, capacitat o plurimitjans, per l'una banda hi hauria els de més renom popular, com ara Joaquim Maria Puyal (R, TV, PU, G, CF), Manuel Vázquez Montalbán (P, L, CF, R, TV, G, T), Josep Cuní (R, TV, P, CF), Xavier Sardà (R, TV, G, PU), Terenci Moix (L, P, T, TV, CF, R), Miquel Calzada, *Mikimoto* (R, TV, PU), Júlia Otero (R, TV, PU), Quim Monzó (L, P, R, TV, G, T, CF) o Àngel Casas (R, TV, P, PU, L), a part Luis del Olmo (R, PU, TV, L) i Mercedes Milà (TV, R, P, PU) perquè funcionen exclusivament en castellà, llevat d'alguna experiència de «catanyol» de la Milà, i perquè el seu lligam amb el país és gairebé accidental.

I, per l'altra banda, tots els altres, amb independència també de la seva experiència, del seu talent o de la seva influència. Aquests, però, els podem separar en dos grups, malgrat que alguns són intercanviables:

Els periodistes

Salvador Alsius (TV, R, P, CF)
 Martí Anglada (R, TV, P, L)
 Avel·lí Artís Gener (L, P, R, TV, CF)
 Jaume Barberà (R, TV)
 Àngels Barceló (TV, R, PU)
 Ramon Barnils (P, R, CF, L)
 Joan Barril (P, R, L, G, CF, T)
 Josep Maria Casasús (P, L, R, CF)
 Andreu Claret (P, R, CF, L)
 Ricard Fernández Déu (R, TV, PU, G)
 Lluís Foix (P, R, TV, L, CF)
 Xavier Foz (R, TV, P, G)
 Antonio Franco (P, TV)
 Àlex Gorina (R, P, TV, L, CF)

Els professionals

Mossèn Ballarín (L, CF, TV, R, P)
 Ricard Bofill (L, P, C, CF, R)
 Oriol Bohigas (L, P, CF, R, TV)
 Xavier Bru de Sala (P, L, T, R, CF)
 Jaume Camps (R, TV, P, CF)
 Paco Candel (L, P, CF, R, TV)
 Salvador Cardús (P, TV, R, L, CF)
 Jaume Colomer (R, TV, P, L)
 Doctor Corbella (R, L, TV, P, CF)
 Joan B. Culla (P, R, TV, L, CF)
 Josep Maria Espinàs (L, P, TV, CF)
 Fabià Estapé (L, P, CF, R, TV)
 Lidia Falcón (L, P, R, TV, CF)
 Ramon Folch (P, R, TV, L, CF)

Josep Maria Lladó (P, R, TV, L, CF)
 Néstor Luján (P, L, R, TV, CF)
 Montserrat Minobis (R, TV, P, L)
 Ramon Miravittles (P, TV, L)
 Gemma Nierga (R, TV, G)
 Sergi Pàmies (L, R, G, P)
 Ramon Pellicer (R, TV, PU)
 Josep Pernaú (P, R, TV, L, CF)
 Agustí Pons (P, L, R, CF)
 Antoni Ribas (P, R, TV, L)
 Margarita Rivièr (P, R, TV, L, CF)
 Carles Sentís (P, L, CF, R, TV)
 Enric Sopena (P, R, TV)
 Jordi Tardà (R, P, TV, PU, L)
 Ivan Tubau (P, L, C, T, TV)
 Jordi Vendrell (R, P, PU, G, CF)
 Santiago Vilanova (P, L, CF, TV)
 Vicenç Villatoro (TV, P, R, L, G, CF)

Carles Gasòliba (P, R, TV, L, CF)
 Romà Gubern (L, P, CF, G, C, R, TV)
 Doctor del Hoyo (TV, P, L, R, G)
 Ernest Lluch (L, P, R, TV, CF)
 Jaume Lorés (P, R, CF, L)
 Joaquim Muns (L, P, R, TV, CF)
 Magda Oranich (P, CF, R, TV)
 Teresa Pàmies (L, P, R, TV, CF)
 Marta Pessarrodona (L, P, R, T, CF)
 Baltasar Porcel (L, P, CF, R, TV)
 Lluís Racionero (L, P, CF, R, TV, C)
 Pilar Rahola (P, R, CF, L, TV)
 Ignasi Riera (L, P, CF, R, TV, G)
 Sebastià Serrano (L, P, R, TV, CF)
 Jaume Sobrequès (L, P, TV, R, CF)
 Jordi Solé Tura (L, P, R, TV, CF)
 Marina Subirats (L, P, R, TV, CF)
 Adolf Tobeña (L, P, R, TV, CF)

Com podem comprovar, més de la meitat d'ells es mouen en cinc mitjans o més, dels quals es destacarien sobretot aquests: Manuel Vázquez Montalbán, Romà Gubern i Quim Monzó amb set cadascun; Terenci Moix, Joan Barril, Vicenç Villatoro, Ignasi Riera i Lluís Racionero amb sis; i Joaquim Maria Puyal, el doctor Corbella, Ernest Lluch, Baltasar Porcel, Carles Sentís, Paco Candel, Fabià Estapé, Néstor Luján i Joaquim Muns, entre d'altres, amb cinc. També caldria destacar per la seva gran popularitat, encara que només amb quatre mitjans, Josep Cuní, Xavier Sardà i Josep Maria Espinàs.

Molt probablement, tots aquests darrers i alguns més dels altres esmentats són, ara per ara, les patums mediàtiques de Catalunya perquè són famosos, populars i reconeguts, ja que —encara que en diferents graus— han aconseguit la glòria mediàtica i molts d'ells, a més, obtenen uns excel·lents ingressos econòmics. Justament per la seva importància, pel paper engrescador i/o tranquil·litzador social i per l'admiració/enveja públiques, els multimèdiams són mereixedors de l'honorabilitat popular. A més, solen ser gratificants perquè entretenen.

Tot i que és difícil de mesurar la seva influència, no hi ha dubte que, almenys la d'alguns d'ells, pot ser semblant —encara que per raons diferents— a la de la mitja dotzena de polítics catalans més destacats (Jordi

Pujol, Pasqual Maragall, Miquel Roca, Narcís Serra, Josep Borrell...). Si la gran majoria dels intel·lectuals dels segles passats servien el poder reial i el de l'església, ara bastants dels multimèdiums també serveixen els poders establerts. Precisament això és una condició intrínseca del mitjà al llarg de la història. La ganga de la democràcia, però, és que permet tenir mitjans d'oposició.

L'actuació mitjancera

Els multimèdiums esmentats actuen segons el tarannà, la personalitat, l'enginy, el grau d'envaniment, l'actitud, l'origen de classe, la ideologia i fins tot el mitjà, d'una manera o d'una altra, però amb la consciència del paper i de la influència que saben que tenen perquè, com tot mitjà, se senten cridats a exercir la seva tasca per a la qual han estat elegits: per la natura, pel talent, per la formació, per la sort i fins i tot pels *déus* respectius. Ben segur que, si no existissin, caldria inventar-los.

Justament perquè estem en una democràcia formal i simbòlica, la varietat i la controvèrsia dels multimèdiums els enforteixen individualment i col·lectiva, reforçant-ne la representació, alhora que els fan assequibles majoritàriament tot i que cadascun compta amb força seguidors i amb uns pocs detractors. Dins de l'ecosistema comunicatiu, tanmateix, els multimèdiums fan, entre d'altres, de:

- actors polítics de l'entreteniment o de l'avorriment quotidians;
- opinòlegs o xerraires de la cosmovisió comuna o crítica;
- oracles de la coneixença del que és real vulgar o utòpic;
- transmissors del sentir consensuat o del dissens;
- tranquil·litzadors del benestar o del malestar socials; etc., etc.

Si fan de mitjans o hi actuen, més o menys voluntàriament, és perquè són persones a les quals s'atribueix la virtut de comunicar amb els «esperits del temps» i servir així d'intermediaris entre aquests i els homes i les dones. Anem a pams.

Si la comunicació social és l'espai de mediació entre l'experiència i la consciència, tot i que l'una i l'altra (experiència i consciència) no poden fragmentar-se, podem considerar que després d'anys del gran desenvolupament i de la institucionalització de la cultura-comunicació de masses, altrament de l'opulència comunicativa, és pertinent parlar de «costum mediàtic» (o grau de l'experiència comunicativa adquirida pels receptors-consumidors) i de l'«animeta mediàtica» (o grau de la consciència comunicativa assimilada pels receptors-consumidors).

Sense que el «costum mediàtic» i l'«animeta mediàtica» operin autònomament, hi ha un important i ampli territori comú (allò que hem assenyalat com a *temps i/o espai plusmediàtic*), prou arrelat entre els receptors-consumidors, que permet conrear el gust dels mitjans esmentats sempre que aquests respectin les regles de la comunicació de masses i no vulnerin la lògica del sistema cultural-simbòlic present a escala mundial. En cas contrari, són desterrats del paradís mediàtic.

El paper cultural d'aquests nous (o renovats) mitjans, per tant, és el de mitjancers d'aquest període comú de mediació entre el «costum mediàtic» i l'«animeta mediàtica».

Ara bé: la funció social d'aquests mitjans és múltiple i fins i tot aparentment contradictòria, encara que en conjunt no sigui incongruent. Pensem, si no, en el Puyal futbolístic (de Catalunya Ràdio) o en el d' *Un tomb per la vida* (de TV3); en el Cuní de *Bon dia, Catalunya* (de CR) o en el de *La tarda és nostra* (de TV3); en el Sardà de *La ventana* (de RNE) o en el de *Tot per l'audiència* (de TV3); en el Mikimoto de *Persones humanes* (de TV3) o en el dels concursos radiofònics (de CR); o, semblantment, en les facetes de Quim Monzó, Joan Barril, Terenci Moix o del doctor Corbella.

Per tot això que simplement apuntem, podem parlar de «molt honorables multimèdiums», ja que aconsegueixen diferents i reputades funcions socio-culturals i, globalment, produeixen almenys un efecte placebo de resultats plaents.

Tal vegada hom pensa que tot plegat és un simulacre comunicatiu. Tanmateix —i d'una manera semblant al placebo en farmacologia clínica, o sigui els medicaments falsos o aparents que es fan servir en tot assaig clínic—, és possible que bona part de tot aquest funcionament i aquesta producció mediàtics es tracti d'una falsa comunicació preparada, això sí, amb el mateix aspecte quant a gust, forma, color, etc., però que només conté productes inerts sense cap principi actiu.

Tant se val si aquesta mena de comunicació pot ésser favorable o desfavorable per als receptors-pacients, ja que el que compta al capdavall és l'efecte psicològic de contemplació mediàtica, el qual des d'ara bategem amb l'expressió «comunicació placebo».

L'ANONIMITAT DELS COMUNICADORS EN LA CONFIGURACIÓ DEL PROCÉS DE COMUNICACIÓ

JOSEP MARIA CASASÚS I GURI

Durant els anys cinquanta del segle XIX es va entaular una polèmica d'abast molt ampli sobre l'anonimitat (o l'anonímia) en la premsa. Hi havia els partidaris que els periòdics publicuessin tots els escrits sense signar. I, per una altra banda, hi havia els partidaris que tots els textos sortissin signats. Aquest debat teòric sobre l'anonímia va arribar als parlaments d'uns quants Estats. Hi havia polítics decidits a legislar sobre l'obligació de signar tots els escrits que es publicuessin; i partidaris de la llibertat de signatura i del dret a l'anonímia, plantejaments que finalment s'hi van imposar.

Una primera aproximació a aquella polèmica històrica, feta des de les perspectives actuals de la periodística de la recepció, pot contribuir a ampliar les vies d'anàlisi de la pragmàtica periodística. Un estudi sistemàtic de les condicions en les quals va emergir aquella polèmica podria contribuir, entre altres coses, a esclarir els efectes *receptivals* que produeixen els textos anònims.

Dades històriques sobre la polèmica de l'anonímia

Des dels seus orígens, l'anonimitat dominava en la premsa. Als diaris anglesos de mitjan segle XIX l'anonímia era quasi total. En la premsa europea continental d'aquella mateixa època, en canvi, hom simultaniejava la publicació d'articles sense signatura amb la d'articles signats.

L'anonímia, però, era habitual en tota la premsa pre-moderna, en la premsa dels segles XVII i XVIII. Durant aquells anys, els continguts dominants en els diaris eren els informatius i de serveis: reports dels corresponents, informació sobre mercats i cotitzacions de primeres matèries, horaris de les línies de diligències, dades astronòmiques i agrícoles, etc. La polèmica sobre l'anonimitat periodística va sorgir quan els diaris esdevingueren progressivament el suport del gran combat vuitcentista per les idees i, en definitiva, una de les armes principals de les lluites polítiques partidistes. La polèmica sobre l'anonimitat és contemporània a la desclosa del diari

d'opinió com a model hegemònic de periòdic, fenomen que va irrompre a mitjan segle XIX.

A mesura que els enfrontaments verbals sobre ideologies i sobre política creixien, el públic volia conèixer la identitat dels autors dels textos crítics i dels textos doctrinals. Bona part de l'opinió pública considerava que era necessari que els autors dels escrits es responsabilitzessin obertament d'allò que exposaven. Fins i tot a Anglaterra, pàtria del periodisme anònim, va aparèixer l'any 1855 un treball intitulat «Anonymous Journalism» en el qual hom defensava l'obligació de signar els articles.

A França, el diputat i periodista Émil Cère advocava per la prohibició dels articles anònims. Deia que l'anonímia afavoria la corrupció. És cert que, a mitjan segle XIX, molts diaris s'aprofitaven dels avantatges de l'anonimat dels textos per a publicar notes i articles que eren pagats com a publicitat (publicitat encoberta) per les persones que resultaven beneficiades per la seva publicació. Schopenhauer a *Parerga und Paralipomena* i el periodista italià Scipio Sighele també eren partidaris d'obligar a signar. Sighele argumentava que la responsabilitat del periodista davant el públic cal que es materialitzi mitjançant la signatura. L'anonímia, segons aquesta argumentació, afavoreix la impunitat moral i penal.

L'anonímia, però, té les seves virtuts. Segons els seus antics defensors, arrengrerats sovint en posicions progressistes (entre els partidaris de l'anonímia periodística es destacaren Karl Marx i Émile Zola), l'anonimitat no tan sols fa més independent i més lliure el periodista. Marx deia que l'anonímia també fa més lliure el públic, «car aquest deixa de veure la persona que parla per veure únicament la idea que propugna».

Zola, en un discurs pronunciat davant el Congrès Internacional de Periodistes, reunit a Londres pel setembre de 1893, va argumentar que l'escriptor que no signa «treballa amb més llibertat i es confon amb menys violència en l'obra comuna que dirigeix l'editor del periòdic». El periòdic anònim, segons Zola, «té tanta força perquè ostenta la força col·lectiva de tots els seus col·laboradors plegats. Un autor anglès, Binner Dibblee, va reblar aquests arguments amb l'afirmació que l'anonímia «és la institució sobre la qual es fonamenta el prestigi del periòdic britànic».

Un dels primers tractadistes espanyols de periodística, el diplomàtic Alfonso Ungría Gargallo, encara era partidari de l'anonimitat periodística l'any 1930, quan va publicar el seu llibre *Grandeza y servidumbre de la prensa*. Segons Ungría, «el público quiere ver en el periódico el órgano de una colectividad. El periódico interesa e influye tanto más, cuanto mejor expresa una opinión colectiva. El artículo firmado no responde a este anhelo popular».

A la Catalunya dels anys trenta del nostre segle sortien dues publicacions periòdiques que practicaven l'anonímia absoluta d'acord, segurament, amb algun dels dos criteris doctrinals que la justifiquen (protegir la llibertat d'expressió dels autors i projectar una opinió solidària o col·lectiva): el setmanari satíric *El Be Negre* i el diari sindicalista *Solidaridad Obrera*.

La polèmica doctrinal sobre l'anonímia que va dominar a mitjan segle XIX es va reflectir, lògicament, en l'acció política. L'any 1850, el Parlament de la II República francesa aprovà una llei que obligava a signar tots els articles de contingut polític, filosòfic o religiós inclosos a les publicacions periòdiques. Un any més tard, el Parlament de Prússia va rebutjar una proposta de llei, presentada per un diputat conservador, que pretenia imposar la mateixa norma. La llei francesa esmentada fou derogada l'any 1881, però l'any 1930, al Brasil, l'obligació legal de signar els articles encara era vigent.

Notes per a una teoria sobre l'anonimitat periodística

Entre la signatura identificadora i l'anonímia absoluta hi ha, però, fórmules intermèdies inspirades, principalment, per la necessitat d'emparar la llibertat d'amagar el nom sense comprometre la resta de persones que participen en l'edició i la redacció del periòdic. Una d'aquestes receptes d'anonímia atenuada és posar al final del text una inicial, una marca o una lletra. En la periodística catalana en tenim dos exemples destacats en èpoques ben diverses. A mitjan segle XIX, Robert Robert posava una X al final dels seus famosos articles costumistes per a la publicació satírica *Un Tros de Paper*. Durant els anys setanta del nostre segle, Manuel Ibáñez Escofet posava dos asteriscs a les glosses breus que publicava sota l'epígraf «A punta seca» al diari *Tele-exprés*.

Una altra mena ablanida d'anonímia és la signatura mitjançant un pseudònim. Les periodístiques de tot el món són molt riques en aquesta variant de signatura. Només cal recordar la forma pròpia d'alguns pseudònims periodístics apareguts en la premsa catalana i de les cultures més properes: Gaziell, Sempronio, Tísner, Fígaro, Azorín, Jorge Marín.

Les anonimitats parcials de la inicial o del pseudònim són, però, molt relatives. En la decisió d'acollir-se un autor a aquesta fórmula sol pesar molt més la intenció de destriar vida professional i vida privada, o de distingir quan escriu en una llengua o en una altra (per exemple, Josep Manyé només signa Jorge Marín quan fa periodisme en castellà), que no pas l'aspiració, mai no assolida, de mantenir-se totalment en l'anonimat. Sempre s'acaba sabent qui s'amaga rere un pseudònim.

L'anonimitat total en el periodisme actual presenta, però, uns trets peculiars vinculats a modalitats concretes de gènere. N'hi ha dues que

mereixen unes observacions particulars. L'una és l'anonimitat d'algunes manifestacions dels gèneres anomenats informatius o narratius. L'altra és l'anonimitat del gènere d'opinió o argumentatiu anomenat editorial.

L'anonímia d'algunes informacions, de notícies breus i de gasetilles forma part dels mecanismes indirectes de persuasió implícita que operen en l'estil de la redacció informativa. En aquestes peces, que el públic llegeix als diaris o escolta per ràdio i per televisió, hi ha un missatge tàcit que tracta de *convèncer* els receptors que tot allò que apareix sense signar, i que alhora és escrit en un estil distanciat, asèptic i aparentment objectiu, és la veritat de les coses, la realitat actual. L'anonímia, en aquest cas, aconsegueix una funció de retòrica persuasiva. Les coses no signades són garantides institucionalment pel diari. I no cal signar-les perquè només es limiten a informar d'allò que s'esdevé en la realitat del món i de la vida.

Per la seva banda, l'editorial, que és la modalitat d'article definida precisament per la seva anonímia absoluta, manté tot el seu crèdit i tota la seva força gràcies a l'anonimitat. És l'opinió del diari. Igual que en la informació estricta no signada, el prestigi i la influència de l'editorial recolzen en l'anonímia. L'editorial i les notícies són els gèneres anònims per excel·lència. L'anonímia els defineix, n'acredita la qualitat i en reforça les respectives virtuts persuasives. L'anonímia atorga credibilitat als editorials i a les notícies.

Des de les perspectives actuals de la pragmàtica periodística o de la periodística de la recepció, la teoria de l'anonimitat ha d'atendre les funcions pre-textuals o contextuals que pot accomplir un text imprès o oral segons que sigui atribuïble o no a un autor identificat. L'obra periodística no s'acaba pas plenament fins que el text arriba al receptor. La interpretació dels textos és el resultat d'una cognició individual que pot ser diferent en cada individu receptor. I el coneixement o el desconeixement que hom tingui sobre qui és l'autor del treball periodístic és un factor que també intervé decisivament en la interpretació de l'obra que fa cada receptor. La lluita en contra de l'anonimitat és també una lluita a favor d'enriquir les dades del pre-text, del cotext i del context, que ajuden a fer que la informació rebuda mitjançant el text sigui més rigorosa, més completa i més precisa. Si sabem qui és l'autor, com pensa, quina és la seva biografia i en quines condicions ha escrit el text que es difon o es publica, podem millorar o modificar la percepció de l'article. A partir d'un mateix text, els lectors poden bastir obres distintes, o fer-ne interpretacions diverses, segons que hom pugui identificar el periodista que l'ha escrit o no.

La presència o l'absència de l'anonimitat dels comunicadors contribueix a configurar el procés de comunicació. De l'anonimitat o de la identificació de l'autor en depenen, de bon tros, la naturalesa i l'eficàcia de l'acció comunicativa.

SIMULACIONS I «REALITATS VIRTUALS» EN ELS MITJANS DE COMUNICACIÓ

ANTONI MERCADER I CAPELLÀ

Els canvis i les conseqüències que s'han esdevingut arran de la incorporació de nous suports àudio-visuals al món de la informació i de la comunicació en general es palesen dia a dia. Les imatges sintètiques de vídeo generades per ordinador als informatius televisius i la infografia als diaris són elements actius susceptibles de transformar els sistemes actuals d'informar.

Per l'una banda, l'ús de la simulació significa apropaments i punts de vista insòlits que atreuen l'atenció de l'espectador, però alhora s'esdevé una ruptura del binomi realitat/càmera; mentre que, per l'altra, provoca la subjectivitat pictòrica *versus* la fredor calculística, com també un canvi en els paràmetres d'espai i de temps. Tot això pot arribar a produir variacions en el sentit «constructiu» de la realitat i obligar a replantejar-se el concepte de *document* i, per extensió, de *documental*?

Som davant un nou estatut iconogràfic que proposa alternatives al *modus* imaginatiu dominant?

Cap a una «nova» concepció de document i documental?

Els serveis informatius de TV3, el 4 de gener de 1989, passaren un vídeo, que més tard hem conegut amb el nom de *La batalla de Líbia*, sobre el combat aeri entre avions nord-americans i libis en el qual s'empraven imatges reals i imatges de síntesi en un cinquanta per cent. Era una aplicació informativa clara de la simulació per ordinador en els mitjans de comunicació. Un «document» mig enregistrat per càmeres de vídeo, mig sintetitzat en un ordinador gràfic. Cal afegir-hi que, posteriorment, aquest vídeo es convertí en el «vídeo de l'any» als EUA.

Si consultem el diccionari —o, millor, la professió periodística i cinematogràfica/televisiva—, veurem que s'entén per *document* tot allò que informa, il·lustra, prova, acredita, justifica... sobre una qüestió o alguna cosa. Que denominem *documental* allò que conté escenes, paisatges, entorns,

personatges *reals* amb fins informatius i/o pedagògic-educatius i com a exposició, plantejament d'un fenomen, una problemàtica, etc. Cal diferenciar molt bé que, quan la presentació de documents es fa d'una manera viva, irrepetible, directa..., parlem de *reportatge*.

El vídeo que acabem d'esmentar presentava, en dues parts molt ben diferenciades, el document real de les càmeres dels aparells que havien enregistrat l'esdeveniment d'abatre dos avions de fabricació russa amb bandera de Líbia i la interpretació, en imatges molt més precises i comprensives, de com succeí l'esdeveniment. La primera part era més pròpia de coneixedors experts del combat aeri; en canvi, la segona es feia més ràpidament comprensible per a tothom. Les preses en vol eren molt més vives; les altres imatges eren el resultat d'una aplicació de la simulació i no corresponien a cap referent pres de la realitat, sinó que eren fruit del càlcul a partir de dades recollides durant el succés.

La informació donada per la televisió era un reportatge? Era un documental? L'ordinador, la simulació, havien ajudat a fer-ho més entenedor, més veraç, etc., i ens havien presentat unes imatges no reals, *virtuals*, per documentar un esdeveniment bèl·lic. Aquest fet no significa un atreviment, una certa contradicció? Es pot pretendre informar sense un sentit constructiu de la realitat basat en referents reals?

Suposant que sigui possible, no hi estem acostumats, i només d'un quant temps ençà, a poc a poc, els mitjans de comunicació gràfica i àudio-visual comencen a plantejar algunes incursions en la simulació tecnològica en un primer pla informatiu con el cas que acabem de relatar. L'ús de l'ordinador esdevé més i més operatiu i el seu ajut per a ònes situacions determinades és d'una gran efectivitat; els documentalistes no l'empren endebades, sinó en funció d'objectius d'una estratègia informativa i/o documental molt clara. Un exemple molt representatiu, i a la vegada d'un caràcter noticable ben diferent, és el tractament de simulació desplegat pels nostres diaris davant els fets de l'incendi, el gener de 1994, del Gran Teatre del Liceu de Barcelona. Quin contrast amb les il·lustracions aparegudes als periòdics i a les revistes de l'època arran de l'incendi del segle passat! Els dibuixos de ploma, els gravats o les aquarel·les que presentaven la gent fugint esparverada pel pla de la Boqueria, amb un rictus d'horror a la cara i les flames amenaçadores de rerafons, constituïen una clara aplicació documental influïda, tenyida, per la teatralitat i l'efectivitat d'un tractament visual incisiu que volgudament arribava amb impacte dramàtic al lector. Aquesta manera de presentar les coses contrasta molt amb la fredor de les presentacions gràfiques que van fer aleshores la majoria dels nostres rotatius.

I és que, des de fa una pila d'anys, el tractament informatiu i documental de les notícies és influït pel mode imaginatiu per excel·lència: la ficció.

La seva implantació a tots els àmbits de la comunicació és tan forta, que històricament podem comprovar com el documental i àdhuc el reportatge cinematogràfic, i ara televisiu, s'han estintolat amb contraforts de narració fictícia. Una forma molt especial de «contaminació», diria jo —una impregnació per osmosi—, pot ser qüestionada o deixar de ser tan clarament dominant si cada dia són més les incursions provinents de l'exercici imaginari *simulació*.

A la vista d'aquest panorama, de seguida se'ns plantegen un seguit d'interrogants que ja fa més o menys un decenni comencen a planar sobre el panorama de la comunicació actual en ocasió de l'aplicació de les tecnologies electròniques avançades, al caient del canvi tecnològic.

Què provoca emprar simulacions per ordinador?

— Variacions del punt de vista de l'observador (situant-lo en els més insòlits mitjançant una desimboltura i una levitat pròpies dels còmics) amb totes les conseqüències que això pot tenir, sobretot pel que fa a la possible repercussió en l'ús determinant del mode imaginatiu, com és el cas i a l'estil de com es fa amb el mode o accident gramatical que expressa el punt de vista de la persona que concep l'acció.

— Subjectivitat pictòrica *versus* fredor calculística: canvi en els paràmetres *kronos/topos*. Entenent que som davant la possibilitat d'haver-hi un temps acrònic (fora de l'ordre establert) i un espai utòpic (no necessàriament realitzable).

— Ruptura del binomi *realitat/càmera*, fins ara considerat indestructible.

On podem arribar amb la generalització del seu ús?

— Modificar el sentit «constructiu» de la realitat de la manera com, fins ara, s'ha anat fent, ancorat en la captació d'imatges de la realitat exterior i influït pel mode imaginatiu dominant (ficció).

— Albirar un *nou estatut iconogràfic* arran de la generació operativa d'alternatives del mode imaginatiu dominant actual.

— Replantegar la concepció del binomi *document/documental*, i àdhuc de reportatge, actualment basats en el caràcter real de les imatges.

Com a prevenció, i només a tall d'exemple, se'ns acudeix una fórmula interpretativa que podria ajudar a entendre l'abast del fenomen plantejat —que fem des de l'àmbit de la comunicació *coneixements artístics*—, que seria accedir, o atrevir-nos, a dotar d'*entitat virtual* les simulacions gràfiques

i àudio-visuals, a l'estil de com Leonardo féu en estructurar la perspectiva pictòrica com un singular model visual, com un simulacre de la visió i un desig de transgressió capaç d'atorgar existència en potència.

Propostes d'aquesta mena accentuen el caràcter participatiu del receptor, que es veu més involucrat, almenys d'una manera no tan fictícia (no tan de «mentida»), en la «construcció de l'esdeveniment».

De ben segur, l'ús de les simulacions per ordinador, amb la derivació consegüent cap a l'establiment de «realitats virtuals» (concreció interactiva del simulacre o ens virtual), en els mitjans de comunicació d'avui dona un caràcter més veraç, ja que l'augment de potencial, de virtualitat, és considerable i va a favor de la credibilitat de la informació, de la notícia, del document o del documental.

Alhora som davant l'aparició de documents capaços d'acomplir funcions complexes, com ara elaborar, memoritzar, transmetre unes altres informacions. Això s'ha de fer notar? Amb el temps, la «construcció» de la realitat informativa, documental, haurà de fer un canvi?

Si una manera succinta de jutjar les aportacions de la ciència durant la segona meitat del segle xx és saber que no ens hem posat en contacte amb la realitat última, des que la immaterialitat de la síntesi d'imatges per ordinador va irrompre en el panorama de la comunicació, allà per l'orwell·lià i emblemàtic 1984, en el terreny de la «construcció» informativa sabem que som més a prop d'unes *altres interpretacions*, que disposem de *més eines* per a fer-ho i que podem oferir al receptor *més elements de verificació*.

Secció oberta

**DEL I ENCUENTRO DE L'AHCEE
AL V CONGRESO DE L'AEHC: L'EVOLUCIÓ
DELS ESTUDIS CINEMATogrÀFICS «AUTONÒMICS»
I/O «NACIONALS» I EL MAJOR INTERÈS PEL LOCAL
(BIBLIOGRAFIA)**

JOAQUIM ROMAGUERA I RAMIÓ (AEHC)

Efectivament. Tal com diu el llarg títol del meu treball, a O Carballiño (Ourense) vaig presentar l'agost de 1987 —en el marc de les II Xornadas do Cine en Galiza / Xornadas de Cine e Vídeo en Galiza (XOCIVIGA)— un primer recull que vaig intitular *Bibliografia sobre les cinematografies nacionals de l'Estat espanyol*, el qual posteriorment va ser objecte d'una revisió i una ampliació substancial amb vista a ser presentat en el marc del I Encuentro de la recentment nascuda Associació d'Historiadors del Cinema de l'Estat espanyol que celebrarem a la ciutat de Gijón (Astúries) els dies 14 i 15 de juliol de 1988. Allí vaig intitular la recopilació *Per una bibliografia sobre les cinematografies de l'Estat espanyol, per tal de poder estudiar i historiar el nostre cinema*, més tard publicada al volum d'actes *Cinematógrafo*, número 1: *Metodologías de la historia del cine* (Fundación Municipal de Cultura, Gijón, 1989).

Doncs bé, ara m'ha semblat oportú retornar sobre el particular perquè he observat amb joia que els punts de vista que hi exposava i hi defensava a les «Notes prèvies» (p. 101-104) no sols s'han confirmat, sinó que l'interès pels estudis locals especialment i pels sectorials, temporals o monogràfics en general s'ha incrementat a tot l'Estat, tant des de les aules universitàries (tesis doctorals, tesis de llicenciatures) com a càrrec dels estudiosos al descobert.

No tornaré a repetir aquells arguments, ni m'estendré tampoc a exposar-ne alguns de més recents perquè ja he resumit, he concretat i he exemplificat els uns i els altres —encara que sense aportar-hi l'aparell hemerobibliogràfic corresponent— al treball teòretic «El cinema català vist també des d'una perspectiva *altra*: la local», aparegut a *Revista de Catalunya* (Barcelona, juny 1992, núm. 64, p. 106-115).

Així, doncs, prefereixo aprofitar aquí l'espai raonable atorgat a aqueixa comunicació per a subministrar les referències que he aconseguit d'aplegar de llavors ençà, o sia del 1989 al 1993, amb el benentès que aquesta

bibliografia no posa al dia l'anterior, sinó que ara en plantejo una de nova planta amb criteris més polits, més meditats, més contrastats; i que «no existeix cap bibliografia completa i perfecta», i aqueixa tampoc, oi més quant l'objecte com l'objectiu són controvertits i complexos.

He dit que es tracta només d'una *bibliografia*, cosa que vol dir que he apartat per a una altra ocasió la pila d'articles de què dispo sobre el particular, però sí que hi menciono els dossiers monogràfics, les separates, les tesis de doctorat i de llicenciatura, els documents unitaris, etc., quan n'he tingut constància perquè no sempre surten a la llum per a tothom.

I ara un advertiment major: les referències aquí compilades podrien considerar-se com la «primera part» d'una bibliografia cinematogràfica sobre les nacions i les regions autònomes de l'Estat espanyol en curs d'elaboració. Quines serien les altres parts?

La segona: *Noms propis* espanyols o d'origen espanyol: monografies i estudis sobre aquests; llibres d'entrevistes; autobiografies, memòries i llibres propis; etc.

La tercera: *Films* espanyols: llibres i estudis sobre aquests; guions originals, tant rodats com no; narrativa i teatre en què es basaren; etc.

La quarta: *Hemerografia* sobre els epígrafs de totes tres parts.

Referències de catàlegs de festivals nacionals i internacionals o de programes de filmoteques que tracten de la matèria que aquí ens ocupa haurien de figurar també en un altre apartat, punt que vull deixar aquí anotat, si bé un servidor encara no n'ha fet la compilació corresponent desitjada; com tampoc uns altres aspectes menors que podríem assenyalar i que també s'haurien de tenir en compte a l'hora d'estudiar a fons el cinema total d'un país.

Així, doncs, la part que aquí oferim només incorpora els llibres de caràcter específic sobre cada comunitat, més una secció d'obres generals, no pas des de la perspectiva clàssica de «cinema espanyol», sinó amb un enfocament interessat de bell antuvi en la temàtica particular objecte de la meua recerca.

No cal dir que estic obert a escoltar qualsevol suggeriment que se'm pugui fer sobre la meua tasca, cosa que ja agraeixo ben sincerament de bell antuvi en enllestir aqueixa introducció, perquè la suma de nous criteris assenyats i d'opinions serioses diverses sempre acaba enriquint qualsevol treball de pertença.

En general

- ANTOLÍN, Matías. *Cine marginal en España*. Valladolid: XXIV SEMINCI, 1979.
- *Encuentro con el cine de las Nacionalidades y Regiones*. Madrid: Universidad Complutense; Facultad de Ciencias Biológicas; Aula de Cine, 1979 i 1980. [Dues convocatòries] [Catàlegs i dossiers]
- FOLGAR, Xosé María [ed.]. «Xornadas do cine das autonomías». *Memoria de Actividades 1990-1991*. Santiago de Compostel·la: Universidade, 1991, p. 98-168. [S'hi parla d'Euskadi, de Catalunya i de Galícia]
- *O cine nas comunidades autónomas do Estado español*. A: *Memoria de Actividades 1991-1992*. Santiago de Compostel·la: Universidade, 1993, p. 103-157. [S'hi parla de Catalunya, d'Andalusia i de Cantàbria]
- LEDO ANDIÓN, Margarita [ed.]. «Pantalla pròpia. O cine das nacións». *Cadernos a Nosa Terra de Pensamento e Cultura* [Pontevedra], (novembre 1990), núm. 9. [S'hi parla de Galícia, d'Euskadi i de Catalunya]
- LÓPEZ I LLAVÍ, Josep Maria [ed.]. *III Congreso de Cine-Clubs del Estado Español. Ponencias, comunicaciones y conclusiones*. Barcelona i Madrid: Federació Catalana de Cine-Clubs / Confederación de Cine-Clubs del Estado Español, 1992.
- *Mostra de Cinema de les Nacionalitats*. Xàtiva: Cine-Club Xàtiva, 1982 i 1983. [Catàlegs] [Dues convocatòries]
- PONCE, Vicente [ed.]. «Informe general (y provisional) sobre el cine mudo en España». *Archivos de la Filmoteca. Revista de Estudios Históricos sobre la Imagen* [València], (juny-agost 1990), núm. 6, p. 5-52. [S'hi parla de Madrid, d'Euskadi, de Catalunya i del País Valencià]
- ROMAGUERA I RAMIÓ, Joaquim [ed.]. *Primera Setmana de Cinema Experimental Espanyol. Films experimentals d'art de Barcelona-Madrid-València*. Barcelona: Cine-Club de l'Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya, 1981. [Catàleg]
- ROMAGUERA I RAMIÓ, Joaquim; ALDABAL BARDAJÍ, Peio [eds.]. «Hora actual del cine de las autonomías del Estado español». A: «*Cinematógrafo*». *Actas de la AEHC* [Donostia - Sant Sebastià], (1990), Euskadiko Filmategia - Filmoteca Vasca, vol. 2.
- SOLER, Anna; MONTAGUT, Elisa; SAMPERE, Magda; PREIXEUS, Antoni. *El cinema independent a Catalunya i al País Valencià*. Treball de tercer de Periodisme [tardes]. Bellaterra: Facultat de Ciències de la Informació. [1980]
- TORRELLA I PINEDA, Josep. *El cine amateur español: 1930-1950*. Barcelona: Centre Excursionista de Catalunya, 1950.
- *Crónica y análisis del cine amateur español*. Madrid: Rialp, SA, 1965.

Andalusia

- BEJARANO PÉREZ, Rafael. *El prospecto, propaganda cinematográfica*. Málaga: Gráficas Anfe, 1986.
- COLMENA TALAVERÓN, Enrique. *La vuelta al cine en 80 Sevilla. Una selección de «Lumière en Sierpes»*. Sevilla: Promotora Andaluza de Programas, SA, 1992.
- COLÓN PERALES, Carlos. *Los comienzos del cinematógrafo en Sevilla: 1896-1928*. Sevilla: Ayuntamiento. Servicio de Publicaciones, 1981.
- *El cine en Sevilla: 1929-1950. De la Exposición y la llegada del sonoro a la posguerra*. Sevilla: Ayuntamiento. Servicio de Publicaciones, 1983.
- *Sevilla: ciudad de deseo (De Pierre Louÿs a Joseph von Sternberg)*. Sevilla: Productora Andaluza de Programas, SA, 1993.
- DELGADO SERRANO, Juan-Fabián. *El cine*. Sevilla: Grupo Andaluz de Ediciones Repiso-Lorenzo, 1981. [Sobre el cinema a Sevilla]
- *Andalucía y el cine, del 75 al 92*. Sevilla: El Carro de la Nieve, SA, 1991.
- FERNÁNDEZ SÁNCHEZ, Manuel Carlos. *Andalucía y el cine*. Madrid: Universidad Complutense; Facultad de Ciencias de la Información; Sección de Imagen, 1979. [Tesi de llicenciatura]
- *Hacia un cine andaluz*. Algesires: Bahía, 1986. [Resum del treball anterior]
- GARÓFANO SÁNCHEZ, Rafael. *El cinematógrafo en Cádiz. Una sociología de la imagen (1896-1930)*. Cádiz: Fundación Municipal de Cultura; Cátedra Adolfo de Castro, 1986.
- *Inventario de locales y salas de proyecciones cinematográficas de Andalucía*. Sevilla: 1983.
- LARA GARCÍA, María Pepa. *Historia de los cines malagueños desde sus orígenes hasta 1946*. Málaga: Diputación. Servicio de Publicaciones, 1988.
- MARTÍNEZ FERNÁNDEZ, Benito. *Córdoba en el cine*. Córdoba: Diputación. Servicio de Publicaciones, 1991.
- SEVIYA. GABINETE DE PROYECTOS. *Arquitectura teatral y cinematográfica. Andalucía 1800-1990*. Sevilla: Junta de Andalucía. Dirección General de Fomento y Promoción Cultural. Consejería de Cultura y Medio Ambiente, 1990.
- TORRES VELA, Javier [ed.]. *Festivales de Andalucía*. Sevilla: Junta de Andalucía. Consejería de Cultura, 1988.
- UTRERA, Rafael; DELGADO, Juan-Fabián [eds.]. *Cine en Andalucía. Un informe*. Sevilla: I Festival Internacional de Cine de Sevilla; Argantonio, Ediciones Andaluzas, 1980.
- UTRERA, Rafael; OLID, Miguel. *El cortometraje andaluz en la democracia (1976-1992)*. Sevilla: Productora Andaluza de Programas, SA, 1993.
- UTRERA, Rafael; DELGADO, Juan-Fabián; BOLLAIN, Juan Sebastián; OLID, Miguel. *El cine en Andalucía: identidad y mestizaje*. Córdoba: Filmoteca de Andalucía, 1993.

Aragó

- ASÍN, Jesús; SÁNCHEZ MILLÁN, Alberto; AGUAVIVA NOGUERA, Pedro. *Cine de ayer, cine para nostálgicos. Mirada atrás de unos aficionados zaragozanos*. Saragossa: Asociación Cultural Aragonesa, 1991.
- CARBÓ, Enrique [ed.]. *Cine en ... las Fiestas del Pilar de Zaragoza 1980*. Saragossa: Ayuntamiento; Asamblea de Cultura de Zaragoza, 1980.
- Catálogo de realizadores de vídeo en Aragón*. Saragossa: Gobierno de Aragón. Departamento de Cultura y Educación, 1988.
- HERNÁNDEZ RUIZ, Javier; PÉREZ RUBIO, Pablo. *Cineastas aragoneses*. Saragossa: Ayuntamiento. Servicio de Acción Cultural. Área de Cultura y Educación, 1992.
- *Diccionario de aragoneses en el cine y el vídeo (1896-1994)*. Saragossa: Mira Editores, SA, 1994.
- MARTÍNEZ, Amparo. *Los cines en Zaragoza: 1896-1936*. Saragossa: Universidad, 1995. [Tesi de llicenciatura]
- PÉREZ RUBIO, Pablo; HERNÁNDEZ RUIZ, Javier. *Aragón detrás de la cámara*. Saragossa: Heraldo de Aragón, 1990.
- ROTELLAR MATA, Manuel. *Aragoneses en el cine español I* (1970), *Aragoneses en el cine español II* (1971), *Aragoneses en el cine español III* (1972) i *Aragón en el cine IV* (1973). Saragossa: Ayuntamiento; Cine-Club Saracosta.
- SÁNCHEZ LÓPEZ, Roberto. «El cartel de cine en Zaragoza: una aproximación». *Actas del VI Coloquio de Arte Aragonés*. Saragossa: 1991, p. 483-501.
- SÁNCHEZ MILLÁN, Alberto. *Campaña de promoción e información cinematográfica*. Saragossa: Diputación. Departamento de Relaciones Socio-Culturales; Vocalía de Aragón de la Federación de Cine-Clubs del Estado Español, 1980.
- *Cine amateur e independiente en Aragón*. Saragossa: Gandaya. Asociación Cultural Aragonesa; Cine-Club Zaragoza, 1987.
- SÁNCHEZ VIDAL, Agustín. *Los Jimeno y los orígenes del cine en Zaragoza*. Saragossa: Patronato Municipal de las Artes Escénicas y de la Imagen; Archivo de la Filmoteca de Zaragoza, 1994.

Astúries

- LORENZO BENAVENTE, Juan Bonifacio. *Asturias y el cine*. Oviedo: Mases Ediciones, 1984.
- *Mujeres de Asturias en el cine. AsturCinema. La Revista Asturiana de Cine* [Gijón], (1990). [Número monogràfic]

Balears

- Els inicis i la situació del cinema a Mallorca: 1898-1917*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Biblioteca de la Filmoteca [s. a.]. [28 fulls]

Canàries

PLATERO FERNÁNDEZ, Carlos. *El cine en Canarias*. Las Palmas de Gran Canaria: Editora Regional Canaria - EDIRCA, SL, 1981.

RUÍZ RODRÍGUEZ, Álvaro. *El templo oscuro. La arquitectura del cine. Tenerife 1897-1992*. Santa Cruz de Tenerife: Filmoteca Canaria, 1993.

Cantàbria

SAIZ VIADERO, José Ramón. *El cine de los realizadores cántabros*. 3a ed. [ampliada]. Santander: Ediciones Tantín; Festival de Cine y Vídeo de Santander, 1991

SÁNCHEZ NORIEGA, José Luis. *Cine en Cantabria. Las películas de Mario Camus y los rodajes en Comillas*. Santander: Ediciones Tantín, 1994.

Castella - la Manxa

MONTERO BETETA, María Jesús. *Prensa, radio y cine en Ciudad Real durante la II República*. Ciudad Real: Diputación. Área de Cultura, 1987.

RUÍZ ROJO, José Antonio. *90 años de cine en Guadalajara (1897-1987)*. Guadalajara: Cine-Club Alcarreño, 1987.

Castella-Lleó

Cine español, desde Salamanca (1955-1995), El Catálogo de proyecciones. Salamanca: Filmoteca de Castilla-León, 1995.

GRAU, Mariano. *El cine en Segovia*. Segovia: 1958.

Inauguración de la Cátedra de Historia y Estética de la Cinematografía. Valladolid: Universidad de Valladolid, 2 de febrer del 1963.

MARTÍN ARIAS, Luis; SAINZ GUERRA, Pedro. *El cinematógrafo (1896-1919)*. Valladolid: Caja de Ahorros Popular. Obra Cultural, 1986.

Catalunya

ABAD, Ignasi; FERNÁNDEZ-PEÑA, Ana; MOLL, Mònica; PLANS, Albert. *El futur del cinema a Catalunya*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Facultat de Ciències de la Informació, 1989. [Treball de comunicació de masses]

AGUPACIÓ DE ESCRITORES CINEMATOGRAFICOS. *Estatutos de la Agrupación de Escritores Cinematográficos*. Barcelona: AEC, 23 de febrer del 1955.

ALBERCH, Ramon; FREIXAS, Pere; MASSANAS, Emili. *L'arxiu d'imatges. Propostes de classificació i conservació*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1988.

ALONSO DÁVILA, Isabel. *De la història del cinema com a font per a la renovació de la història de Catalunya del segle XX. La seva didàctica*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 1992. [Tesi de llicenciatura]

- ALSINA I SUREDA, Lluís. «Els cinemes de l'Escala». *Fulls d'Història Local*. L'Escala: Centre d'Estudis Escalencs i Arxiu Municipal de l'Ajuntament de l'Escala, (novembre 1991), núm. XXVIII, p. 253-260.
- AMELLER, Carles [ed.]. *Catàleg de la producció videogràfica a Catalunya 1970-1985*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1986.
- ASSOCIACIÓ D'ACTORS I DIRECTORS PROFESSIONALS DE CATALUNYA. *Guia d'actors i actrius professionals de Catalunya*. Barcelona: AADPC, 1988.
- BAILE, Ferran [ed.]. *Material àudio-visual per a infants: cinema, vídeo i diapositives. Llibret-guia*. Barcelona: II Mostra de Cinema, Vídeo i Àudio-Visuals per a Infants i Joves a Catalunya, Caixa de Barcelona, 1983.
- BALLÓ, Jordi; ESPELT, Ramon; LORENTE-COSTA, Joan. *Cinema català: 1975-1986*. Barcelona: Columna, 1990.
- BEORLEGUI I TOUS, Albert. *Arribada del cinema a Sabadell*. Sabadell: Gresol, 1988. [Treballs d'història, tercer de BUP]
- BONET, Lluís; CUBELES, Xavier; MIRALLES, Josep Maria (CENTRE D'ESTUDIS DE PLANIFICACIÓ - CEP). *La indústria del cinema a Catalunya. Estructura, evolució i elements per a la seva planificació*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1989.
- BOTEY, Lambert; MEDALLA, Jordina; COROMINAS, Agustí; GENER, Manuel. *El cinema a Granollers abans de la Guerra Civil*. Granollers: Ajuntament. Àrea de Serveis Personals, 1989. [Resum d'un treball major intitulat *El cinema a Granollers* (1982)]
- BRAGULAT I MAJORAL, Anna Maria. «Popular Films» (1926-1937). *Aportació a la història de la crítica cinematogràfica*. Universitat de Barcelona. Facultat de Geografia i Història. Departament d'Història de l'Art, curs 1985-1986. [Tesi de Llicenciatura]
- BRUACH, Agustí. *Terrassa: la cultura del nostre segle (Cinema, teatre i música)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, SA, 1993.
- CABALLÉ Y CLOS, Tomás. *Barcelona de antaño. Memorias de un viejo reportero barcelonés*. Barcelona: A. Núñez Impresor, 1944.
- *Un siglo de Barcelona*. Barcelona: Freixenet, 1947.
- CABAÑAS GUEVARA, Luis. *40 años de Barcelona*. Barcelona: Menphis, 1941.
- *Biografía del Paralelo (1894-1934). Recuerdos de la vida teatral, mundana y pintoresca del barrio más jaranero y bullicioso de Barcelona*. Barcelona: Menphis, 1945.
- CAÑELLAS I JULIÀ, Cèlia. *Política cultural de l'Ajuntament de Barcelona (1916-1929)*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Facultat de Filosofia i Lletres, 1982. [Tesi doctoral]
- CAPARRÓS I LERA, Josep Maria; BIADU I CUADRÉNCH, Ramon. *Petita història del cinema de la Generalitat (1932-1939)*. Mataró: Robrenyo, 1978.
- CAPARRÓS I LERA, Josep Maria; DELGADO, Buenaventura; CARNER-RIBALTA, Josep. *El cinema educatiu i la seva incidència a Catalunya. Dels orígens a 1939*. Barcelona: Universitat de Barcelona; Institut de Ciències de l'Educació; Promociones y Publicaciones Universitarias, SA, 1988.

- CAPARRÓS LERA, José María; ESPAÑA, Rafael de; RIPOLL, Xavier; RIGOL, Antoni; ALEGRE, Sergi; CRUELLES, Magí; SEBASTIÁN, Jordi. *El cinema en Catalunya. Una aproximació històrica*. Barcelona: PPU - Promociones y Publicaciones Universitarias, SA, 1993. [Pròleg d'Àlex Gorina]
- CASTANYS, Valentí. *Barcelona-Hollywood (Ràdio Cinema Sonor)*. Barcelona: Societat Espanyola de Llibreria, 1935.
- CASTELLVÍ, Agustí; SUÑÉ, Ramon. *L'ensenyament del cinema a Barcelona*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Facultat de Ciències de la Informació, 1980. [Treball de comunicació de masses]
- *Catalan Cinema 89, 90, 91*. [El primer és un suplement de la revista *Acció!*, Barcelona, Oficina Catalana de Cinema, (1989); i els altres dos són suplementes de la revista *Cultura*, Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, (1990 i 1991). [En català, castellà i anglès]
- CENTRAL DEL CURT. *I Mostra de Cinema Marginal*. Barcelona: CC, 1981. [Catàleg]
- CENTRAL DEL CURT; COOPERATIVA DE CINEMA ALTERNATIU. *Dossier-catàleg de films propis i en distribució: obres i autors*. Barcelona: CC; CCA. [1976]
- 1974-1982. Barcelona: CC, 1994. [Textos de Josep Miquel Martí i Rom i Joaquim Romaguera i Ramió]
- CENTRE D'ESTUDIS DE PLANIFICACIÓ (CEP). *Inventari dels equipaments culturals de Catalunya*. Barcelona: CEP, 1986.
- CINE-CLUB VIC. *Historia del Cine-Club Vic. Actividad local y actividad comarcal*. Vic: Cine-Club Vic, 1966.
- «Cine en Cataluña». Dossier de la revista *Cine Asesor* [Madrid], (octubre 1987), núm. 700.
- «Cine en Cataluña». *Nosferatu. Revista de Cine* [Donòstia - Sant Sebastià], (juny 1992), núm 9.
- «Cinema i llengua a Catalunya». *Debats de l'Aula Provença*. Barcelona: Fundacions Jaume Bofill, Serveis de Cultura Popular i Estudis i Cooperació (ESICO), 1994, núm. 21. [Textos de Gabriel Planella, Joaquim Romaguera, Pere Ignasi Fages i Miquel Reniu]
- CONGRÉS DE CULTURA CATALANA. *Resolucions* (vol. 2) i *Manifest i documents* (vol. 4). PPCC: CCC, 1978 [Hi figuren els textos principals de conclusions de l'Àmbit Cinema, amb el benentès que la seva totalitat ocupa 378 fulls elaborats entre 1976 i 1977]
- CONSORCI D'INFORMACIÓ I DOCUMENTACIÓ DE CATALUNYA. *Anuari estadístic de Catalunya*. Barcelona: CIDC, 1984 i s.
- CORBELLA, Joan M. *La comunicació social a Catalunya: 1981-1991. Una dècada de canvis*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Centre d'Investigació de la Comunicació, 1991.
- CUSACHS I CORREDOR, Manuel; SIVILLA I BOSCH, Josep. *El cinema a Mataró (1897-1939). De la Llanterna Màgica al cinema sonor*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 1994.

- ESPAÑA RENEDO, Rafael de [ed.]. *Film/Historia. Centro de Investigaciones Cinematográficas. Memoria 1985, 1987, 1989*. Barcelona: Film/Historia, 1985, 1987 i 1989.
- ESTRI: *Distribuïdora de cinema per a l'escola i l'esbarjo. Catàleg de materials i serveis*. Barcelona: Estri, 1978.
- FANÉS, Fèlix [ed.]. «El cinema a Catalunya: 1896-1939». Dossier de L'Avenç. *Revista d'Història* [Barcelona], (desembre 1978), núm. 11, p.17-48.
- FEDERACIÓ CATALANA DE CINE-CLUBS. *Catàleg films-vídeos*. Barcelona: FCCC, 1990.
- FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, ANA. *Mundial Film, distribuïdora cinematogràfica (1925-1936)*. Sabadell: Cine-Club Sabadell, 1993.
- FILM/HISTORIA. *10 anys d'història i cinema. Dossier recopilatori*. Barcelona: Film/Historia, 1993.
- FOLGAR, XOSÉ MARIA [ed.]. «Xornadas de cine catalán». A: *Memoria de Actividades 1991-1992*. Santiago de Compostella: Universidade, 1993, p. 7-68.
- Fons bibliogràfic de cinema cedit per Esteve Sala i Cortés a l'Associació Cultural de Granollers. *Catàleg*. Granollers: Associació Cultural, 1994.
- GALÍ, Alexandre. *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya: 1900-1936*. Llibre XII: *Música, teatre i cinema*. Barcelona: Fundació Alexandre Galí, 1984.
- GASCH, Sebastià. *Les nits de Barcelona*. Barcelona: Pòrtic, 1969.
- GENERALITAT DE CATALUNYA. *Memòries del Departament de Cultura: 1980-1982, 1983, 1984-1985, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1984-1994.
- *Catalan Films & Television: 1985-1986 a 1993-1994*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1986-1994. [Nou catàlegs en anglès]
- GIFREU I PINSACH, Josep. *Sistemes i polítiques de comunicació a Catalunya (premsa-ràdio-televisió-cinema: 1970-1980)*. Barcelona: L'Avenç, SA, 1983.
- GIFREU I PINSACH, Josep [ed.]. *Comunicació, llengua i cultura a Catalunya. Horitzó 1990. Prospectiva sobre la transformació del sistema de comunicació a Catalunya i la seva incidència en la llengua i la cultura*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1986.
- GIFREU, Josep [dir.]; COROMINAS, Maria [coord.]. *Construir l'espai català de comunicació*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Centre d'Investigació de la Comunicació, 1981.
- GIMÉNEZ I RUIZ, Maria Empar. *Incidència del cinema a la Barcelona d'inicis del segle xx (1898-1917). Anàlisi del seu reflex en un sector de la premsa barcelonina*. Universitat de Barcelona: Facultat de Geografia i Història, curs 1979-1980. [Tesi de llicenciatura]
- GÓMEZ INGLADA, Margarida [ed.]. *El cinema amateur al Prat*. El Prat de Llobregat: Ajuntament. Regidoria de Cultura, 1994.

- GONZÁLEZ LÓPEZ, Palmira. *Els intel·lectuals catalans i el cinema (1896-1923)*. Dossier de L'Avenç. Revista d'Història [Barcelona], (febrer 1985), núm. 79, p. 40-68.
- *Història del cinema a Catalunya*. Vol. I: *L'època del cinema mut (1896-1931)*. Barcelona: Els Llibres de la Frontera; Amelia Romero Editora; La Llar del Llibre, 1986.
- *Els anys daurats del cinema clàssic a Barcelona (1906-1923)*. Barcelona: Diputació. Publicacions de l'Institut del Teatre; Edicions 62, SA, 1987.
- GRAHIT GRAU, José. *El cine en Gerona*. Barcelona: Gráficas Fénix, 1943.
- HERROU TUAL, Claudie. *Le Cinéma catalan de 1896 à 1923. Naissance, plénitude et déclin*. Rennes: Université de Haute-Bretagne, 1994. [Mémoire de maîtrise]
- Història gràfica de Catalunya dia a dia*. Barcelona: Edicions 62, SA, 1978 i s.
- INSTITUT DEL CINEMA CATALÀ, SA. *Catàleg de curtmetratges distribuïts per l'ICC*. Barcelona: ICC, SA, 1982.
- IZARD, Natàlia. *La traducció cinematogràfica*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Centre d'Investigació de la Comunicació, 1992.
- JOSÉ I SOLSONA, Carles. *El sector cinematogràfic a Catalunya: una aproximació quantitativa*. Vol. I: *Exhibició*. Barcelona: Alba, SA, 1983.
- *El sector cinematogràfic a Catalunya: una aproximació quantitativa*. Vol. II: *Producció i distribució*. Barcelona: Alba, SA, 1984.
- *Tendències de l'exhibició cinematogràfica a Catalunya* (vol. III), Barcelona: Institut del Cinema Català, SA, 1987.
- *Els cinemes de Catalunya. Evolució municipal i comarcal* (vol.V), Barcelona: Fundació Privada Institut del Cinema Català, 1994.
- JOVEN, Isabel [ed.]. *Catàleg del fons videogràfic del Departament de Cultura*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1991.
- KIRCHNER, Antoni [ed.]. *Catalunya a l'Europa audiovisual*. Dossier de la revista *Cultura* [Barcelona], (març 1992), núm. 32, p. 27-42.
- LARRÉGOLA, Gemma [ed.]. «La indústria audiovisual en Catalunya». *Espacio Audiovisual. Informativo de la Industria Audiovisual* [Madrid], (octubre 1990), núm. 26.
- LASA, Joan Francesc de. *Coliseum. Libro conmemorativo de sus 25 años: 1923-1948*. Barcelona: Empresa Cines y Espectáculos [s. a].
- LLINÀS I COLOMINAS, Maria Eugènia. *Aproximació al cinema d'animació*. Universitat de Barcelona. Facultat de Geografia i Història, curs 1980-1981. [Tesi de llicenciatura]
- LLOBERA, Pere. *Cinema d'Estat*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1935.
- LÓPEZ I LLAVÍ, Josep Maria [ed.]. «Cinema i normalització lingüística». Dossier de la revista *Cultura* [Barcelona], (gener 1993), núm. 41, p. 27-42.
- MACHETTI, Sandro. *El pre-cinema a Lleida (Cultura i espectacles pre-cinematogràfics i el seu públic entre 1845 i 1896)*. Lleida: Pagès Editors, 1995.

- MARTÍNEZ-BRETÓN y MATEOS-VILLEGAS, Juan-Antonio. *La denominada «Escuela de Barcelona»*. Madrid: Universidad Complutense. Facultad de Ciencias de la Información. Departamento de Comunicación Visual y Audiovisual, 1984. [Tesi doctoral]
- MINGUET BATLLORI, Joan M. *Escola d'Estudis Artístics de l'Hospitalet (1975-1978)*. L'Hospitalet de Llobregat: Fundació Caixa de Pensions. Centre Cultural, 1989.
- MINGUET BATLLORI, Joan M. [ed.]. *Charles Chaplin en la cultura catalana (1922-1936). Classistes i avantguardistes enfront de «Charlot»*. Barcelona: Filmoteca de la Generalitat de Catalunya, 1989.
- MOLES, Antoni [ed.]. «15 Aniversari». *Cine-Club La Seu d'Urgell*. La Seu d'Urgell: Cine-Club La Seu d'Urgell, 1984.
- MUNSÓ CABÚS, Joan. *Els cinemes de Barcelona*. Barcelona: Edicions Proa, SA; Ajuntament de Barcelona, 1995.
- OFICINA CATALANA DE CINEMA; COL·LEGI DE DIRECTORS DE CINEMA DE CATALUNYA. *Barcelona, a Natural Mediterranean Set*. Barcelona: OCC, maig 1986, núm. 0. [En català, castellà, francès i anglès]
- OLIVELLA I FERRAN, Anna. *Història del cinema a Vilafranca del Penedès (1898 - anys 80's)*. Vilafranca del Penedès: Ajuntament. Servei de Cultura, 1989.
- OLTRA I COSTA, Romà. *Seixanta anys de cinema català (1930-1990). Un índex de films i directors des dels inicis del sonor fins avui insert en el seu context històric*. Barcelona: Fundació Institut del Cinema Català, 1990.
- PACO, José de [ed.]. *La Escuela de Barcelona*. Múrcia: Filmoteca Regional de Murcia; Semana de Cine Español, 1991.
- PASSARELL, Jaume. *Homes i coses de la Barcelona d'abans*. Barcelona: Pòrtic, 1974.
- Per un nou cinema català*. A: *Aplec* [Sant Feliu de Pallerols], (1981). [Dossier especial]
- Perspectives entorn dels cent anys de cinema a Sant Feliu de Guíxols*. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament. Servei de Publicacions i d'Arxiu, 1995.
- PORREDON I BERNAUS, Joan. «El cinema a Cervera, de 1905 a 1920». *Miscel·lània Cerverina*, vol. IV. Cervera: Centre Comarcal de Cultura, 1986, p. 237-258.
- PORTACELLI I ROIG, Carme. *Cinematografització d'alguns codis extracinematogràfics en el film: Escola de Barcelona*. Universitat de Barcelona: Facultat de Geografia i Història. Departament d'Història de l'Art. Secció de Mitjans Audiovisuals, curs 1979-1980. [Tesi de Llicenciatura]
- PORTER-MOIX, Miquel [ed.]. *Breu història del cinema primitiu a Catalunya*. Mataró: Robrenyo, 1977.
- PORTER-MOIX, Miquel. *Adrià Gual i el cinema primitiu de Catalunya (1897-1916)*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 1985.

- *Història del cinema a Catalunya (1895-1990)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1992.
- PORTER-MOIX, Miquel; HUERRE DE PORTER, Guillemette. *La cinematografia catalana: 1896-1925*. Palma de Mallorca: Moll, 1958.
- PORTER-MOIX, Miquel; ROS I VILELLA, Maria-Teresa. *Història del cinema català: 1895-1968*, Barcelona: Tàber, 1969.
- RIAMBAU, Esteve: *El paisatge abans de la batalla. El cinema a Catalunya (1896-1939)*. Barcelona: Llibres de l'Índex, 1994.
- RIAMBAU, Esteve; TORREIRO, Casimiro. *Temps era temps. El cinema de l'Escola de Barcelona i el seu entorn*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1993.
- RIBA I CAÑARDO, Joan; ROMAGUERA I RAMIÓ, Joaquim [eds.]. *Primera llista de films catalans disponibles per a la seva projecció*. PPCC: Congrés de Cultura Catalana. Àmbit Cinema, 1976.
- RIBAS I PIERA, Antoni. *A la plaça de Sant Jaume. Contra la corrupció i l'amiguisme*. Madrid: Ediciones Libertarias, SL, 1994.
- ROMAGUERA I RAMIÓ, Joaquim [ed.]. *Catàleg de films disponibles parlats-retolats en català: 331 títols*. Congrés de Cultura Catalana. Àmbit Cinema, 1977.
- *Jornades de Cinema Català. Materials, memoràndum i document final*. Barcelona: Setmana Internacional de Cinema de Barcelona, 1978-1979.
- *Política i acció cultural cinematogràfica catalana*. Barcelona: Institut del Cinema Català, SA, 1980.
- *Converses de Cinema a Catalunya. Història i conclusions*. Barcelona: Institut del Cinema Català, SA, 1981.
- *Cinema i història a l'Estat espanyol*. Dossier de *L'Avenç. Revista d'Història* [Barcelona], (gener 1982), núm. 45, p. 19-40.
- *Catàleg de films disponibles parlats o retolats en català 1982 (606 títols)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1983.
- *Muestra de cine catalán reciente: cortometrajes y documentales*. Bilbao: Certamen Internacional de Cine Documental y Cortometraje, 1983. [Catàleg]
- *Cinematògraf. Història de la Catalunya cinematogràfica*. Barcelona: Annals de la Federació Catalana de Cine-Clubs, FCCC, 1985-1988, 4 v.
- *Catàleg de films disponibles parlats o retolats en català 1987 (414 títols)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1988.
- ROMAGUERA I RAMIÓ, Joaquim: *Quan el cinema començà a parlar en català (1927-1934)*. Barcelona: Fundació Institut del Cinema Català, 1992.
- ROMAGUERA I RAMIÓ, Joaquim [ed.]. *Cinematògraf* (segona època), núm. 1 i 2. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Societat Catalana de Comunicació, 1992 i 1995. [Actes de les I i II Jornades sobre Recerques Cinematogràfiques: *La historiografia cinematogràfica a Catalunya i Infraestructures industrials del cinema a Catalunya* respectivament]

- ROMAGUERA I RAMIÓ, Joaquim; LÓPEZ I LLAVÍ, Josep Maria; JOSÉ I SOLSONA, Carles. *El català en el cinema i en el vídeo a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Institut de Sociolingüística Catalana, 1989. [92 fulls]
- ROMANÍ I OLIVÉ, Joan Maria. *Informe sobre el públic assistent a la pel·lícula Excalibur (versió catalana i versió castellana)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Institut de Sociolingüística Catalana, 1982. [Dossier]
- SALA, RAMON; ÁLVAREZ, Rosa. *Laya Films (1936-1939)*. Madrid: Filmoteca Nacional de España, 1978.
- SALA I CORTÉS, Esteve. *Notes per a una història del cinema a Granollers*. Granollers: Centre d'Estudis, Associació Cultural, 1960.
- TORÁN I BELLVER, Maria Rosa. *Política cultural de l'Ajuntament de Barcelona (1930-1936)*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Facultat de Filosofia i Lletres, 1982. [Tesi doctoral]
- TORRELLA I PINEDA, Josep. *El cinema i Sabadell. Panorama històric*. Sabadell: 1943. [34 fulls]
- *Introducció i desenvolupament del cinema a Sabadell: 1897-1936*. Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 1980.
- *Rodatges de postguerra a Barcelona. Un recorregut pels estudis de cinema*. Barcelona: Fundació Institut del Cinema Català, 1991.
- UNIÓN COOPERATIVA CINEMATOGRAFICA ESPAÑOLA. *Estatutos de la cooperativa Unión Cooperativa Cinematográfica Española*. Barcelona: Imprenta Romana, 1936.

Euskadi

- CENTRO DE INVESTIGACIONES SOCIOECONÓMICAS, SL (CISE). *Hábitos culturales en la Comunidad Autónoma de Euskadi*. Madrid: Ministerio de Cultura. Secretaría General Técnica, març-octubre 1985, p. 123-136.
- *Euskal Zinema / Cine vasco / Basque Cinema: 1981-1989*. Donostia i Vitòria: Eusko Jaurilaritza - Gobierno Vasco. Euskadiko Filmategia - Filmoteca Vasca. Kultura eta Turismo Saila - Departamento de Cultura y Turismo, 1990. [Catàleg en èuscar, castellà i anglès]
- Filmoteca Vasca - Euskadiko Filmategia: Recuperar la memoria colectiva*. Separata de la *Revista Internacional de Estudios Vascos (RIEV)*, any 42, t. XXXIX, núm. 2, 1992, p. 385-401.
- LÓPEZ ETXEVARRIETA, Alberto. *El cine en Vizcaya*. Bilbao: Caja de Ahorros Vizcaína; Editorial Vizcaína, SA, 1977.
- *Cine vasco: ¿realidad o ficción? Época muda*. Bilbao: Mensajero, 1982.
- *Cine vasco: de ayer a hoy. Época sonora*. Bilbao: Mensajero, 1984.
- *Vascos en el cine*. Bilbao: Mensajero, 1988.
- PAGOLA, MANU. *Bilbao y el cine*. Bilbao: Ayuntamiento. Área de Cultura y Turismo, 1990.

- SADA, Javier María. *Cinematógrafos donostiarros*. Donòstia - Sant Sebastià: Euskadiko Filmategia - Filmoteca Vasca, 1991.
- VI *Semana de Cine Vasco* / VI *Astea Euskal Zinema*. Vitòria: Caja de Ahorros de Vitoria - Gasteizko Kutxa. Departamento de Obras Sociales, 1990. [Catàleg]
- UNSAIN, José María. *Los vascos y el cine experimental*. Bilbao: Sociedad de Estudios Vascos - Eusko-Ikaskuntza / Certamen de Bilbao [s. a.], p. 224-230. [Separata]
- *El cine y los vascos*. Donòstia - Sant Sebastià: Eusko-Ikaskuntza - Sociedad de Estudios Vascos; Euskadiko Filmategia - Filmoteca Vasca, 1985.
- *Hacia un cine vasco*. Sant Sebastià - Donòstia: Filmoteca Vasca - Euskadiko Filmategia, 1985.
- ZUNZUNEGUI, Santos. *El cine en Euskadi: Notas para un debate abierto*. Donòstia - Sant Sebastià: Eusko-Ikaskuntza - Sociedad de Estudios Vascos, 1983. [Separata]
- *El cine en el País Vasco*. Bilbao: Bizkaiko Foru Aldundia - Diputación Foral de Vizcaya, 1985.
- *El cine en el País Vasco: la aventura de una cinematografía periférica*. Múrcia: Filmoteca Regional de Murcia, 1986.

Galícia

- ÁLVAREZ POUSA, Loís: «A imaxe e os medios audiovisuais». *Entregas de Comunicación Cultural. Imaxe*. Santiago de Compostel·la: Xunta de Galicia. Consellería de Educación e Cultura. Dirección Xeral de Cultura, 1984, núm. 2.
- ÁLVAREZ POUSA, Loís [ed.]. *Produccions de cine e vídeo 1984*. Santiago de Compostel·la: Xunta de Galicia. Consellería de Educación e Cultura. Dirección Xeral de Cultura, 1984. [Catàleg]
- CABO VILLAVERDE, Xosé Luis [ed.]. *Imaxe Galicia 1987-1989. A política audiovisual da Dirección Xeral de Cultura*. Santiago de Compostel·la: Xunta de Galicia. Consellería de Cultura e Deportes, 1989.
- CABO VILLAVERDE, Xosé Luis. *Espectáculos precinematográficos en Galicia. Das sombras chinescas os panoramas*. Pontevedra: XOCIVIGA; Concello de O Carballiño. Departamento de Cultura, 1990.
- *Cinematógrafos de Compostela 1900-1986*. La Coruña: Xunta de Galicia; Centro Galego de Artes da Imaxe (CGAI), 1992.
- CINE-CLUB ABERTAL. *Escolma do cine galego*. Vigo: I Xornadas de Cine Galego, 1980. [Carpeta amb cinc quadernets]
- EIJO BARRO, Mario. *Cineclubismo e cine non comercial en Santiago nos anos 60 e 70*. Santiago de Compostel·la: Universidade. Vicerrectorado de Actividades Culturais e Servicios Estudiantís, 1988.

- FERNÁNDEZ FERNÁNDEZ, Miguel Anxo: *Crónica de cine. O Carballiño 1900-1994*. La Coruña: Xunta de Galicia; Centro Galego de Artes da Imaxe (CGAI), 1994.
- FERNÁNDEZ FERNÁNDEZ, Miguel Anxo; González Álvarez, Manuel [eds.]. «15 anos do Cine-Club Carballiño». *Entregas de Comunicación Cultural. Imaxe*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia. Consellería de Educación e Cultura. Dirección Xeral de Cultura, 1984, núm. 11.
- FERNÁNDEZ FERNÁNDEZ, Miguel Anxo; Paz Rodríguez, Xosé; González Álvarez, Manuel [eds.]. «O cineclubismo en Galicia». *Entregas de Comunicación Cultural. Imaxe*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia. Consellería de Educación e Cultura. Dirección Xeral de Cultura, 1984, núm. 7.
- FOLGAR DE LA CALLE, Xosé María. *Fondos documentales del Archivo Municipal de Santiago de Compostela relacionados con el cinematógrafo*. Santiago de Compostela: Universidade, 1987, p. 719-730. [Separata de *Jubilatio*]
- *El espectáculo cinematográfico en Galicia (1896-1920)*. Santiago de Compostela: Universidade, 1987.
- FOLGAR DE LA CALLE, Xosé María [ed.]. *Memoria de actividades*. Santiago de Compostela: Universidade. Vicerrectorado de Política Cultural. Aula de Cine, vol. 3, cursos 1986-1987 (1987), a vol. 8, curs 1991-1992 (1992).
- GARCÍA FERNÁNDEZ, Emilio Carlos. *Historia del cine en Galicia 1896-1984*. La Coruña: La Voz de Galicia, SA, 1985.
- GONZÁLEZ ÁLVAREZ, Manuel. *Documentos para a Historia do Cine en Galicia: 1970-1990*. La Coruña: Xunta de Galicia. Centro Galego de Artes da Imaxe (CGAI), 1992.
- HUESO MONTÓN, Ángel Luis [ed.]. *Memoria de actividades*. Santiago de Compostela: Universidade. Vicerrectorado de Actividades Culturais e Servicios Estudiantís. Aula de Cine, vol. 0, curs 1983-1984 (1984), a vol. 2, curs 1985-1986 (1986).
- HUESO MONTÓN, Ángel Luis [dir.]. *Catálogo dos fondos cinematográficos nos arquivos públicos galegos*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia. Comisión do Patrimonio Histórico. Consello da Cultura Galega, 1990.
- *Fontes e documentos sobre cine en Galicia nos arquivos da Administración Central*. La Coruña: Xunta de Galicia. Centro Galego de Artes da Imaxe (CGAI), 1992.
- HUESO MONTÓN, Ángel Luis. *La exhibición cinematográfica en La Coruña (1940-1989)*. La Coruña: Diputación Provincial, 1992. [Pròleg de Salvador Fernández Moreda]
- PÉREZ PENA, Amparo. *O cine da posguerra en Santiago (1939-1944)*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia. Consellería de Educación e Cultura. Dirección Xeral de Cultura, 1985. [Extracte de la seua tesi de llicenciatura]

- QUIROGA VALCARCE, Luis Miguel. *El cine a través de la prensa diaria coruñesa en la década 1920-1930*. Santiago de Compostela: Universidade [s. a.]. [Tesi de llicenciatura]
- *El cine en Galicia durante la Segunda República*. Santiago de Compostela: Universidade. Facultad de Geografía e Historia. Departamento de Historia del Arte [s. a.]. [Treball presentat al Seminari d'Història del Cinema]
- SEOANE, Luis. *O cine e a fotografía*. La Coruña: Xunta de Galicia. Centro Galego de Artes da Imaxe (CGAI), 1994. [Edició a cura de Lino Braxe i Xavier Seoane]

Madrid

- AGULLÓ Y COBO, Mercedes [ed.]. *El cinematógrafo en Madrid: 1896-1960*. Madrid: Ayuntamiento. Museo Municipal. Concejalía de Cultura, 1986. [Carpeta amb tres quaderns]
- CÁNOVAS BELCHÍ, Joaquín Tomás. *El cine en Madrid (1919-1930): hacia la búsqueda de una identidad nacional*. Murcia: Universidad, 1990. [Tesi doctoral]
- CENTRO DE INVESTIGACIONES SOCIOECONÓMICAS, SL (CISE). *Encuesta del comportamiento cultural de los españoles. Análisis de la Comunidad de Madrid*. Madrid: Ministerio de Cultura. Secretaría General Técnica, març-octubre 1985, p.152-170.
- CRESPO, Mercedes. *Distribución urbana de los cines del Madrid de los orígenes*. Madrid: Universidad Complutense. Facultad de Geografía e Historia, 1995. [Tesi de llicenciatura]
- FERNÁNDEZ CUENCA, Carlos. *Promio, Jimeno y los primeros pasos del cine en España*. Madrid: Filmoteca Nacional de España, 1959.
- Fernández Muñoz, Ángel Luis. *Arquitectura teatral en Madrid. Del Corral de Comedias al cinematógrafo*. Madrid: El Avapiés, SA, 1989.
- MARTÍNEZ, Josefina. *Los primeros veinticinco años de cine en Madrid 1896-1920*. Madrid: Filmoteca Española; Instituto de la Cinematografía y de las Artes Audiovisuales (ICAA), 1992.
- PÉREZ PERUCHA, Julio [ed.]. *Madrid y el cine. Fiestas de San Isidro 1984*. Madrid: Ayuntamiento; Filmoteca Española, 1984.

Múrcia

- CÁNOVAS BELCHÍ, Joaquín Tomás; CERÓN GÓMEZ, Juan Francisco. *Murcianos en el cine*. Murcia: Obra Cultural, Caja Murcia, 1990.
- MUÑOZ ZIELINSKI, Manuel. *Inicios del espectáculo cinematográfico en la región murciana (1896-1907)*. Murcia: Real Academia Alfonso X el Sabio, 1985.

- VERA NICOLÁS, Pascual. *Empresa y exhibición cinematográfica en Murcia (1895-1939)*. Múrcia: Real Academia Alfonso X el Sabio, 1991.
- YAGÜE ESPINOSA, José A. [dir.]. *XV años de Cine-Club Hannibal*. Cartagena: Ayuntamiento. Concejalía de Cultura; Filmoteca Regional de Murcia; Caja Murcia; Obra Cultural de Cartagena, 1993.

Navarra

- MADARIAGA ATEKA, Javier. *Los inicios del cine y la fotografía en Navarra (1840-1940)*. Iruña-Pamplona: Departamento de Cultura del Gobierno de Navarra, 1988.

Rioja, La

- SÁNCHEZ SALAS, Bernardo. *1896-1955: del cinematógrafo al CinemaScope. Primera vuelta de manivela para una historia del cine en La Rioja*. Logronyo: Gobierno de La Rioja. Consejería de Educación, Cultura y Deportes, 1990.

Valencià, País

- BLASCO LAGUNA, Ricard. *Introducció a la història del cine valencià*. València: Ajuntament, 1981.
- FANÉS, Fèlix. *Cifesa, la antorcha de los éxitos*. València: Diputació. II Mostra de Cinema Mediterrani de València; Institució Alfons el Magnànim, 1981. [Aquest volum és la versió castellana de l'original *El cas Cifesa: vint anys de cinema espanyol (1932-1951)*. València: Filmoteca de la Generalitat Valenciana; Institut de les Arts Escèniques, Cinema i Música (IVAECM), 1988]
- JIMÉNEZ LOSANTOS, Encarna [ed.]. *València «late». 1: Imagen cinematográfica*. València: Generalitat Valenciana. Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, 1988.
- LAHOZ RODRIGO, Juan Ignacio; Ortiz Villeta, Aurea [eds.]. *Historia del cine valenciano*. València: Levante. El Mercantil Valenciano. Prensa Valenciana, SA, 1991.
- MOLLÀ, Toni. *La llengua dels mitjans de comunicació*. València: Bromera, 1989.
- PÉREZ PERUCHA, Julio [ed.]. «CIFESA: de la antorcha de los éxitos a las cenizas del fracaso». *Archivos de la Filmoteca. Revista de Estudios Históricos sobre la Imagen* [València], (desembre 1989 - febrer 1990), núm. 4.

TOMÁS FERRÉ, Facundo [ed.]. *Los carteles valencianos en la Guerra Civil española*. València: Ajuntament. Delegació Municipal de Cultura, 1986.

VALERO ESCANDELL, José Ramón. «Payá». *Historia social de una industria juguetera*, València: Generalitat Valenciana. Servei d'Estudis i Documentació, Conselleria de Treball i Seguretat Social, 1991.

Tomás Malloll, soci d'honor

Foto: Ferran Cabellos

Tomàs Mallol, Joaquim Romaguera i Jaume Guiliamet (d'esquerra a dreta)

TOMÀS MALLOL, CINEISTA I COLLECCIONISTA

JOAQUIM ROMAGUERA I RAMIÓ (AEHC)

Tomàs Mallol tenia poc més de sis anys quan va veure arribar, a l'hostal que els seus pares tenien a Torroella de Fluvià, un carro de transport que duia el nom de L'Embut de la Butifarra, comandat per un saltimbanqui francès que, a cops de timbal, cridava la mainada i els més ganàpies també perquè anessin a veure l'espectacle que els duia de novetat: el cinema-tògraf. Allò es repetia cada any, i un bon dia el francès li va regalar una pel·liculeta. «Necessitava una màquina, si la volia veure, i me la vaig construir amb un parell de fustetes, quatre llaunes, un pinyó de bicicleta i una llanterna de carro.» Així és com va néixer en ell una dèria, una passió pel cinema que mai més no ha abandonat.

Vaig conèixer Tomàs Mallol i Deulofeu, nascut a Sant Pere Pescador el 1923, anys després d'haver vist alguns dels seus films. El seu cinema em va interessar de bon començament per un parell d'aspectes. El primer, per la seua puresa amateur, allò de saber treure profit dels mitjans tècnics a l'abast, com també dels pocs elements humans a disposició, i plasmar alhora una idea en pocs minuts; i tot això servit amb una fotografia acurada i una narració senzilla, transparent. Així són cintes com, per exemple, *Instante, Sempre..., Daguerre i jo, Mar calma, Poca cosa sabem..., Negre i vermell o Homenatge*, que voregen, totes, el document realista, la fantasia de caràcter experimental o una lleu ficció com a fil conductor, una barreja de gèneres que ell sap compaginar i harmonitzar d'una manera convincent, natural, i que constitueixen l'estil Mallol, un estil que deixa en l'espectador un regust d'amabilitat, d'intimisme, de serenor, de humanitat per damunt de qualsevol altra apreciació crítica.

La segona cosa que em va captivar és la sensació que tens de veure unes imatges les històries i l'estètica de les quals són clarament mediterrànies; més encara, empordaneses. Això de parlar de l'existència d'un cinema mediterrani ha estat sempre motiu de discussió, de debat fins i tot en festivals especialitats, malgrat tractar-se de films realitzats en aqueixa àmplia zona geogràfica. Parlar, doncs, de cinema empordanès pot resultar encara més un agosament; ara bé, nosaltres pensem que el paisatge que

s'hi mostra o que embolcalla, la llum nítida que tot ho banya, portes endins, camps enllà, les nostres cales, molts dels temes que s'hi toquen i el tarannà que s'hi infereix o s'hi intueix són elements que connoten molts films d'aqueixes terres; i, en el cas dels de Tomàs Mallol, què hem de dir, quant a denotació, de cintes com *Hivern*, de 1958, o *Homenatge*, de 1975, per esmentar només dos títols separats en el temps de la seua extensa obra, una filmografia iniciada el 1956 i que compta amb una trentena i escaig de cintes realitzades fins a mitjan anys setanta, bé en 8 mm, bé en 16 mm?

Tomàs Mallol, doncs, encaixa en aquest corrent geogràfic que el marca a l'hora de definir-lo i hi pertany com a cineasta, encara que ell no s'ho proposi de bell antuvi, com a creador fílmic i transmissor d'uns temes que ens impliquen directament com a catalans sensibles i atents a les nostres coses, a la nostra cultura, en aquest cas, àudio-visual.

Després del seu darrer film, *Quan sóc perdut en l'ombra*, de 1977, Mallol decideix abandonar la pràctica fílmica i es ven la càmera de 16 mil·límetres. Però vet aquí que tenia tan arrelat el cuquet cinèfil que no va poder estar-se'n i es va comprar una altra càmera, amb què va realitzar un últim film, ara d'encàrrec, per a un amic sobre un assumpte comercial publicitari, feina que el devia curar definitivament perquè aviat es tornà a vendre la càmera i des de llavors no ha tornat a la realització. I no hi ha tornat, cosa que lamentem, perquè decideix dedicar-se bàsicament i entera a les seues col·leccions de fotografia i cinema.

I aquesta és l'altra faceta major de la seua personalitat, tal vegada la més coneguda a partir dels anys vuitanta i que un servidor ha tingut la fortuna i el plaer de visitar amb deteniment, amb detall, amb delectança, amb tots els ets i uts, en unes quantes ocasions. Es tracta d'una amplíssima col·lecció d'aparells, estris i atuells del món del cinema, en primer lloc, i del fotogràfic, en segon. A banda la vàlua indiscutible i intrínseca del que ha aconseguit reunir al museu, perquè es tracta d'un museu, la primera vegada que hi vaig anar em va sorprendre l'existència d'un talleret annex on ell mateix adoba i deixa a punt els aparells o les peces que acaba d'adquirir, normalment en subhastes, abans de ser col·locades on correspon. També em va sorprendre gratament, potser perquè en desconeixia de bell antuvi l'existència, l'espai que dedica en la seua casa-torre de Torroella de Fluvià a la fotografia, amb una quantitat enorme de càmeres i d'altres estris de moltes èpoques que constitueixen igualment un veritable museu de la fotografia. El que succeeix és que l'espai «museu del cinema» ha silenciats, probablement per voluntat pròpia, l'espai «museu de la fotografia»; i això que la pràctica fotogràfica ha estat per a ell professió, com a home de les arts gràfiques i publicista que és, i com a foto-fixa que va ser per primera i única vegada en el cinema professional el 1958, en el film italoespanyol *Su propio destino*, de Giuseppe Vari. Amb tot, és lògic que qui es dedica al col·leccionisme

cinematogràfic, o a qualsevulla altra faceta del cinema, també sigui un bon afeccionat i coneixedor de la fotografia; no debades, l'una art i l'altra estan sempre íntimament relacionades, són indestruïbles, ja des de la mateixa gènesi del cinematògraf, «fotografies animades».

Tomàs Mallol és moltes coses; una d'elles, perfeccionista. Ho veiem en visionar-ne les cintes, pel·liculetes fetes amb la màxima cura possible, pràcticament per ell sol des de la concepció fins a l'acabat. I ho tornem a constatar en passejar-nos per les estances del museu, on, tot i que l'espai ja no dona per a muntatges espectaculars, cada secció és concebuda amb una estima palesa, fins i tot amb un cert didactisme. Aital perfeccionisme, mogut per l'afany de no mancar-li res de l'essencial que el cinema ha creat, tant per a captar imatges com per a mostrar-les, l'ha portat moltíssims cops a forçar les seues possibilitats humanes: físiques, intel·lectuals, econòmiques en especial. Són les servituds i alhora les virtuts de tot col·leccionista que vulgui desplegar la seua dèria fins a la satisfacció que proporciona consumir la perfecció, si és que això és possible.

Hi ha una anècdota que servirà per a il·lustrar això que explico de Mallol. Si no és exactament així, la idea sí que és certa. Hi ha un llibre importantíssim i famós, *Arqueologia del cine*, de C. W. Ceram, de 1965, que conté més il·lustracions que pàgines, quasi tres-centes, des dels precursors del cinema fins a l'assentament de la indústria durant el període mut. Doncs bé, un bon dia Mallol em va dir que les peces que reproduïx el llibre de Ceram, «que és la meua Bíblia, les vull acabar tenint totes. En tinc dos, d'exemplars: l'un, de lectura i consulta, i l'altre, en què poso una creu damunt cada aparell que aconsegueixo». La dèria portada fins al final, un final que sortosament creiem que mai no s'esdevindrà perquè el cinema continua dempeus, si bé, en el cas de Mallol, la seua col·lecció, el seu fantàstic, meravellós museu iniciat a principi dels anys setanta, no és només el llibre de Ceram, per descomptat, sinó moltes més coses, encara que no arriba als estris d'avui perquè això ultrapassaria no ja les seues possibilitats econòmiques, sinó també les de l'espai d'allotjament per a enquibir-les-hi totes. La cronologia és molt completa i molt ben representada; doncs, el camí ja és obert perquè en un nou assentament i amb l'aixopluc institucional la col·lecció pugui anar creixent i completar-se a partir d'un projecte museogràfic i museològic modern, factible i realista.

Afirmar que allò de què avui disposa en fotografia i en cinematografia Tomàs Mallol és quasi impossible de tornar-ho a reunir és una obvietat, per més diners que s'hi volguessin abocar. Juguines cinematogràfiques infantils i per a la família de molta mena, amb el nostre entranyable Cine NIC, al qual no manca res, des dels primers documents de creació de la manufactura catalana el 1896 fins a les últimes creacions el 1986. Una amplíssima varietat de llanternes màgiques, ben proveïdes de vidres originals, que

creen uns espectacles de fantasia, d'enginy i de divertiment que deixen bocabadat tothom sense excepció. L'espai Lumière, presidit per un autèntic, original Cinématographe d'Auguste i Louis Lumière, de 1895, segurament la peça reina del museu, que, com sabem, filmava però també projectava les cintes que havia impressionat. Miralls màgics i teatres d'ombres. Una fantàstica col·lecció de praxinoscopis, zootropis, fenaquistiscopis, coreutoscopis, teatres òptics, mutoscopis, filoscopis, quinores, etcètera. I una càmera fosca i una càmera clara. Els primers aparells d'Edison i de Pathé. Gramòfons i fonògrafs. Daguerrotips. Calidoscopis. Litofanies. L'anamorfosi i l'estereoscòpia ben representades. I una munió de càmeres i projectors de tots els formats i de totes les èpoques. I tot el que vulgueu i més del camp amateur.

I encara molt més, però aquí seria prolix i impropï de relacionar-ho, si bé tots esperem, ell el primer, que durant el centenari del cinema es podrà inaugurar a la ciutat de Girona el Museu de Cinema «Tomàs Mallol», on ens farem una idea completa del seu abast. I així, tot manllevant ara allò de la Immortal Girona, bé podrem dir que en aqueixa ciutat quedarà immortalitzada per sempre més pràcticament tota la història del cinema; i no solament els seus cent anys que celebrarem, sinó molts més si tenim en compte tot el que hi ha del període pre-cinematogràfic.

I, quan la nova seu s'inauguri, voldríem que Tomàs Mallol, abillat de firaire, entretenidor o explicador dels primers temps, a frec d'acabar el segle passat, ens faci de cicerone, com sempre fa quan algú o un petit grup el visita a Torroella de Fluvià. Passejar-se rere seu pel museu és gaudir a pler del seu doll de paraula, de les mil anècdotes que va desgranant a cada passa, de les vivències que relata com si les visqués per primera volta. Impagable representació la d'aquest homenot, com Josep Pla també l'hauria anomenat si l'hagués conegut i l'hagués tractat; una representació que Mallol realitza des de fa anys amb una bonhomia fascinant i com si acabés d'aprendre's la lliçó una estona abans.

I acabo. Una entitat com la nostra, que entén el món de la comunicació d'una manera ben generosa, tant el vessant pràctic o creatiu com l'acadèmic o especulatiu, ha d'enfortir-se i prestigiar-se alhora nomenant socis d'honor persones dels Països Catalans que es distingeixen pel fet d'haver contribuït a l'enriquiment d'un o més aspectes de la comunicació. En el cas de Tomàs Mallol i Deulofeu, que avui honorem, el seu Museu de Cinema, un dels primers i més importants del món de caràcter privat, i també el dedicat a la fotografia mereixen el nostre reconeixement i la nostra gratitud pel que representa per a la humanitat haver reunit i haver conservat tot aqueix patrimoni del món de la imatge, gràcies al qual els estudiosos i els investigadors d'aquest camp podem realitzar els nostres treballs al costat mateix de les peces i dels instruments que han servit i serveixen per a la creació i

la reproducció de les imatges, tal com són, tal com funcionen de veritat, i no tan sols a partir de fons documentals escrits. Un impagable patrimoni obert com ha estat sempre per a qui s'hi ha interessat i que ben aviat, coincidint amb el centenari del cinema, formarà part de l'oferta cultural d'aquesta ciutat, perquè Tomàs Mallol ha volgut tossudament i patriòtica que restés a Catalunya a l'abast i en les millors condicions de créixer, d'ús i de gaudi.

Gràcies, Tomàs Mallol, pel que has fet i pel que ens ofereixes, i benvingut siguis a la Societat Catalana de Comunicació.

**Homenatge en memòria de
Joan Crexell i Playà,
soci de la SCC**

PAPER GROC, REVISTA HEMEROGRÀFICA PERSONAL DE JOAN CREXELL

JOSEP MARIA FIGUERES I ARTIGUES

*Que l'amistat esdevingui lliure,
amb la veu de la poesia
ara, cal seguir lluitant.*

JOAN CREXELL

In memoriam.

*Mai no hem dedicat un article. Ara ho fem
en record de qui estimà intensament la
seva nació i li dedicà la vida, ço és, el seu
temps vital.*

TREBALLS DE COMUNICACIÓ se suma a la pena per la pèrdua del seu soci Joan Crexell i Playà i li dedica, en homenatge a la seva figura d'estudiós de la premsa, una visió de la revista *Paper Groc*, obra personal de Crexell; una bibliografia dels seus treballs sobre premsa, a cura de Josep M. Figueres; i un article pòstum, *Premsa clandestina a França durant l'ocupació nazi*, que va presentar a les Primeres Jornades d'Història de la Premsa. (Red.)

Un record

La desaparició prematura de Joan Crexell i Playà (Barcelona, 1946-1994) significa un cop molt dur per a la família, els amics i els companys per la sobtada i precipitada acció de la falç eterna. Encara costa de pair el cop, i amb les frases, sentides, d'«El trobarem a faltar» i «És injust» caldria honorar la seva memòria de militant i d'estudiós amb un petit homenatge on constés la seva aportació cultural. La bibliografia i l'hemerografia catalanes certament se'n ressentiran, ja que va obrir un camí de pacient treball i de revisió constant. La seva fal·lera era el país¹ i, si anava a Londres, la primera

1. La seva producció bibliogràfica és la següent:

1977. *Poesia patriòtica catalana sota la dictadura de Primo de Rivera*. Barcelona: Mar Blava.

1978. Versió catalana dels poemes de resistència de Paul Éluard.

1978. *Textos militars catalans (1924-1926)*. Barcelona: Copisteria Ratlles, 1978.

1980. *La fi del cagaèlèstics. Poesia política anònima (1939-1979)*. Barcelona: La Magrana, «La Magrana», 21.

1981. *Sant Joan* [recull de contes].

1982. *Els fets del Palau i el Consell de Guerra a Jordi Pujol*. Barcelona: La Magrana, «La Magrana», 24 [1a ed., març; 2a ed., rev., maig].

1983. *Si és boig que el tanquin! (poesia popular anònima 1977-1982)*. Barcelona: El Llamp, «La Rella», 4.

1984. *Origen de la bandera independentista*. Barcelona: El Llamp, «La Rella», 12 [2a ed., augm., 1988].

1985. *El monument a Rafael Casanova*. Barcelona: El Llamp.

1987. *La Caputxinada*. Barcelona: Edicions 62, «Llibres a l'Abast», 223.

1988. *El complot de Garraf*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, «Biblioteca Serra d'Or», 79.

1992. *La «Manifestació» de capellans de 1966*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, «Biblioteca Serra d'Or», 117.

Molt rellevant és també la trilogia publicada, els dos darrers en col·laboració amb Albert Manent, amb el qual l'uní la passió pel país i per la seva cultura, editats tots dins la «Biblioteca Serra d'Or» (núm. 97, 1990; 76, 1988; i 90, 1989) de Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Els títols són:

— *El llibre a Catalunya durant la guerra civil*.

— *Bibliografia catalana dels anys més difícils (1939-1943)*.

— *Bibliografia catalana: cap a la represa (1944-1946)*.

Té diversa producció inèdita, com el recull d'articles *Per la independència, Les declaracions de l'abat Escarré a Le Monde, Premsa d'exili durant el franquisme, Caplletres nacionalistes, Les campanyes del català a l'escola*, etc.

Pel que fa a articles, no els esmentem i confiem que a la miscel·lània que hom li prepara hi podran aparèixer d'una manera exhaustiva. Nosaltres fem només el repertori de la seva producció referida a història de la premsa malgrat que sovint els camps entre hemerografia i bibliografia són boirosos. A tall d'exemple:

«Bibliografia catalana a l'estranger anterior al 1919». *Revista de Llibreria Antiquària*, (abril 1982), 3, p. 23-25.

Bibliografia catalana de les Amèriques anterior al 1939. Barcelona: IV Jornades d'Estudis Catalano-Americans, Comissió Amèrica i Catalunya, octubre 1990, p. 203-218.

«*Diario de Barcelona: un origen controvertit*». *Revista de Catalunya*, (desembre 1992), 69, p. 21-35.

cosa que hi feia era anar a la biblioteca més gran a localitzar, fixar, catalogar i divulgar la bibliografia sobre la qüestió catalana. Un altre dels trets de la seva personalitat era la tenacitat. I aquesta constància és una dada important per a valorar l'obra feta.² No hem de plànyer com el trobarem a

Serà difícil de dur-ne a terme la bibliografia atenent el fet que la manca d'índexs és lamentable en la nostra premsa. S'hauria d'acudir a revistes de difícil accés com *No Sé*, feta amb ciclostil al CICF i de la qual sortiren dos números, per a veure-hi el seu article si fem cas de «Premsa clandestina» d'Eugeni Giral a *Periodisme en temps difícils. L'Escola del CIC (1964-1974)* (Barcelona, Col·legi de Periodistes - Diputació de Barcelona, 1989). El mateix autor esmenta la situació de l'estudiós que esdevindrà protagonista i, precisament, d'allò que estudia, premsa clandestina: «Una altra experiència fou la de l'*Avui*, que porta a terme Joan Crexell. Durant els primers mesos del curs 1970-1971 havia col·laborat en la redacció de *El Mussol*, i poc més tard, maig de 1971, junt amb Quim Farré [Joaquim Ferrer], Oriol Pi de Cabanyes, Raimon Martínez Fraile i Miquel Sellarés en la redacció de *Cròniques. Fulls d'Informació Universitària*. Aquesta iniciativa era afavorida per Fèlix Martí des de la Fundació Bofill, i aquesta es plantejà d'ampliar-ne l'abast a tota mena d'informació política, i ho encarregà a Sellarés i Crexell. El primer número de l'*Avui* fou datat el setembre de 1971, i aparegué mensualment amb regularitat fins que amb motiu de la detenció dels "113", on foren detinguts Crexell i Sellarés, la policia féu un escorcoll als locals de la Fundació, hi trobà materials de l'*Avui* i detingué Fèlix Martí, Josep Ordeix i Montserrat Fransoy. Per cobrir els detinguts Quim Farré confeccionà uns fulls amb la mateixa capçalera. Alliberats els empresonats a la Model, l'*Avui* es traslladà a un pis a la Gran Via, i més tard fou imprès per l'aparell de propaganda del PSAN. Poc més tard fou imprès a offset en la copisteria "Mar Blava", que Crexell muntà al carrer Bailén 130 i on s'imprimiren moltes publicacions clandestines d'aquells anys. De la publicació s'arribaren a fer-ne 5.000 còpies. L'aparició del diari *Avui* i la de *CDC Informacions* aconsellaren la seva desaparició a final de 1976.»

2. Llicenciat en periodisme, en què va començar el 1968 a l'Escola de Periodisme de l'Església, tingué una decidida vocació pels estudis històrics, concretament pels de la resistència popular contra les dictadures i, més concretament, sobre la premsa clandestina, de la qual esdevingué un especialista notori. Dirigí una copisteria, Mar Blava, en la qual imprimí uns quants textos clandestins, tant de la seva autoria com d'uns altres, sempre al servei de la causa nacional catalana, a la qual es bolcà. Empresonat arran de la caiguda dels 113 de l'Assemblea de Catalunya, participà sempre en iniciatives de caràcter cultural i periodístic, com ara la redacció de textos per a exposicions i catàlegs; per exemple, la de Companys o la de les Bases de Manresa, etc. De 1972 a 1976 fou director del mensual d'informació clandestina *Avui*, portaveu del Servei d'Informació Català. Director de la col·lecció «La Rella» de l'editorial independentista El Llamp, en la qual també publicà. De 1976 a 1980 dirigí el portaveu oficial de CDC col·laborant en *CDC Informacions*, *CDC Debat*, *Textos CDC*, etc. Col·laborà en força publicacions catalanes, a més de les que esmentem a la seva bibliografia dedicada a la història de la premsa. Així, n'hem vist articles a *Xaloc*, *Avui*, *Serra d'Or*, *Debat Nacionalista*, etc. Inspirador i realitzador de revistes clandestines com *Cròniques*, etc. El 1984 fou director de la revista quinzenal nacionalista *El Llamp*. Col·laborador i membre del Centre d'Història Contemporània de Catalunya dirigit per Josep Benet. Membre de la Societat Catalana de Comunicació i de la Societat Catalana d'Estudis Històrics. Dels textos apareguts sobre ell caldria remarcar: Joan Ignasi ORTUÑO, «Joan Crexell. De la clandestinitat a la democràcia propugnando la independència catalana», *Diario de Terrassa*, 4-12-1986 (en aquesta entrevista manifesta que té més de quatre-centes revistes clandestines, el 1986, censades); Isabel-Clara SIMÓ, «Joan Crexell, historiador de la clandestinitat», *Canigó*, 656 (3-5-1980), dóna una visió general de la seva activitat; Núria GARRIDO, «Joan Crexell: "Al febrer sortirà la nova revista *El Llamp*"», *Diari de Barcelona*, 22-1-1984, es dedica als objectius d'aquesta publicació; Oriol PI DE CABANYES, «La premsa de la resistència», *Avui*, 28-8-1977; i «Memòria de Joan Crexell», *La Vanguardia*, 26-1-1995), etc.; als quals cal sumar els recents de Josep Benet al mateix diari, Albert Manent a *Serra d'Or* (en curs), etc.

faltar i el que podria haver fet havent estat arrabassat de la vida en plena maduresa creativa. Els seus estudis ens acompanyen, i això el fa ser viu. Al si de la nostra Societat, la pèrdua d'un soci sempre és dolorosa. Tot i ser només un centenar de socis, ens han desaparegut Ricard Blasco, Albert Viladot... i ara Joan Crexell. Serveixin aquestes ratlles de consideració envers la seva figura i la seva obra, oi més quan ens sentim responsables, havent-lo convidat i avalat, de la seva presència a la SCC.

Crexell ha estat un historiador que s'ha encarat amb una temàtica molt precisa: els aspectes inconeguts de la lluita i la resistència catalanista en l'etapa que va de la Mancomunitat al franquisme i amb un tractament també ben original. A més de la part convencional —ús de testimoniatge oral, bibliografia, etc.—, ha furgat amb una increïble habilitat aquella paperassa que és davant el nas de tothom i a la qual no s'ha tret partit —per exemple, la premsa— o bé ha sabut «descobrir» en arxius militars, personals... La relació dels seus llibres és una dada prou suggerent en aquest tractament. Plau de remarcar també com a tota la seva obra hi ha un tractament de la premsa molt específic, obra a la qual aporta documents inèdits, comentaris, etc. Per exemple, a *La «Manifestació» de capellans de 1966* ofereix una sèrie de documents sobre *Serra d'Or* ben interessants; al volum sobre els fets del Palau, una desena de documents sobre *La Vanguardia* i el director Galinsoga, de trista memòria...

Una obra

De la seva producció hemerogràfica n'esmentem tres títols:

— *La premsa clandestina catalana, hoy*. Barcelona, s. d., s. e. [Avui, 1975]. Exemplar dedicat conservat a l'AHC. Repàs de les publicacions existents després d'un comentari general i amb dades diverses i reproducció de les capçaleres.

— *Prensa catalana clandestina i d'exili (1917-1938)*. Barcelona: El Llamp, «La Rella», 1987. Hi fa un repàs de la seixantena de publicacions de les quals ofereix dades diverses, comentaris i la reproducció de la portada.

— *Prensa catalana clandestina*. Barcelona: El Crit, «Edicions Crit», 2, 1977. Ofereix un conjunt de 108 publicacions ordenades cronològicament i amb apèndixs amb els títols dels quals no ha vist cap exemplar, la premsa política «legalitzada», etc. A més del comentari sobre la premsa, és també útil el comentari crític de la bibliografia existent sobre aquesta.

No hem pogut veure la seva *Prensa d'exili durant el franquisme*, estudi inèdit i que imaginem de factura idèntica als anteriors. Si n'atenem els antecedents, caldria que es publiqués per l'interès i pel servei que faria.

Potser fóra bo, pel grau de dificultat a reunir la seva producció, de recopilar tots els articles i llibres sobre premsa i aplegar-los en un volum on, amb el títol de *La premsa clandestina i de l'exili*, es posaria a l'abast el que sovint és la història dels vençuts, la història més amagada.

Pel que fa a estudis i articles sobre hemerografia, esmentem:

— *Prensa d'exili dels anys més difícils (1939-1947)*. Miscel·lània d'homenatge a Josep Benet. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991.

— *Prensa clandestina a França durant l'ocupació nazi*. Comunicació presentada a les Primeres Jornades d'Història de la Premsa. Sant Cugat del Vallès: 1992. [Publicades en aquest número de TREBALLS DE COMUNICACIÓ]

I, dins de revistes, els següents:

Canigó

— «*L'Hora de Catalunya i Monitor*, dos diaris catalans dels anys 40», núm. 501 (14-5-1977).

— «Per veure-hi clar: resistents polítics contra resistents culturals», núm. 504 (4-6-1977).

— «*Bandera*, una publicació clandestina anunciada a *La Vanguardia*», núm. 506 (18-6-1977).

— «El *Treball* de Joan Comorera, núm. 508 (2-7-1977).

— «*Superació*», març 1939, núm. 509 (16-7-1977).

— «*La Paraula Cristiana*, any 1949», núm. 511 (23-7-1977).

— «Un digest català: *Antologia*», núm. 554 (20-5-1977).

— «*Horitzons*, adherida al FNC», núm. 558 (17-6-1977).

— «*Vetlla*», desembre 1939, núm. 576 (21-10-1977).

Capçalera

— «*Avui*. Servei d'Informació Català: 1972-1976», núm. 4 (1989), p.15-19.

Oriflama

— «Les "*Fulles Numerades*" de l'Assemblea de Parlamentaris del 1917», núm. 8 (16 a 22-7-1977).

— «El 4 d'agost de 1945 naixia *Què fem?* Objectiu: desvetllar consciències, sacsejar temperaments», núm. 15 (3-9-1977).

— «Catalunya: Melilla 1942», núm. 19 (1/7-10-1977).

— «Un testimoni de presó: *L'Ou com Balla*. A la Model del 1945», núm. 22 (22/28-10-1977).

Paper Groc

— «[presentació]», núm. 1 (Sant Jordi, 1993).

— «Premsa de presó», núm. 1 (Sant Jordi, 1993).

— «La història inacabada de *Treball* del PSUC», núm. 1 (Sant Jordi, 1993).

— «Adéu *Brusi*, adéu», núm. 2 (maig 1993).

— «El *Bulletin des Actes du Gouvernement Général de la Catalogne* (1810-1811)», núm. 2 (maig 1993).

— «Continuïtat», núm. 3 (juny 1993).

— «Suspensió del *Diario Curioso*», núm. 3 (juny 1993).

— «*Noticias de diferentes partes venidas a Barcelona* (1714)», núm. 5 (11 de setembre 1993).

— «Establir bibliografies», núm. 6 (octubre 1993).

— «Es deia *L'Espurna* el butlletí publicat a Barcelona l'octubre de 1940?», núm. 6 (octubre 1993).

— «Catalogació de la premsa clandestina», núm. 7 (octubre 1993).

— «Un col·leccionista de premsa del 1800», núm. 7 (octubre 1993).

- «Números 1 de premsa», núm. 7 (octubre 1993).
- «*Poemes (1963-1964)*», núm. 7 (octubre 1993).
- «Del temps en què feia d'impressor», núm. 7 (novembre 1993).
- «Una nota sobre *paper groc* que és d'agrair», núm. 8 (desembre 1993).
- «Sobre el *Quadern paper groc*», núm. 8 (desembre 1993).
- «Una enquesta fallida», núm. 9 (gener 1994).
- «Gener 1939: fi d'una etapa de la premsa catalana», núm. 9 (gener 1994).
- «Propaganda franquista en català durant la guerra civil», núm. 9 (gener 1994).
- «*Occident (1949-1950)*», núm. 10 (febrer 1994).
- «Una exposició de premsa ben curiosa», núm. 11 (març 1994).
- «Premsa de presó (i II)», núm. 11 (març 1994).
- «Primer aniversari», núm. 12 (Sant Jordi, 1994).
- «Periòdics suposadament d'exili», núm. 12 (Sant Jordi, 1994).
- «Com es fa *paper groc*», núm. 12 (Sant Jordi, 1994).
- «*L'Endavant* de maig de 1954 i Josep Tarradellas», núm. 13 (maig 1994).
- «1944: prohibició de *L'Indépendant* de Perpinyà», núm. 14 (juny 1994).
- «La mort de Salvat als diaris», núm. 15 (juliol-agost 1994).
- «El número 13 de *paper groc*», núm. 17 (octubre 1994).
- «El *Full Oficial* del diumenge 7 d'octubre de 1934», núm. 17 (octubre 1994).
- «La mort de Salvat a *La Veu de Catalunya*», núm. 18 (desembre 1994).
- «Premsa de Catalunya a l'hemeroteca de Tetuan», núm. 19 (en curs d'edició).
- «La mort de Salvat-Papasseit als diaris en espanyol», núm. 19 (en curs d'edició).

Una revista

Paper Groc és una publicació personal, feta per un home amb experiència editorial i tipogràfica³ i, alhora, per un historiador i un hemerògraf rigorós i amè. Comença amb uns folis solts que, a partir del número 11, són foli doble; així adopta més l'aspecte de revista. El color de paper és un groc intens, violent; a partir també del número 11 és canviat per un groc més pàl·lid, més clar, emblanquinat. El color probablement és un homenatge o un record a Batista i Roca, nacionalista, amb qui l'unien amistat i afinitat, el qual editava a Londres uns fulls també de color groc. No obstant això, a l'editorial de presentació, el director i editor indica que el color de *Paper Groc* és pel paper envellit.

A *Fulls Republicans* apareix el Crexell polític, el Crexell nacionalista i republicà, afí a ERC. Contràriament, a *Paper Groc* té un to estrictament cultural, tot i que hi sura la motivació nacionalista per mitjà d'aspectes vinculats a la premsa i al llibre. Vegem-ne la datació abans de donar una ullada ràpida al contingut.

1.	Sant Jordi 1993	1-6
2.	Maig 1993	7-14
3.	Juny 1993	15-22
4.	Juliol 1993	23-30
5.	11 de setembre 1993	31-42
6.	Octubre 1993	43-50
7.	Novembre 1993	51-58
8.	Desembre 1993	59-66
	Cap d'Any 1994	67-68
9.	Gener 1994	69-80
10.	Febrer 1994	81-90
11.	Març 1994	91-102
12.	Sant Jordi 1994	103-114
13.	Maig 1994	115-126
14.	Juny 1994	127-138
15.	Juliol-agost 1994	139-150
16.	Setembre 1994	151-166
17.	Octubre 1994	167-178
18.	Novembre 1994	179-191
19.	(en curs)	192-202

3. En el marc de la seva activitat —copisteria Mar Blava, etc.— efectuà la realització personal de força publicacions clandestines. Fins i tot paral·lelament a *Paper Groc*, edità *Fulls Republicans*, dels quals hem vist fins al número 31 (any II, octubre 1994). També la revista dedicada a ovnis del Centre d'Estudis Interplanetaris, de la qual assumia les labors d'edició.

En preparar aquests materials de record i d'homenatge a Joan Crexell, el seu amic i editor Enric Borràs ens fa avinent que, havent trobat a casa de Borràs el número 19 de *Paper Groc* a punt d'enviar i al disc dur del seu ordinador el número 20 escrit i compost, ell i uns altres amics, potser Albert Roqué, autor d'un buidatge de la revista i també col·laborador, vetllarien de fer-ne l'edició. Borràs mateix féu el recordatori de la cerimònia amb un *Paper Groc* extra sense numerar ni datar i respectant-ne format i capçalera. Contenia el poema «Moria per Nadal» de Pere Quart, unes citacions de Salvat-Papasseit i Carles Muñoz Espinalt —«La nostra gent...»—, el poema d'Espriu «Assaig de càntic...» i un altre de P. Éluard, tots noms estimats de Crexell.

La publicació tenia un tiratge minoritari: la rebíem només uns pocs amics seus, vint-i-vuit, i cinc biblioteques, entre les quals hi ha l'AHC, on acostumava a treballar habitualment. Se n'hi conserva una col·lecció íntegra. Creixell explica l'objectiu del mensual en néixer a l'editorial inicial:

Encetem la publicació d'aquests fulls de bibliografia i bibliofília catalanes per Sant Jordi, patró de Catalunya. Ho fem molt modestament, però ho fem. Per als qui estimem els llibres i la premsa —el paper groc—, aquests fulls, si tot va bé, seran un llaç d'unió entre tots nosaltres. La seva periodicitat serà mensual [...] la seva llengua de comunicació serà el català. Quant al seu contingut, abastarà treballs sobre llibres i revistes en qualsevol idioma que facin referència al nostre país, en totes les seves vessants. [...] Comencem.

Amb il·lusió, doncs, i empenta, *Paper Groc*, al número 3, fa balanç de la presentació pública:

Aquesta aventura personal ha desvetllat l'interès de la majoria de les persones —amics— que han rebut els dos primers números del nostre butlletí. Això ens encoratja a continuar, tot encetant col·laboracions d'altri que de ben segur enriquiran aquests fulls de *paper groc*. Ens deia un amic que als Estats Units el futur de les publicacions especialitzades està garantit amb escreix. En aquest sentit afegia que aquesta mena de butlletins, de poques pàgines i amb un tiratge circumscribit als interessats en el tema, és usat fins i tot pel Govern d'aquell país.

Hi mostra, doncs, la satisfacció per l'acollida i llança la idea que, així com tenim el Dia del Llibre, es faci el Dia de la Premsa:

De la mateixa manera que, un cop a l'any, hi ha el Dia del Llibre per Sant Jordi, per què a Catalunya no s'organitza una diada semblant per a la premsa en català? Estem segurs que molta, moltíssima gent descobriria un món ignorat i una part no menyspreable s'hi afegiria gustosa, subscrivint-se a tal o tal publicació. I així segur que, a la llarga, es facilitaria una mica més l'entrada del públic en l'univers dels llibres. I de retop, amb el temps,

en el món del llibre de vell. Llencem aquesta iniciativa amb la sola intenció d'afavorir la Galàxia Gutenberg, cada cop més arraconada pel prepotent món de la imatge.

Una nota apareguda al diari *Avui* i signada per DescLOT (29-10-1993) fa que una dotzena de persones s'interessin en la revista i alhora que unes quantes més la demanin a la consulta de l'AHC. Crexell s'anima a fer un salt endavant i dóna a conèixer una enquesta als lectors al número 7, corresponent al novembre. La resposta és baixa, i així titula l'editorial del número 9 «Una enquesta fallida»:

[...] les respostes han estat mínimes. De les vint-i-vuit persones que reben *paper groc* —els altres cinc exemplars són per a Biblioteques i arxius públics— només han contestat *cinc* lectors. La nostra decepció ha estat gran i ens ha obligat a replantejar la llista de destinataris d'aquesta publicació.

Comentant el fet amb alguns amics, el punt que ha sortit més vegades en les converses ha estat que les coses regalades no són tan apreciades com aquelles altres que costen diners. I *paper groc* sempre ha estat donat de franc a un conjunt de persones que creïem interessades per coses dels llibres i la premsa del nostre país.

Es proposa de fer-hi un canvi i renova la llista d'adreces. Precisament aquell mes tinguérem una llarga conversa sobre les Primeres Jornades d'Història de la Premsa, els problemes del patrimoni hemerogràfic, la polèmica d'historiadors..., i, a partir d'aquest número 9, ens comença a enviar la revista, la col·lecció de la qual tenim per la seva gentilesa. Puntualment, cada mes, durant 1994, rebérem les vuit o dotze pàgines de la revista dedicada a la història del llibre i de la premsa catalans. Josep Massot i Muntaner, col·laborador també de la revista, ens confirma que efectuà la substitució dels receptors de *Paper Groc*; així li ho digué igualment, tot i que ell va continuar rebent-la a títol individual.

A l'abril, per Sant Jordi, Crexell torna a fer balanç i demana col·laboració textual. L'esforç de fer-la mensual és feixuc, però no defalleix. Acaba el text editorial, titulat «Primer aniversari»:

A alguns els semblarà un editorial pessimista quan es tracta de celebrar el primer aniversari d'aquesta publicació. Per a mi, el pessimisme seria deixar-ho córrer i plegar. Amb la vostra col·laboració segur que l'any vinent parlarem del segon aniversari de *paper groc*.

Estableixo el segon contacte, durant tot el 1994, amb ell indicant-li que li envio la relació de llibres publicats en llengua catalana en un període poc conegut, els anys 1879-1881, arran de la Restauració, i que era un apartat de la meua tesi doctoral sobre el *Diari Català*. Sense dir-m'ho, va reproduir un comentari de la nostra conversa a la revista en parlar del periòdic d'Almirall i ara, en fer la visió de tota la publicació, ho llegeixo...

Essent una revista personal feta amb sentit de rigor i qualitat, professional pel que fa referència a la manca d'errors, amb cap caràcter omès, cap errada, amb meticulositat *in extremis*, com correspon a un bibliògraf, a un bibliòfil que es rejoyenia cada any que encetava una nova col·lecció, una nova tongada, costa poc de resseguir la seva afició: primer aplegava els llibres com a tema de col·lecció, a continuació feia un article de conjunt i després de llegir-los el cuc manava de fer un llibre i entrava aleshores de ple en tota la documentació. D'ací que a la revista hi hagi la relació de col·leccions de llibres, com els publicats per les Edicions Catalanes de París, els dedicats a Companys, al Sis d'Octubre, etc. Potser preparava llibres sobre aquests temes?

Ens n'explica⁴ el funcionament tècnic en un article, i així sabem que la feia tot sol: la selecció del tema, l'escriptura del text, el picatge, l'edició i la distribució. Mai no podríem dir tan bé que fou una revista personal. Però l'obrí a tots els estudiosos, fins a l'extrem que al número 16 només hi té l'editorial. Tot el número és dedicat a explicar la història: un article, sensacional, del llibre *L'Onze de Setembre*, de Santiago Albertí, i l'article «La tomba de Felip V», d'Esteve Sunyol. Segurament, el camí emprès feia preveure una obertura de la revista envers els col·laboradors i ell hi restà com un més; això sí, fent l'editorial, la selecció de temes..., però ampliant el sentit de la publicació.

Paper Groc era fet modestament, hem dit, i amb qualitat. Realitzada amb un simple ordinador personal, el Macintosh LC II, una impressora Style Writer i un programa Claris Works, obtenia un resultat, tanmateix, excel·lent: tant en *Papers d'OVNIS* i en *Fulls Republicans* com en *Paper Groc*, amb la presència infatigable a *Serra d'Or*.⁵ Tot un conjunt d'estudiosos —Joaquim Molas, Albert Manent, Santiago Albertí...— publiquen a *Paper Groc* fins que arriba la fatal i inesperada parada del cor que fa envellir abans d'hora el color d'una revista singular i excepcional, tan singular i excepcional com el seu realitzador.

4. *Paper Groc*, 12, p. 110.

5. En aquest mensual cultural escriu:

1968. «Txecoslovàquia, un estat plurinacional» [en col·laboració amb O. Pi de Cabanyes] (novembre), p. 55-58.

1977. «*Cartas a la dona*, el primer llibre català dels EE. UU.» (juliol), p. 23-25.

1978. «Joan Salvat-Papasseit, col·laborador de l'*Estat Català*» (febrer), p. 39-41.

1981. «Els antecedents dels Cent Consells al consell de Cent» (maig), p. 43-45.

1982. «Salvat-Papasseit, censurat» (maig), p. 39-40.

1983. «Notes d'història. L'últim periòdic en català del 1939» (febrer), p. 56-57.

«Llibres suposadament d'exili» (setembre), p. 49-50.

«Les primeres pàgines en català a Amèrica» (desembre), p. 81-82.

1984. «Salvat-Papasseit amb la Irlanda revoltada» (desembre), p. 67-70.

1987. «Un anecdotari: evocació de la Caputxinada» (febrer), p. 11-13.

«Detenció de Gaudí l'11 de setembre de 1924» (setembre), p. 17-19.

**Treballs d'Història de la Premsa:
premsa clandestina**

L'abril de 1992 tingueren lloc, a Sant Cugat del Vallès, les Primeres Jornades d'Història de la Premsa, organitzades per la nostra Societat com una contribució més a la recerca del passat de la comunicació escrita. La multitudinària aflluència de participants va ser una de les característiques més notables de la trobada, i una de les conseqüències d'aquesta activa col·laboració fou el nombre elevat de comunicacions. Aquesta xifra tan elevada ha motivat que superés les previsions del contingut del primer número de la revista especialitzada *Gazeta*, que conté els treballs referits als segles XIX i XX. Per raons, doncs, exclusivament d'espai, els treballs corresponents a la premsa del segle XVII i XVIII van ser publicats a TREBALLS DE COMUNICACIÓ, núm. 4 (octubre 1993, p. 129-176), els de la premsa valenciana a TREBALLS DE COMUNICACIÓ, núm. 5 (octubre 1994, p. 123-166), i els de la premsa clandestina apareixen en aquest. En propers números oferirem els d'«Hemeroteques de Catalunya», «Premsa durant la Guerra Civil» i «Premsa humorística».

JOSEP. M. FIGUERES I ARTIGUES
Jornades d'Història de la Premsa

PREMSA CLANDESTINA A FRANÇA DURANT L'OCUPACIÓ NAZI

JOAN CREXELL I PLAYÀ

L'ocupació nazi de França entre el 1940 i el 1944 va comportar, també, l'aparició de premsa catalana clandestina. Com és de suposar, aquesta premsa s'afegí a la dels francesos i de totes les altres col·lectivitats nacionals d'emigrats i/o exiliats de caràcter democràtic o antinazi en general. En efecte, en una primera aproximació global d'aquests tipus de periòdics, sobre un total de 1.106 títols, n'hi trobem dos de catalans, com també butlletins bascos, espanyols, jueus, armenis, txecoslovacs, polonesos, romanesos, àrabs (d'Algèria i de Tunísia), italians, ucraïnesos, russos i alemanys, alguns dels quals eren destinats a les forces d'ocupació.¹ D'altra banda, pel que fa a la premsa clandestina francesa, és evident que el grup polític que més en va editar fou el Partit Comunista, en la clandestinitat —igual que el PSUC, el PCE...— des del mes de setembre de 1939, quan fou prohibit arran del pacte Molotov-Ribbentrop, és a dir, entre l'antiga Unió Soviètica staliniana i l'Alemanya nazi. El PC era aleshores, a tot arreu de l'Europa continental, un partit fort, estructurat, disciplinat i militant.

La premsa catalana durant 1939-1940

En un altre lloc hem dit que, «si el darrer periòdic català de l'etapa de la Generalitat republicana fou el diari *Treball* del PSUC sortit a Girona el 31 de gener de 1939, el 26 de febrer tornava a sortir a Montpeller com a setmanari».² Aquesta publicació fou la primera de l'exili provocat per la victòria franquista i les conseqüents ocupació i persecució de Catalunya.

1. *Catalogue des Périodiques Clandestins diffusés en France de 1939 à 1945*, Bibliothèque Nationale, París, 1954. Unes posteriors investigacions monogràfiques han incrementat encara més el nombre de publicacions d'aquella època: vegeu, per exemple, François MARCOT, *Les Voix de la Résistance. Tracts et journaux clandestins francs-comtois*, Besançon, Éditions Cêtre, 1989.

2. Joan CREXELL, «Premsa d'exili dels anys més difícils (1939-1947)», *Miscel·lània d'homenatge a Josep Benet*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, «Biblioteca Abat Oliba 100», 1991, p. 601-619. El PCE va trigar més a tenir premsa.

Amb anterioritat, però, ja hem trobat dos butlletins fets per exiliats catalans i catalanistes de la Guerra Civil. El primer, imprès, amb el títol de *La Paix Civile*, era l'òrgan del Comité Espagnol pour la Paix Civile, engegat per gent d'Unió Democràtica de Catalunya en col·laboració amb bascos i espanyols d'igual ideologia i amb l'ajut d'escriptors catòlics francesos: en van sortir vuit números, entre desembre de 1937 i abril-maig de 1939.³ L'altre eren uns fulls d'una cara estampats amb multicopista sempre amb el mateix encapçalament: *Jove Catalunya*. Eren fets per Joan Casanovas, dirigent d'Esquerra Republicana de Catalunya, ex-president del Parlament de Catalunya i ex-conseller en cap de la Generalitat durant els primers mesos de la guerra i la revolució. Casanovas se n'hagué d'anar de Catalunya acusat d'estar implicat en el complot Revertés d'octubre de 1936, complot no aclarit mai. Tornà per a la sessió del Parlament d'agost de 1937 i després se n'anà a l'exili. N'hem vist sis de diferents, entre Nadal de 1938 i 26 de juliol de 1939.⁴

Tornant a la premsa d'exili provocada per la victòria franquista, hem de destacar la feta pel PSUC. En aquest sentit direm que hem comptabilitzat fins a sis títols editats durant 1939: *Bulletin Intérieur* (Montpeller, uns quants números), *Catalunya* (París, imprès, 5 números), *Reconquesta* (Montpeller, imprès, 8 números), *La Solidarité - Édition Catalane* (Montpeller, 2? números), *Visca Catalunya* (Montpeller, imprès, 1 número-encaix dins el diari *Le Midi*), el *Treball* esmentat (Montpeller, imprès, 7? números) i el *Butlletí Interior* (Montpeller?, còpies fetes a màquina, 14? números) de la UGT, aleshores dependent d'aquest partit. Segons un document confidencial del PSUC, durant els seus sis primers mesos d'exili va editar publicacions amb un tiratge de 95.500 exemplars.⁵

El PSUC, però, no fou l'únic de fer premsa. A més tenim: *Bulletin d'Informations Franco-Catalanes* (París, 1939, 2 números amb multicopista) del grup de Joan Casanovas; *Butlletí d'Estat Català* (Montalban, 1939-1940, 46 números en còpies de màquina) d'una fracció dissident; *Directriu* (Montpeller, però amb peu d'impremta a Mérida de Yucatán, 1939, 1 número amb multicopista) de la FNEC; *Ferms!* (Montpeller, 1939, 3 números amb multicopista) de Nosaltres Sols!; *FNEC* (camp de concentració d'Agde, 1939, manuscrit?); *L'Ilot de l'Art* (camp de concentració de Sant Cebrià,

3. N'hi ha una col·lecció sencera a la biblioteca de Montserrat. Signatures de Joan B. Roca i Caball (secretari del Comitè), Víctor Montserrat (mossèn Josep Tarragó) i Eugeni C. Masca-renyes.

4. Exemplars al Centre d'Història Contemporània de la Generalitat.

5. Segons el que diu Geneviève DREYFUS-ARMAND a la seva comunicació *La presse catalane en France de 1939 à 1976* per al Congrés Internacional sobre l'Exili als Països Catalans, organitzat pel Centre d'Estudis Històrics Internacionals, Barcelona, 1989. Comunicació molt fluïda i plena d'errors i de mancances.

NUMERO EXTRAORDINARI

treball

òrgan d'orientació política del P.S.U.C.
(sec. catal. IIIe inter.)

19 de juliol

VISCA LA UNIO NACIONAL DE TOTS ELS
CATALANS I ESPANYOLS !

Fem del 1942, l'any de la victòria
per la lluita armada

■

VISCA CATALUNYA !
VISCA LA REPUBLICA !
VISCA LA U.R.S.S. !
MORI HITLER !

1939, 2 números manuscrits); *El Poble Català* (París, 1939-1940, 17 números impresos, l'últim dels quals fou prohibit i ja no sortí), setmanari editat per la Generalitat; *Redreçament* (Montpeller, però amb peu d'impremta a Buenos Aires, 1939, 1 número amb multicopista) de la FNEC; una nova època de la *Revista de Catalunya* (París, 1939-1940, 6 números impresos: del 94 al 99, el darrer dels quals va restar a la impremta i va desaparèixer a mans de la Gestapo) de la Fundació Ramon Llull de la Generalitat; i, a Anglaterra, *Gasetta Catalana* (Londres, 1939, 7 números amb multicopista) de Josep M. Batista i Roca. Per al 1940: *Catalunya Exiliada* (Montpeller, 2 números en còpies de màquina) de joves d'ERC; *Independència* (Orleans, 1 número manuscrit) d'Estat Català oficial; i, a part els clandestins, *Quaders Catalans* i *Les Cahiers d'Oc* —d'aquest últim no sabem si era una publicació o el subtítol de l'altra— editats per la Fundació R. Llull de la Generalitat en una zona no ocupada pels nazis i que és molt probable que no es distribuïssin. A tot plegat de segur que caldria afegir-hi més butlletins manuscrits fets als camps de concentració francesos.

Paral·lelament, a l'interior de Catalunya, amb prohibició de *tot* el que fos en català, la premsa clandestina hi va reaparèixer, i diem «reaparèixer» perquè ja havia estat una realitat durant els anys 1937-1938, després dels Fets de Maig.⁶ Els primers butlletins eren manuscrits i passaven de

6. Ara com ara, tinc fitxa de setze publicacions: *Alerta!* (a la Casa de l'Ardiaca hi havia el número 4 de 1937, que s'ha perdut), *Anarquía-FAI* (1937, un mínim de 5 números), *La Batalla. Órgano Central del POUM* (1937, 22 números), *Boletín de Información sobre el Proceso Político contra el POUM* (1937-1938, 8 números), *Boletín de Información del Comité Regional del País Valenciano del POUM* (1937-1938, 9 números), *Boletín Interior de Discusión del II Congreso del POUM* (1938, 1 número), *Boletín del Militante. FAI. Comité Peninsular* (1937, 14 números), *Boletín de la Sección Bolchevique-Leninista* (1937, 2 números), *Combat. Órgano de la Federació Catalana de la Joventut Comunista Ibèrica del POUM* (1938; no és segur que arribés a sortir, i sí el següent), *Endavant. Butlletí interior de la Joventut Comunista Ibèrica. Comitè Local de Barcelona* (1938, 1 número), *Los Hijos del Pueblo* (anarquista), *Juventud Obrera. Órgano de la Juventud Comunista Ibèrica* (1937-1938, 24 números), *Liberación. ¡Por la libertad de los presos revolucionarios!* (1937, 1 número), *Libertad* (anarquista) (1937-1938, 11 números), *3 de Mayo. Órgano del POUM en la cárcel Modelo* (1937) i *La Voz Leninista. Órgano de la Sección Bolchevique-Leninista de España (por la IV Internacional)* (1937-1938, 3 números). Un cas a part fou el *Butlletí d'Informació del Partit* (1937, 3 números), publicat per Unió Democràtica de Catalunya, partit democratacristià fidel a la legalitat republicana representada per la Generalitat però objecte de problemes i de persecució. Per a aquesta premsa, vegeu Joan CREXELL, *Premsa catalana clandestina i d'exili (1917-1938)*, Barcelona, El Llamp, 1987, i Maria CAMPILLO - Esther CENTELLES, *La premsa a Barcelona 1936/1939*, Barcelona, Centre d'Estudis d'Història Contemporània, 1979, les quals no fan esment, quan cal, que es tracta de premsa clandestina. Fins i tot els periòdics d'humor es van fer ressò de l'existència de premsa clandestina: *L'Esquella de la Torratxa* es va inventar (1937) a les seves pàgines *La Pròpia. Diari clandestí del PROU!* i, després, *PROU!* i *El Pica*. La premsa de l'època també en va parlar: vegeu, per exemple *Treball* (PSUC), dels dies 31 de juliol i 12, 21 i 25 d'agost de 1937. En canvi, no he vist cap referència a premsa clandestina feixista dels grups que actuaven a Catalunya al servei del govern franquista de Burgos.

Catalunya

Portantveu de l'Aliança Nacional de Catalunya

EDITORIAL

La sort de Catalunya va lligada amb la sort d'Espanya

La lluita sagrada dels pobles hispànics contra Franco i Falange és la lluita per l'alliberament de Catalunya. En la sort que segueixi Espanya i l va lligada a sort de Catalunya.

Catalunya no pot desentendre's — com alguns pretenen — d'aquesta lluita a mort contra els saquejadors i botxins de tots els pobles hispànics. Catalunya vol reconquerir les seves llibertats i vol anar en avant. I aquesta acció de lluita no pot ésser desviada, ni deu ésser desfigurada per res ni en nom de res. Els catalans hem de lluitar colze a colze amb els germans d'Espanya.

Avui Catalunya, com els demés pobles hispànics sofreix l'opressió franco-falangista, per tant, no es pot tractar ni argumentar que els catalans patim l'opressió « castellana » o « espanyola », com alguns « separatistes » o « ultra-nacionalistes » voldrien fer veure. Avui, qui oprimeix a Catalunya, és el règim nazi-falangista de Franco, en el que també hi figuren alguns « il·lustres » Catalans que actuen de testaferrós a Catalunya i fora d'ella, seguint les ordres dels seus amos. Avui qui oprimeix a Catalunya, són els agents del feixisme hitlerià a Espanya.

I a ningú pot enganyar ja, el veritable caràcter nazi-feixista d'aquesta opressió tan si el que retransmet les ordres és un castellà, un andalús, un murcià, un gallès o un català i encara que aquestes ordres vinguin de Madrid, El Ferrol, San Sebastià, Sevilla o de qualsevol lloc de

Catalunya. Per això, avui, el deure dels catalans honrats i entre aquests, els separatistes conseqüents, és el de desmascarar i esclafar a tots els divisiionistes agents de l'enemic. I aquesta tasca consisteix en organitzar, desenvolupar i endurir en el propi combat l'ALIANÇA NACIONAL CATALANA COMBATENT expressió efectiva a Catalunya i part integrant de la Unió Nacional de tots els Espanyols per l'enderrocament de Franco i Falange

per tal d'assegurar, de que els pobles hispànics puguin expressar lliurement la seva voluntat per la instauració de un règim que garanteixi la pau, el progrés, la llibertat i la prosperitat per a tots.

Avui, per els catalans, la lluita més patriòtica i més progressiva és la d'anar estretament units amb els demés pobles hispànics per l'enderrocament d'en Franco i Falange.

En nom de res, els catalans podem acceptar allò que va en contra dels interessos del nostre poble, encara que vagi disfressat del que es vulgui. Són uns falços nacionalistes aquells que, especulant amb els sentiments nacionals catalans es a dir, amb les nostres aspiracions del nostre poble, és la lluita contra els autèntics oprressors hitlerians. Mentre hi hagi en Franco i Falange en el poder, no hi haurà llibertat per a Catalunya.

No pot ésser un bon català ni fidel a la seva sang i a la seva terra, ni fidel a les seves idees — si aquestes són pa-

mà en mà: *Superació*, de Vilanova i la Geltrú (1939, 3 números);⁷ *Vetlla*, de Barcelona (1939-1940, 2 números);⁸ i ja amb multicopista: *L'Espurna*, també de Barcelona (1940, número únic);⁹ *Fulls d'Ordre*, de «Creus de Sans», és a dir, UDC, de Barcelona (1940-1941, alguns números);¹⁰ i el que acabà essent un diari clandestí: *L'Hora de Catalunya*, de Barcelona (1940-1943, 364 números pel cap baix en tres etapes).¹¹

Quant a la premsa legal, per dir-ho així, en coneixem dos casos: *Fulla Parroquial* de Valls, del diumenge 19 de febrer de 1939, prohibida tot seguit,¹² i el *Calendari dels Pagesos 1940*, de Barcelona, de setembre de 1939, el qual també fou prohibit havent aconseguit, però, de fer-ne dues edicions.¹³ Res més.

Finalment, a les Amèriques cal tenir en compte que hi havia un conjunt de publicacions catalanes que feia temps que sortien: a Buenos Aires: *Ressorgiment* (1916) i els butlletins *Mutualismo* (193...) i *Virolai* (1934); i a Santiago de Xile: *Germanor* (1912) i el *Noticiari Català* (1936). O sigui que, a part les noves publicacions, hi va haver una revitalització de les que ja hi havia.

El pas en vaixell cap a les Amèriques es va fer des de França, en especial després de l'esclat de la Segona Guerra Mundial, el setembre de 1939. Els països de destinació més importants foren Mèxic, gràcies a l'actitud favo-

7. Vegeu el meu article a *Canigó*, Barcelona, núm. 509 [510], 16.12.1977.

8. Vegeu el meu article a *Canigó*, Barcelona, núm. 576, 21.10.1978, i el llibre d'Albert VILADOT, *Nacionalisme i premsa clandestina 1939-1951*, Barcelona, Curial, 1987, p. 159-162.

9. Aquest número únic, fet per gent del POUM, tractava —amb documents oficials— del consell de guerra i de l'afusellament del president Companys per l'octubre de 1940. Se'n van introduir exemplars a la Model, de manera que els presos polítics dels diferents grups van conèixer la notícia de l'assassinat, mentre que la premsa de l'època no en va dir ni un borrall. No se'n conserva cap exemplar. En parla Ramon FERNÁNDEZ I JURADO, *Memòries d'un militant obrer (1930-1942)*, Barcelona, Hacer, 1987, p. 324-327. D'altra banda, el 1948, el Moviment Socialista de Catalunya, on hi havia gent provinent del POUM, edità clandestinament l'opuscle *L'assassinat de Lluís Companys. 15 octubre 1940*, Catalunya, Edicions Front de la Llibertat, octubre 1948, que contenia l'«Auto de Procesamiento» i la «Sentencia»: es tractava d'una nova edició de *L'Espurna*? Sobre aquesta publicació, tinc els meus dubtes que es titulés així; potser el nom era *FORCA*, d'un suposat Front Obrer Revolucionari Català Antifeixista, nom inventat per gent del POUM; o es tracta de dues publicacions diferents?

10. A la Biblioteca de Catalunya hi ha el número 2, de 1941, fet amb multicopista. Sabem que Montserrat Martí en posseeix uns quants exemplars en còpies de màquina, tot i que al final de cada número es deia que, un cop llegit, calia destruir-lo.

11. Vegeu el meu article a *Canigó*, Barcelona, núm. 501, 14.5.1977; el llibre d'Albert Viladot citat a la nota 8; i més precisions a l'article «Lluís Esteve i Taulina», *Avui*, 13.7.1991.

12. Josep BENET, *Catalunya sota el règim franquista*, Barcelona, Blume, 1978, p. 428.

13. En parlo a l'article citat a la nota 7. Posteriorment en vaig comprar la segona edició: la primera és impresa en paper ja estampat amb tiquets de racionament en català. Al Centre d'Història Contemporània de la Generalitat hi ha documents oficials que criden a la recollida de qualsevol exemplar.

nable envers els republicans espanyols del seu president, el general Lázaro Cárdenas, i a bastant distància Argentina i Xile, desplaçant així la Cuba de sempre.

Com que no van trobar traves a la llibertat d'expressió i d'impremta en aquests països, amb el temps —de primer calia resoldre la qüestió de la subsistència— van començar a aparèixer-hi les primeres publicacions. De 1939-1940 tenim a Mèxic: *Lligam* (1939?), de la UGT del PSUC; *Revista dels Catalans d'Amèrica* (1939-1940), 5 números impresos; *Butlletí d'Informació Interior* (1940), 2 números amb multicopista, del PSUC; *Informacions de Catalunya* (1940), 3 números impresos; *Juliol* (1940), 1? número amb multicopista, de les JSU del PSUC; i *Butlletí de la Comissió Catalana del PCM* (1940), 1? número amb multicopista, del PSUC. A Cuba, el Catalunya Grup Nacionalista Radical de Santiago (1907) va editar el *Butlletí d'Informació Catalana* (1939-1946), 54 números, de primer amb multicopista i després impresos. Als EUA trobem *Casal Català. Butlletí de Nova York* (1940), 1? número amb multicopista. I a Xile, *Retorn*, a Santiago (1940-1946), 40 números impresos, del PSUC. Com hem pogut comprovar, el gruix de la premsa d'exili de l'època es va fer a França. Aviat la situació canvià.

Prensa clandestina a França: 1940-1944

Pel maig de 1940, el govern francès va prohibir totes les activitats de tots els grups estrangers, en uns moments en què l'Alemanya hitleriana ocupava Holanda i Bèlgica... i aviat la mateixa França. El país fou dividit en tres zones: la prohibida, propera a Alsàcia-Lorena, annexionades; l'ocupada, governada directament pels nazis, que incloïa París; i la no ocupada o «lliure», sota la jurisdicció del govern col·laboracionista de Vichy del mariscal Pétain. D'altra banda, cal considerar les bones relacions entre Franco i els nazis, amb la Falange Exterior actuant tranquil·lament per tot França. Amb això volem dir que l'actuació dels exiliats de l'Estat espanyol que no pogueren o no volgueren fugir era doblement perillosa. L'exemple més clar de tot plegat fou el president Lluís Companys, detingut el mateix 1940 a Bretanya per la policia militar alemanya i un policia espanyol. Companys fou lliurat a Franco i afusellat a Montjuïc el dia 15 d'octubre.

A les zones ocupada i no ocupada apareix la premsa clandestina catalana. Un cas a part és la feta per gent de la Catalunya Nord.¹⁴ Hi hem trobat fins a onze capçaleres. Hem de recordar sobre aquesta qüestió que al *Catalogue...* de la Biblioteca Nacional de París esmentat més amunt

14. Vegeu el *Catalogue...* citat a la nota 1; no s'hi féu res en català.

només se'n recollien dues. D'altra banda, com dèiem al començament i en parlar de la premsa exiliada dels anys 1939-1940 a França, fou el PSUC qui n'edità més com a tal o amb plataformes «unitàries» controlades per ell. Per desgràcia, de tota aquesta premsa clandestina n'hem trobat poques dades i algun exemplar escadusser. En concret foren: *Butlletí d'Informació Radiada*, *Carnet del Partit*, *Sabotatge*, *Combat*, *Treball Extraordinari*, *Treball*, *Catalunya*, *El Poble Català*, *La Humanitat*, *Noticiari* i *La Senyera*.

— *Butlletí d'Informació Radiada*. París, començat a aparèixer el 1940. L'editor fou el dirigent del PSUC Josep Miret i el seu grup, copats a la capital francesa durant l'ocupació nazi. S'ha escrit d'aquesta publicació que sortia cada setmana i que «el seu contingut, escrupolosament seleccionat, extret de les diverses emissions estrangeres, d'Espanya i sobretot de Moscou, procurà, en efecte, un material molt necessari per a tothom en aquells moments. La seva justesa política i el buit que omplia el va fer demanar per a ésser traduït per diversos grups de les emigracions polítiques estrangeres». Més endavant, en connectar Miret amb la Resistència francesa i amb la poderosa xarxa clandestina del PCF, «va transformar el *Butlletí* en un recull de les notes internacionals més importants, comentades políticament. La premsa, en mans de Miret, és una arma múltiple que apunta a tots els fronts». ¹⁵ En aquesta segona etapa potser era escrita en francès. No n'hem localitzat cap exemplar.

— *Carnet del Partit*. París, començat a publicar el 1941? pel grup de Josep Miret un cop ja en contacte amb la Resistència francesa. «S'hi plantejaven els problemes orgànics i es dictaven insistentment les normes de clandestinitat, fent-ne la crítica a les infraccions d'aquesta». ¹⁶ No n'hem vist cap número.

— *Sabotatge*. París, començat també el 1941? pel grup Miret ja dins la Resistència francesa. La referència diu:

[...] apareix, contra l'enemic més pròxim, *Sabotatge*, transmissor de consells tècnics per a incrementar la lluita contra la producció de l'enemic, plantejant el deure de produir menys i pitjor i sabotejar cada dia més i millor. ¹⁷

15. *Quaderns de Comunisme* (PSUC), París, núm. 1, febrer 1946, p. 19. Aquest article fou publicat com a opuscle: *Un héros du PSUC. Josep Miret, Ministre de la Catalogne, membre du C. C. du PSUC, Mort pour la France*, París, 1946.

16. *Ibidem*.

17. *Ibidem*.

ORGAN CENTRAL DEL
PARTIT SOCIALISTA UNIFICAT DE CATALUNYA.

CATALANS :

HA ANUNCIAT L'NOBIA DE
LA RESURRECCIO DELS PO-
BLES HISPANICS. LLUITA A
MORT CONTRA ELS BOT-
XINS I SAQUEJADORS: FINS
LES PEDRES S'HAN D'AIKE-
CAR CONTRA FRANCO I FA-
LANGE !

MARÇ 1944. — ANY IX. — ÈPOCA II. — Número 8.

EDITORIAL

Entrem en els combats decisius

En tots els països d'Europa s'està lliurant una asfèrica lluita contra els invasors i els seus agents. Des d'el sabotatge més insignificant, passant per la destrucció de maquinària i eines de tota mena, fàbriques, ponts i vehicles de transport, especialment locomotores i vies ferrades — fetes volar a la dinamita — fins a l'eliminació física dels xulos nazis i els seus agents « kol-laboradors » en cada país, són les tasques empeses i portades a terme pels valents patriotes que freguren per foragitar l'invasor i reconquerir la independència i la llibertat del nostre poble.

Es evident que un dels factors que més han influït a aquest estat d'esperit i combativitat que es manifesta per tot arreu, són les glòries i contínues victòries de l'Exèrcit Roig, que guiat pel genial Cap, mariscal Stalin, va foragitant del sol soviètic als bandits hitlerians i llurs satèl·lits, a l'ensensa que destrueix la infernal màquina de guerra hitleriana, l'Acció dels Exèrcits Anglo-Americans i especialment la seva potent i heroica aviació que martelleja constantment els centres vitals i de producció d'Alemanya i els països ocupats, també és un dels factors més influents.

Es cert que les operacions de les Nacions Unides obren camí, possibilitats de lluita, així com perspectives per a tots els pobles, pels acords bàsics establerts, però tampoc és menys cert, que cada país s'ha de guanyar la seva llibertat i independència. I això és el que han après i venen practicant els valents patriotes iugoslavs, grecs, grecs, francesos, etc. en la seva lluita diària, adoptant una forma de combat adequat a la situació actual. Però és que estem a la vella de combats decisius, de molta més envergadura i per tant, variarà la forma.

Per això és necessari que nosaltres catalans i espanyols, agafem una bona experiència i aprofitem aquesta ocasió que ens brinda la situació internacional, per intensificar la lluita contra els botxins i saquejadors del nostre poble, Franco i la seva Falange. Sense esperar ni un minut més, per incrementar la lluita de casa nostra per enderrocar a Franco i Falange i formar un Govern de Unió Nacional en el qual Catalunya hi estari de sudament representada. I per això, cal la lluita activa sense treva i en la que hi deuen participar tots els patriotes. Tots

els catalans tenent un lloc en el combat.

Els pagesos deuen negar-se a lluirar les seves collites als locals de Hitler, i si posar-les a disposició del poble, així mateix, deuen defensar-les amb la falç ben esmolada i el puny. Els obrers sabotejaran la producció destinada a la màquina de guerra hitleriana, malament etnes, màquines i declarant vagues per el millorament del salari i el nivell de vida.

Els intel·lectuals posaran el seu saber al servei del poble. Els guerrillers dinamitzaran ponts, trens, vies ferrades, fàbriques, tallers, dipòsits d'intendència, d'armes i municions que siguin de reforç militar per a Franco o d'ajut a Hitler, així com també procediran a l'eliminació de tots els asfèrics nazi i col·laborants.

Aquestes són les tasques immediates dels patriotes catalans, mentre anem cap els combats decisius en els que resonarà el crit de: ¡ A les armes, Catalans !

Però, per això també, és necessari que l'Aliança Nacional de Catalunya sigui una realitat per tot arreu. Que no hi hagi ni un recó de la nostra terra en que no existeixi un Comitè d'Aliança capaç de posar-se a cap de les lluites presents i futures.

No oblidem que entrem en els combats decisius pel futur del nostre poble.

DOS ACTES IMPORTANTS EN TERRES DE FRANÇA

Els nostres germans que es troben exiliats en terres de França, acaben de celebrar dos actes de gran transcendència del present i futur del nostre poble, es tracta de la reunió del Comitè Directiu de l'Aliança Nacional de Catalunya a França i en la qual s'han pres importants acords en mitjà d'un ambient de màxima comprensió, cordialitat i entusiasme per la lluita sagrada contra Franco i Falange. En aquesta reunió hi participaven els partits i organitzacions de Catalunya següents: Esquerra Republicana, Partit Socialista Unificat, Partit Federal, Unió de Rabassaires, C. N. T., U. G. T., i la Unió de Forces Armades de Catalunya.

Per altra part, la Unió Nacional dels espanyols ha celebrat el seu Plé, en el que hi han assistit les representacions de tots els partits i organitzacions d'Espanya, en aquell país, així com una representació catòlica i una dels heroics i abnegats patriotes guerrillers.

Catalunya hi ha estat present amb un delegat de l'Aliança Nacional i quina intervenció ha meregut una viva i entusiasta aplaudiments.

Escrit, doncs, en francès? No localitzat.

De tota aquesta activitat periodística del grup Miret en tenim una altra referència. El 1952, l'escriptor afí al PSUC Lluís Capdevila parlà dels butlletins amb multicopista «que fèiem un grup d'il·luminats durant l'ocupació alemanya».¹⁸ Es referia, segurament, als tres de què acabem de tractar.

— *Combat*. París?, 1943. Es titula *Butlletí del PSUC en zona ocupada*. N'hem vist el número 1, amb multicopista, datat del mes de novembre. Fet per un altre grup comunista perquè Josep Miret i els seus companys foren detinguts el 30 de novembre de 1942 i deportats: Miret fou assassinat el 1944 al camp d'extermini d'Auschwitz (a la GEC diu que a Mauthausen). A la presentació es diu: «*Combat* saluda fraternalment a *Reconquista de España*, a *Vida Nuestra* i a tots els periòdics il·legals que lluiten per la unitat del poble espanyol», sense fer esment, per tant, de *Catalunya*, de ben segur per les dificultats en les comunicacions entre els diversos grups de comunistes. Aquest número, l'únic vist, conté extractes «del document històric del nostre Comitè Central que ha publicat *Treball*, òrgan central del PSUC, cridant a l'Aliança Nacional de Catalunya», editora de *Catalunya*.

— *Treball* - número extraordinari. Òrgan d'orientació política del PSUC (sec. catal. III inter.). Sense lloc d'edició. Imprès, és un dels dos títols catalans citats pel *Catalogue...* de la nota 1. Conté una «Crida a la lluita», alguns articles sobre el significat de la Segona Guerra Mundial i un escrit breu, «En el sisè aniversari del 19 de juliol». Sortí, per tant, el 1942.

— *Treball*. Òrgan central del PSUC. França, de 1942 a 1944. Imprès. Uns 8 números. Amèlia Gavilán, estudiosa del periòdic, ha escrit:

[...] el dirigent del PSUC que fou Ferran Rius, home molt vinculat personalment a Joaquim Puig Pidemunt —director del *Treball* clandestí de Barcelona dels anys 1946 i 1947—, assegura que a França es fa *Treball* des del 1942 al 1944. [...] Són números que no s'envien a l'interior i que es queden a França per a l'emigració. Joaquim Puig Pidemunt era l'encarregat de realitzar *Treball* a l'exili a França. Era un *Treball* editat a impremta i hi ha vegades que es feia a les barriades de París i també l'havien fet a Carcassona, a Tolosa; era bastant canviant.¹⁹

18. Vincle, París, núm. 4, maig 1952, p. 5, tot parlant del fet que aquesta publicació era feta amb multicopista, la qual cosa «em recorda...».

19. Amèlia GAVILÁN, *Història de Treball* (obra inèdita), al Centre d'Història Contemporània de Catalunya de la Generalitat. D'altra banda, a *Treball*, Barcelona, però fet a França, núm. 300, agost-setembre 1968, p. 1, es diu «que, en tant que portaveu del Comitè Central del PSUC, la publicació clandestina de *Treball* es remunta al 1942». Finalment, cal afegir-hi que Joaquim Puig Pidemunt, editor d'aquest *Treball* i del clandestí fet a Barcelona durant 1946-1947, morí afu-sellat el 1949 com a director de la publicació.

COMBAT

Es per a nosaltres un motiu de satisfaccio que sera conegut per tots els militants i simpatitzants del P.S.U.C. en zona occ. que poden veure el COMBAT butlletí del P.S.U.C. en zona occ. ara en aquests moments tant transcendents en que es desbrolla al món la lluita gegantesca que mai hagi conegut la història en defensa de la independència dels pobles, de la seva llibertat i del seu honor, trepitjant per la bestia feixista.

COMBAT, neix sota la senyera de l'unió, el servei de la llibertat i independència de Catalunya, estretament unita amb els altres pobles d'Espanya, ja que la Reconquesta i lliberació de Catalunya sols podria aconseguir-se amb la Reconquesta d'Espanya.

COMAÀ, salutis a tots els catalans que de prop o de lluny lluiten
contra els botxins de la nostra Patria.

COMBAT, seluda a tots els lluitadors catalans i espanyols de les presons, camps de concentració i exiliats que fan honor a l'esperit combatiu i rebel del nostre poble.

COMBAT, saluds als brans soldats aliats russos, anglesos, americans
chinos i a tots els guerrillers dels països invadits i a tots els
homes que combaten per la pau, el progrés i la civilització.

NUMEROS 1 a tots els periodics i fiscalia que demanin de qualsevol noble espanyol.

COMBAT, encoretja a tots els forjadors de l'unitat del poble. Catalans i catalanes, homes, dones i joves sense partit, per la reconstrucció de Catalunya i Espanya.

Publiquem a continuacio extractes del document historial del nostre C.C. que publicat l'últim, organ Central del P.S.U.C.E. a la Alianza Nacional de C.

El P.S.U.C. orinda a la Alianza Nacional de Catalunya.

"milions i milions de patriotes valents i sònats" formen la gran
els rangs del Front Mundial contra el Feixisme, no paledem el nostre
la resistència posiva generalitzada, les manifestacions, audaces i
les dates nacionals, l'extermini sistemàtic dels jueus de la Gestapo,
el col·laboracion donada als aviadors d'Anglaterra, els sabots dels
industria de guerra i als transports militars, l'heroisme dels guerril-
lles que van sorgint en cada país sota les formes per les exemplars
i invencibles guerrilles soviètiques, l'odi dels pobles esclavitzats
contra els traïdors, els governs titelles sota Hitler, botins dels
nacionals i dels estrangers lliures que ni puguin haver enllera ter-
oris, els Mussolini, Retain, els Quisling, elORTH, els Iacobi, Man-
stein, els Antonescu i Franco. L'odi dels pobles esclavitzats, afe-
aix jorn a jorn, en ones cada vegada més altes, ones que un dia
allunya d'egaren Hitler i els seus instruments i complices, tornen en
els rangs del Front Mundial contra el Feixisme i en la gran lla-
les banderes de l'alliberament nacional i de la independència.

Aquesta sèrie du la menció «Època II» i l'any («VII», «VIII» i «IX», corresponents a 1942, 1943 i 1944) i comença amb el número 1 —d'octubre de 1942—, que no hem vist. Al CEHI de Barcelona hi ha els números 5 (octubre de 1943) i 8 (març de 1944). Ara bé, gràcies a les publicacions comunistes *Catalunya* de Mèxic i també *Lluita* de Tolosa, que van reproduir-ne algunes capçaleres, hem identificat els números corresponents a novembre de 1942, desembre de 1942, març de 1943, maig de 1943, juliol de 1943 i novembre-desembre de 1943.

Amb l'alliberament de França el 1944, el PSUC va treure com a portaveu el periòdic *Lluita* (Tolosa i després París, 270 números entre el 20 de gener de 1945 i el 24 d'agost de 1950, data que fou prohibit pel govern francès). La capçalera de *Treball* fou usada per l'organització de Catalunya: després d'un intent fracassat el 1944, el número 1 d'aquest *Treball* clandestí de l'interior sortia imprès amb data d'abril de 1945.²⁰ O sigui que, almenys pel que fa als nostres coneixements, el PSUC va estar a l'exili uns quants mesos sense cap òrgan central: entre el *Treball* de març de 1944 i el primer número de *Lluita* aparegut a Tolosa de Llenguadoc el gener de 1945. L'única explicació que hi trobem és que durant aquest lapse sortia *Catalunya*, òrgan de l'Aliança Nacional de Catalunya, de primer clandestí i després legal, com veurem tot seguit.

— *Catalunya. Portantveu de l'Aliança Nacional de Catalunya*. És molt probable que s'imprimís a Perpinyà. Quatre números entre el 1943 i el 1944: el 3 fou confiscat pels nazis en descobrir la impremta. L'únic vist és el 4, de març de 1944, mal paginat: és justament el número citat pel *Catalogue...* de la nota 1. L'Aliança Nacional de Catalunya —de vegades Aliança Catalana— fou creada a França el 1942, d'una manera paral·lela a la Unión Nacional Española, on l'ANC tenia un representant. Aquestes plataformes «unitàries» eren impulsades pel PSUC —i UNE pel PCE— amb la presència de militants d'uns altres partits a títol individual. Ara bé, precisament en aquest número 4 es parla d'una reunió del Consell Executiu de l'Aliança amb l'assistència de «representants» [*sic!*] d'ERC, del Partit Federal, de la Unió de Rabassaires i de la CNT, a part el PSUC i la UGT, evidentment. En el programa d'aquesta ANC es parla d'eleccions generals a l'Estat espanyol, però no pas de reconèixer-hi la legalitat republicana, la qual cosa implicaria el reconeixement de l'Estatut de 1932 per a Catalunya. Amb l'alliberament de l'Alta Garona (capital, Tolosa de Llenguadoc), *Catalunya* sortí legalment començant amb el número 5, ara portaveu de l'Aliança

20. Vegeu la investigació citada a la nota 19, on es fa esment d'uns altres intents anteriors: a la Model el 1942 o el 1943 i novament a la presó el 1945, a part que l'autora recull rumors d'unes possibles edicions de *Treball* fetes durant la Segona Guerra Mundial a les Amèriques i a Andorra.

Catalana —després, un altre cop ANC— amb la participació de gent d'Acció Catalana Republicana, ERC, PSUC, CNT, UGT, IR, Unió de Rabassaires i Forces Armades de Catalunya. El mateix mes de setembre sortia, també a Tolosa, un altre *Catalunya. Portantveu d'Aliança Catalana (UNE). Suplement setmanal del Departament de l'Haute Garonne*, que durà poc. També pel setembre sortia a París un tercer *Catalunya. Òrgan de l'Aliança Nacional de Catalunya a París i la Zona Nord de França*. En aquest darrer *Catalunya*, l'ANC era formada per representants autèntics dels diversos partits catalans, amb la particularitat que el PSUC hi era en minoria: és per això que al seu programa es parlava de la legalitat republicana i de l'Estatut d'Autonomia de 1932. Els representants d'ERC, ACR, UDC i Estat Català van portar aquesta ANC per uns altres camins, de manera que el número 9 d'aquest *Catalunya* fou sostret a la venda ja que la gent del PSUC assaltà la impremta. La fi d'aquesta ANC significà el començament de la fi de les altres ANC (central i departamental de Tolosa).

El 1945, el *Catalunya* de l'ANC central canvià el nom pel de *Catalonia* fins que pel juliol plegà. Paral·lelament, aquell 1945 va sortir un quart *Catalunya* a Orà (Algèria), *Portantveu de l'ANC a l'Àfrica del Nord*, segurament de poca durada.

— *El Poble Català. Portantveu de l'O[rganisme] P[rovisional] d'ERC (França)*. Imprès, probablement a Tolosa. Són 4 números, que no hem localitzat, fets per la mateixa gent, militant d'ERC, que havien llançat un número de *La Humanitat*, clandestinament també: vegeu més avall.

Igual que en el cas de *Catalunya*, l'alliberament de la regió de Tolosa, amb l'ajut de guerrillers catalans i espanyols, va permetre l'edició lliure d'*El Poble Català* en una segona època: números del 5 (23 de setembre de 1944) al 19 (10 de novembre de 1945), impresos. Els subtítols foren: *Diari que fou en la clandestinitat Portantveu de l'O[rganisme] P[rovisional] d'ERC (França)*, després *Butlletí d'informació d'ERC* i, encara, *Butlletí d'informació aparegut en la clandestinitat, al servei d'ERC*, i, els dos últims, *Al servei de l'ideari d'ERC. Butlletí d'informació ja aparegut en la clandestinitat*.

— *La Humanitat*. Número únic, imprès, aparegut el maig de 1944 i editat per gent d'ERC favorable a l'Aliança Nacional de Catalunya que després publicà *El Poble Català*. L'aparició d'aquest número, del qual no sabem el subtítol —potser deia *Portantveu d'ERC*—, devia provocar les ires dels dirigents d'Esquerra que estaven a Montpeller, per la qual cosa van plegar i van llançar *El Poble Català. La Humanitat* oficial, subtitulada *Portantveu d'Esquerra Republicana de Catalunya. Fundador Lluís Companys*, va començar a sortir tot just alliberada la zona de Montpeller: de l'1 (6 d'octubre de 1944) al 133 (març de 1953). Des de bon començament hi trobem desautoritzacions a «tots els organismes i persones que actuen emprant el

nom del nostre Partit si no vénen autoritzats pel Consell Directiu d'ERC», amb una referència evident a l'ANC central i de Tolosa i als editors d'*El Poble Català*.

— *Noticiari*. França, 1941. No n'hem vist cap, però la referència que en tenim apunta que és la continuació del *Butlletí d'Estat Català* (1939-1940), feta per la fracció dissident que cofundà més endavant el Front Nacional de Catalunya.

— *La Senyera*. *Butlletí català d'informació*. França, 1941. Dos números en còpies de màquina —febrer i abril—, en el segon dels quals s'afegeix al títol *En un lloc de França*. Butlletí favorable a Joan Casanovas en uns moments en què havia deixat de ser «la gran esperança» dels independentistes perquè ja s'havia creat el Front Nacional de Catalunya amb gent de Nosaltes Sols!, Estat Català, FNEC, Partit Nacionalista Català, etc.

Cloenda

Com hem vist, amb l'alliberament progressiu de França, les forces republicanes catalanes van sortir a la legalitat publicant els seus butlletins i, en el cas de l'Aliança Nacional de Catalunya de PSUC, denunciant la maniobra.

De 1940 a 1944, l'única premsa catalana lliure fou la feta a les Amèriques, ja que a França i a Catalunya s'havia de fer en la clandestinitat. Per això a l'altra banda de l'Atlàntic hi va haver una florida de títols, amb un màxim de 21 noves capçaleres per al 1944, any que, pel que hem dit més amunt, França començà a prendre'n el relleu amb 17 títols nous. L'any següent el relleu és un fet: 34 de noves a França per 12 només a les Amèriques, fet que continuà el 1946, amb 27 contra 8. A partir d'aleshores, tot i que la diferència no és tan espectacular, França ja fou per sempre més —fins al 1976— el país on s'editaren més publicacions de l'exili. La proximitat geogràfica amb Catalunya hi tingué molt a veure.

La gran esperança viscuda a l'exili i a l'interior els anys 1944-1947 que la dictadura cauria per una intervenció aliada o per eleccions lliures forçades per l'ONU es va frustrar. Durant aquests quatre anys, també a l'interior la premsa clandestina es va multiplicar, però no va arribar ni de bon tros a les xifres de la Diàspora. I, parlant de Catalunya, direm que, malgrat algunes «escletxes» que permeteren l'aparició de certa premsa en català —diaris o publicacions polítiques i socials, mai— i l'increment de la presència del

Objecte d'aquest Butlletí

Aquest Butlletí s'inspira en Catalunya. Tot allò que l'afecta ens afecta. Avui, la seva imatge dolorosa fa l'angoixa dels catalans de dins del territori i dels que són escampats pel món. També anima els seus esforços, però, i això és l'important. Car Catalunya s'aixecarà per la fe que els catalans tinguin en ella i per l'energia desplegada en el seu ressorgiment. Hem vist massa vegades al llarg de la seva història que les adversitats no l'abaten i que les repressions, per violentes que siguin, no arruïnen el seu esperit.

Aquests esforços per treure Catalunya del seu estat actual i restituir-la a la vida, han d'ésser l'obra de tots. Només amb aquest ajuntament de voluntats podrem salvar-nos a l'interior i fer front, en el possible, als perills de l'exterior.

Malhauradament una mena de confusió ve plantant entre els catalans des dels dies dolorosos de la guerra. Aquesta confusió ha vingut creixent encara amb la brutal separació dels catalans del territori i dels de l'exili. Amb la premsa encadenada, la paraula censurada, la correspondència intervinguda i les fronteres erigides de recels i d'inconvenients, no hi ha hagut, és cert, les facilitats necessàries per a que la claredat fes camí i el coneixement dels esforços per a aixecar Catalunya de les runes del seu drama s'estengués.

Aquest Butlletí s'emprèn aquesta tasca. El grup de persones que el redacten no s'inspira en cap doctrina de partit. Els partits han caigut tots a Catalunya desfets pels vents de la tragèdia. El nostre llenguatge serà, doncs, el del sentit comú, el del desinterès i el que batega en el fons de l'ànima catalana estripada per tantes dissorts des del mes de juliol del 1936. L'únic llenguatge, en fi, que no ha estat ni escoltat ni acollit en els moments de la follia bèl·lica ni en els de la cruel repressió que ha vingut després. Aquest llenguatge que és el dels que sofreixen i el dels que creuen que un demà de Catalunya no pot tornar a ésser confiat a uns quadres que no han estat dignes del crèdit que se'ls hi feu en la conducció dels destins del nostre poble.

Política catalana

Creiem de gran utilitat per a l'orientació de l'opinió catalana, l'exposició de les posicions polítiques sortides de Catalunya, el seu procés durant els mesos d'exili i el seu estat actual. És aquest un aspecte que cal no ignorar per a millor comprendre les causes del nostre desastre i deduir el remei per a l'esdevenidor:

Amb l'èxode dels catalans a través de la frontera francesa, sortiren també els quadres dels partits governants i les institucions autonòmiques. Aquestes tractaren de perpetuar-se a França apoiades en els mateixos nuclis polítics que les nodrien durant la guerra. Els mateixos homes que deixaven Catalunya exhaurida i abandonada a l'arbitri d'una repressió que s'anunciava despietada, entenien viure a l'estranger en una ficció de poder integrat per les mateixes clienteles polítiques que les agitacions de la guerra havia mantingut a Catalunya.

S'aixecaren veus anunciant que els partits havien mort i que la veritable fesomia de Catalunya no estava de cap manera representada en aquella ficció de poder per tal com aquest representava les forces que havien ma-

nostre idioma a les revistes, la clandestinitat hi continuà. Caldrà esperar els anys 1976-1977 perquè, un cop mort el dictador, aquella llarga, llarguíssima clandestinitat s'acabi. Podem afegir sobre aquesta qüestió que la història de la premsa clandestina de Catalunya durant 1939-1976 encara està per fer.²¹ Amb aquesta comunicació hem cobert la premsa catalana clandestina apareguda a França durant l'ocupació nazi. Feina feta.

21. Sobre aquesta etapa, vegeu el llibre d'Albert Viladot citat a la nota 8. Pel que fa als anys setanta, la meua primera aproximació *Prensa catalana clandestina (1970-1977)*, Barcelona, Crit, fons El Llamp, 1977. I també la sèrie «Prop de quaranta anys de premsa no autoritzada» al diari *Avui*, entre el 9 de febrer i el 10 de maig de 1977.

GUIA (1949-1960), DE SANT CUGAT DEL VALLÈS, UNA REVISTA DELS ANYS DIFÍCILS

JOAN AULADELL I SERRABOGUNYÀ

Sorprèn l'observador l'aparició d'una revisteta, aparentment simple i innòcua, en una població senzilla i pagesa com era llavors Sant Cugat del Vallès, però que manifesta una decidida voluntat de fer país, dignament, malgrat les circumstàncies adverses.

L'autor, que en va ser un dels artífexs i col·laboradors inicials, descriu els precedents i les circumstàncies que en motivaren la gestió, els grups i els personatges que escometeren l'empresa, els redactors i els col·laboradors locals i forans que li donaren sentit i contingut.

Els orígens són perfectament clars: la voluntat de la Comissió Abat Oliba local, que havia integrat la població en les patriòtiques festes d'Entronització de la Mare de Déu de Montserrat, per tal que el retrobament dels ideals de Déu i Pàtria, manifestats en massa, no fossin flor d'un dia, sinó que trobessin continuïtat i, tard o d'hora, una real fructificació. Els postulats de la desapareguda Federació de Joves Cristians de Catalunya, dels Pomells de Joventut, eren represos amb vigor i entusiasme malgrat la inexperiència en la lletra impresa.

La iniciativa pogué cristal·litzar gràcies a la coincidència de dos factors determinants: d'una banda, la vinguda a la parròquia (1948) del sacerdot sabadellenc doctor Joan Clerch i Vivó (1900-1978), que assumí i estimulà plenament aquella línia d'actuació, prosseguida pel seu successor, mossèn Nájera (1956); i, de l'altra, l'accés a l'alcaldia del company Pau Muñoz i Castanyer (1902-1979), que s'havia pogut desempallegar de l'exigència de falangisme inherent al càrrec, tot i que hagué de dimitir el càrrec el març de 1950.

Ramon Clapés i González (Sabadell, 1904 - Sant Cugat del Vallès, 1963), oblat montserratí, artista pintor resident a Sant Cugat i membre de l'Acadèmia Catòlica de Sabadell, defensor exigent de l'«obra ben feta», en fou nomenat director. Pau Muñoz i Castanyer, alcalde, l'únic amb experiència periodística i amb vocació política, s'hi encarregà dels articles d'opinió

i formatius. Mossèn Josep Arderiu, tan docte en ciències eclesiàstiques com humil, hi subministrà treballs adients a l'any litúrgic. Eugeni Canas i Auladell (1918-1988) s'hi ocupà de temes poètics i literaris, tradicions i entrevistes. Joan Auladell i Serrabogunyà (n. 1919), universitari, s'hi responsabilitzà de la secció d'història local i afins. Els joves Ernest Auladell i Domènech, amb el seu germà Joan, Eduard Garriga, Josep Rodó... en redactaren el «Noticiari». Josep Grau i Garriga s'hi encarregà dels dibuixos i dels gravats.

La col·laboració dels lletraferits locals fou àmplia i generosa: Mgr. Antoni Grieria, Xavier Azqueta, Josep M. Boixader, Joaquim Bozzo, Vila i Trabal, Joan Tortosa, Sàbat, Antoni Cortacans, Ceferí Solivelles, Joan Pros, Jordi i Joaquim Trias, Francesc Estrada, Francesc Farrés, Joan Barquet, Llorenç Guasch, Josep Llunell Vilaró, Ignasi Grau, Antoni Oriol... Però el que li donà el tret característic fou la variada i valuosa col·laboració de prestigiosos intel·lectuals forans, singularment dels eclesiàstics que es movien entorn de l'Acadèmia Catòlica de Sabadell, els quals trobaren en la publicació santcugatenca un adient via d'expressió crítica i renovadora: el doctor Lluís Carreras (†1955), Quirze Estop...; el caputxí Antoni M. de Barcelona...; Taulé Viñas, Felip Casañas, Manuel Riba, Josep M. Riu, Riera Sallarès, Josep Franquesa...; o de la comunitat del Col·legi Màxim Sant Francesc de Borja, acabada d'establir a Sant Cugat. Tasca callada i laboriosa efectuada per Ramon Clapés, auxiliat per Pere Valls.

Per a l'apartat d'història, Joan Auladell, a més dels seus treballs originals, aconseguí els confeccionats expressament per Josep Serra i Roselló i originals o reproduccions de Mgr. Antoni Grieria, Martínez i Ferrando, Josep M. Madurell, Salvador Cardús, Joan Montllor, Truyols Santonja, Josep Maurí, Vila i Trabal...

Curosament, amorosament impresa per Custodi, de Joan Sallent, Successor, de Sabadell, el corpus de *Guia* comprèn 144 números de periodicitat mensual i presentació calcada de *La Paraula Cristiana*, usualment de 8 pàgines, i números especials per Nadal i els dedicats al mestre Lluís Millet, a mossèn Cinto Verdaguer i a Joan Maragall, aquest de 24 pàgines. Custodi Sallent ens obsequià amb tiratges a part de *Celebració de Corts a Sant Cugat* (1951, 12 pàgines) i d'*Antigues imatges santcugatenques de la Mare de Déu* (1954, 24 pàgines), aportació significativa, si més no, a l'escassa bibliografia catalana de l'època.

El tiratge era d'uns quatre-cents exemplars, distribuïts als subscriptors —preu trimestral de 3 pessetes (1949) i 5 pessetes (1958)—, als col·laboradors i a les biblioteques més notables.

L'economia deficitària, la dispersió i la minva de col·laboradors, la manca d'una perfecta sintonia de continuïtat amb les noves generacions decidiren

GUIA

CRONICA PARROQUIAL

SAN CUGAT DEL VALLÈS

SUMARIO

Consignes.—Maragall, poeta marià, JOAN BTA. BERTRAN, S. I.—Maragall i el P. Casanovas, ERNEST AULADELL i DOMÈNECH.—La joventut de Maragall, IGNASI RIERA, S. J.—Un pare de família, JOSEP M.ª RIV.—Maragall, poeta cristià de l'esperança, JOSEP RICART OLLER.—Maragall, la paraula i la vida, ANTONI M.ª GUÉLL S. J.—Passat i present del nostre Municipi, PAU MUÑOZ i CASTANYER.—Vida parroquial.—Noticiari.—Romiatge a Montserrat, JOAQUIM BOZZO.—Casal Parroquial (programa de activades).

Dep. leg. B. 3091 - 1959.

Año XII

OCTUBRE - NOVIEMBRE 1960

Núm. 142-143

l'esforçat director, Ramon Clapés, a donar per acabada l'aventura, bruscament, tan bon punt finalitzà el 1960.

Una modesta *Guia*, «Època II», ciclostilada i confeccionada pel jovent del casal parroquial pel juny de 1961 —els Ramon Barnils, Eduard Garriga, T. Vilaró, M. Montfort, C. R., J. P....—, no superarà la dotzena de números. Com tampoc *Afany. Butlletí de la Joventut d'Acció Catòlica*, no havia aconseguit arrelar mínimament el 1952.

La singular aparició i singladura de *Guia* (1949-1960), voluntat decidida d'afirmació dels principis ètics i patriòtics tradicionals, fou, creiem, un esdeveniment digne de ser considerat i estudiat per a una millor comprensió de l'època de transició incipient en que quedà emmarcada.

La premsa a Sant Cugat abans de la guerra

La vella vila pagesa de Sant Cugat del Vallès —l'anterior a la del *boom* actual que l'està ofegant i transformant en ciutat satèl·lit de la gran Barcelona— no ha estat pas, històricament, un nucli propici per a l'aparició i per al conreu de la literatura en general ni, en particular, de la premsa periòdica.

Si bé l'inventari general del cens de publicacions locals pot haver semblat aparentment abundós, el referent al període anterior a 1936 és més aviat minso: *Endavant* (1922), *Unió* (1926-1939), *Butlletí de la Societat d'Iniciativa per a l'Embelliment de Sant Cugat del Vallès* (1928-19...), butlletins de les associacions de propietaris de la Floresta (1928) o de Valldoreix (1931), *Sembrador* (1930), *Garba* (1931-1933), *Aurora* (1932), *L'Avenir* (1932) i *Renaixement* (1933).

Tot i això, cal considerar que *Endavant*, la més antiga, fou, en realitat, una revista creada, impresa i editada a Rubí a redós de la parròquia i del Casal Popular del rector, el doctor Guardiet, òrgan dels Pomells de Joventut i que tan sols es convertí en *Portaveu dels Pomells de Joventut de Rubí i de Sant Cugat* en cinc números (9 al 13) de la seva primera època (1922), mentre que subsistí a Rubí fins després de la suspensió governativa dels Pomells i com a portaveu del Casal (1921-1936).

Unió, butlletí mensual de la Societat Coral La Unió Santcugatena, inicià una tasca cultural i informativa d'una manera brillant, però acabà després com a simple vehicle interior de l'estat de comptes. El *Butlletí de la Societat d'Iniciativa*... —modèlic, encara avui, en molts aspectes— i els de la Floresta o de Valldoreix eren més aviat expressió de la colònia barcelonina estiuejant que no pas de la població autòctona, sovint oblidada o marginada.

L'efervescència política i el ressorgiment cultural manifestat en acabar la Dictadura de Primo de Rivera i en proclamar-se la República produïren l'aparició fugaç dels primers periòdics locals pròpiament dits. El de projecció, solvència i durada més grans fou *Garba* (1931-1933), de l'Agrupació d'Acció Catalana, mensual, amb pretensió no assolida de convertir-se en setmanari.

Subratllem que tant entre els joves pomellistes d'*Endavant* com en el grup Fortitud —a cavall entre Rubí i Sant Cugat, com el mas nadiu— i entre els més actius polítics locals d'Acció Catalana i de *Garba* hi trobem amb un protagonisme destacat Pau Muñoz i Castanyer, de paraula i ploma fàcils i abrandades en defensa dels nobles ideals de Fe i Pàtria heretats dels més grans. Passà a les files d'Unió Democràtica de Catalunya i fou membre de govern de l'entitat matriu amb Carrasco, Coll i uns altres polítics.

Una darrera temptativa que cal destacar és la publicació interior de l'Institut de Cultura Infantil, creat pel benemèrit Joan Berenguer i Dausà amb el noble propòsit d'«aconseguir el perfeccionament cultural dels infants físicament, intel·lectualment i moralment, [...] complement de l'escola, i evitar que la llavor sembrada no quedi malmesa per la manca d'un ambient de cultura que la faci germinar i fructificar». Duia l'esperançat nom de *Renaixement* i aplegava avantguardistes i feiocistes de la Federació de Joves Cristians de Catalunya. Al primer número, de setembre de 1933, entre articles del fundador, de Pau Muñoz i Castanyer, del Consell Directiu i de Santiago Bozzo, hi trobem un treball breu signat per Joan Clavé, de catorze anys, que no ens resistim a transcriure:

El vertader valor consisteix en saber sofrir.

No tots els valors són iguals, n'hi ha de diferents classes... El vertader valor és el de sofrir quan un està disposat a deixar la seva vida per defensar la pàtria, quan exposa la vida per salvar la d'un semblant, quan un deixa arrencar tires de la seva pell o de la seva carn per a curar la ferida d'altri, i en molts altres casos que un sofreix moral o materialment per una bona obra.

Aquest sí que és el vertader valor. Quan un té el pare o la mare greument malalt i en perill de mort i el fill té la valor d'ofegar la seva pena per evitar que el malalt no ho compregui i agreugi així la seva malaltia.

El valor és una qualitat que tots deuríem tenir per ésser uns bons petits ciutadans.

Cinc anys després, a l'edat de dinou, Joan Clavé, l'estimat i malaventurat company d'infantesa, trobava la mort en la ufana primavera de la plana

d'Urgell, víctima estèril en la defensa del món millor que hom li havia anunciat.

Una guspira d'esperança: les Comissions Abat Oliba

L'any 1939 fou el de l'acabament oficial de la lluita i la revolució, però no pas el de la pau a tots els cors ni a totes les consciències, constretes o enterbolides pel ressentiment, per la incomprensió, per la intolerància, per l'opressió del vencedor sobre el vençut.

Era del tot impensable que en aquelles circumstàncies pogués aparèixer un òrgan d'expressió representatiu del sentit i del pensar popular, i en la llengua que ens és pròpia.

Cal saber, però, que entre les comptades publicacions en català fetes al nostre país en aquells primers anys cal incloure-hi un llibret de poemes originals d'un jove santcugatenc, estampat, publicat i relligat per ell mateix en un ambient certament excepcional: el taller d'impremta del quarter militar de Segòvia, a ple cor de Castella, on feia el servei militar; o sia, com han recordat els seus companys d'aventura, «jugant-se tots ells la vida en cas d'haver estat descoberts».

Estampes, títol del llibre, comprèn una trentena escassa de petits poemes íntims, escrits entre els anys 1937 i 1940, que copsen el propi món interior, del tot aliè al trasbals de l'exterior, i l'enyorament de la terra. N'és autor Eugeni Canas i Auladell, que hem de retrobar ineludiblement en totes i cada una de les iniciatives cíviques i culturals que s'emprendran a la vila.

Consta al colofó:

Aquest llibre fou acabat d'imprimir, a
Segòvia, el dia XIII de Juliol de MCMXL
amb la col·laboració de tots els
meus companys d'aquest ta-
llers militar. Se n'han
tirat cinquanta
exemplars, nu-
merats.

Quan, l'11 de novembre de 1946, la Comissió Central Abat Oliba, de Barcelona, dirigí una missiva a Joaquim Bozzo, cunyat d'Eugeni Canas, per confiar-li les gestions preliminars per a la constitució de la delegació local encaminada al retrobament dels conceptes tradicionals de Déu i Pàtria, trobà camp propici i assaonat per a fructificar.

A l'orfeó de Sant Eugat

LA VERGE TEIXIA

La Verge Maria
tot cantant, teixia
llençolets de bri;
Sant Josep serrava,
Jesús l'ajudava
fent-li de fadri.

Amb dolça harmonia
cantaven les aus,
le Verge ho agraïa
obrint bé els ulls blaus.

Les flors li exhalaven
tot el seu perfum
i els Cels li donàven
sa blancor de llum.

Llàgrimes d'amor
pels seus ulls lliscaven
son estrelles d'or
que al Cel s'en pujaven.

S'estronca la vèu;
la Verge no canta...
visió de la Creu
que imposa i l'espanta.

.....
Sant Josep serrava,
la Verge teixia,
Jesús s'els mirava
amb malenconia.

J.Me BOIXADER

("GUIA", nº 32)

A DÉU INFANT

Com els humils pastors que en la Nit Santa
us adoraren amb un goig pregou,
jo vull també, bon Jesuset, postrar-me,
i veure-us, realment, dintre el bregol.
No m'ho neguen, bon Déu! Amb paciència,
adversitats acceptaré, i dolors;
sempre l'amor i caritat sens mida
amb tot afany escamparé a l'entorn;
abraçaré tothora la puresa,
ràpid occint innobles passions;
i seré humil, Senyor, i seran dolços
l'esguard i el gest, els pensaments i els mots.
I les virtuts recercaré, que un dia
enriquieren el cor d'aquells pastors,
per veure-us en les palles d'un estable,
i per creure-us el Déu de tot el món.

("GUIA", nº 36)

EUGENI CANAS

Els primers fulls volants impresos en català anunciadors de les Festes d'Entronització de la Mare de Déu de Montserrat, la primera circular en català en què es convidava a participar-hi, les sardanes i els actes públics amb els cors locals La Lira i La Unió o l'Esbart Sant Jordi, que subsistien emparats dins d'Educación y Descanso, despertaren la gent de l'ensopiment i de la letargia.

Remarquem que a Sant Cugat no es comptà amb el suport de l'autoritat eclesiàstica local, car el rector, el doctor Antoni Grieria, obsessionat per l'obra de restauració moral i material del monestir i del poble que s'havia imposat, es negà rodonament a sumar-hi la seva aprovació, fins al punt que el 23 de febrer de 1947 publicà l'«Advertencia» següent a l'*Hoja Diocesana*:

Urge para el decoro de nuestro templo la terminación de [...], la restauración de [...]. Para atender a estas necesidades urgentes se necesita la aportación de recursos [...]. Por esto sentimos no poder autorizar iniciativa alguna de carácter religioso, particular o colectiva, encaminada a arbitrar recursos destinados a fines no parroquiales.

Una vintena de sancugatencs s'aplegaren el diumenge dia 19 al domicili de Xavier Azqueta atès que el local del Club Montañés Barcelonés, inicialment previst, no pogué ésser utilitzat perquè no disposava d'autorització oficial escrita.

El contacte amb aquells dos joves barcelonins de la Comissió Central —el nom dels quals no queda registrat—, tan plens d'entusiasme, ens engrescà a tots. Els ulls d'alguns espurnejaven d'optimisme; les converses guanyaven horitzons de fantasia. Es remembrava aquella Federació de Joves Cristians que tan bons fruits havia donat en el nostre poble; i el nom de Fèlix Millet connectava aquell passat inoblidable amb un present esperançador [...] [E. Canas].

La Junta elegida —president, Teodor Campi; vice-president, Pau Muñoz i Castanyer; secretari, Xavier Azqueta; tresorer, Ramon Clapés; vocals, Joan Jané, Francesc Alegret, Daniel Trias, Eugeni Canas, Joan Auladell, Antoni Rifà, etc.— redactà una circular de salutació, que arribà a totes les llars, amb text de Muñoz i Castanyer, imprès per Sallent de Sabadell. Se celebraren dos festivals sardanístics (9 de març i 7 d'abril) amb parlaments de tres oradors de la Comissió Central; els cartells, els impresos i els fulls volants es multiplicaren, tot en català. La Gran Diada, amb ofrena de la llàntia del Vallès Occidental, dissenyada per Vila i Arrufat, se celebrà el 27 d'abril de 1947 amb una gran afluença participativa de sancugatencs, els uns a Montserrat, els altres des de la vila.

En dona testimoniatge el *Memorial de la Delegació Abat Oliva de Sant Cugat del Vallès*, redactat per Eugeni Canas i imprès per decisió de Joaquim Bozzo, el 1948, sense peu d'impremta; conté unes «Notes per a un estudi

de les relacions entre Montserrat i Sant Cugat», de Joan Auladell, i l'«Estat de comptes», del tresorer Ramon Clapés. És el primer volum (40 pàgines) aparegut a Sant Cugat en la postguerra.

Gestació de *Guia*

Com a cloenda d'aquells actes se celebrà el dia de Sant Cugat un acte de germanor dels cantaires claverians de La Lira i de la clausurada Unió, acoblats i dirigits per Xavier Azqueta, l'Esbart Sant Jordi de Manel Farrés i Sardanes. També hi hagué un extraordinari romiatge popular a Montserrat, el 17 d'agost, que mobilitzà 261 romeus.

Les ànsies de l'extingida Comissió Abat Oliva local de prosseguir la tasca de refermança cívica i espiritual els mogueren a plantejar-se iniciatives diverses que tard o d'hora havien de trobar realització, impulsades per un o altre dels seus membres: la reinstauració de la Confraria de la Mare de Déu de Montserrat; la creació d'una associació sardanista; l'impuls del teatre d'afeccionats, de la música coral i orfeònica i del cant gregorià; la fundació d'un Casal Familiar que aplegués i canalitzés les activitats culturals i socials, quasi inexistentes per manca d'un centre apropiat. (Els amplis locals del parc havien estat aterrats i els de La Unió, societat claveriana i republicana denunciada com a «desafecta», havien estat requisats i transformats en Casino Nacional i es trobaven, en aquells moments, en un delicat i compromès tràmit de recuperació.)

Un altre d'aquests plantejaments, defensat per Eugeni Canas i Ramon Clapés, era la publicació d'una revista en català i dins el si de la parròquia.

Les circumstàncies, malgrat les dificultats exteriors, semblaven propícies. El nostre Pau Muñoz i Castanyer era alcalde de la vila; havia aconseguit penetrar en el consistori l'octubre de 1947 per la representació familiar i havia assolit el càrrec deslligant-lo de la submissió a Falange. Al capdavant de la parròquia teníem, des del 3 d'octubre de 1948, el sabadellenc doctor Joan Clerch i Vivó, criat i format a l'Acadèmia Catòlica, d'esperit obert i tolerant.

El «clíma» era de distensió expectant. Alguns exiliats polítics —és el cas de l'alcalde durant el trienni, Magí Bartralot—, informats de la situació, gosaren retornar. Una novella Junta Reorganitzadora de La Unió, en què hi havia Joan Auladell i Serrabogunyà, lluitava amb èxit, malgrat entrebancs i espetecs falangistes, per recuperar els béns i recomençar activitats.

Per això, quan, un dia de desembre de 1948, uns quants membres d'aquella desapareguda Comissió, reunits a la sala parroquial, ho plantej-

ren al doctor Clerch, aquest ho acceptà i l'avalà plenament salvaguardant-la sota la capa protectora de la «Licència Eclesiàstica».

La futura revista tindria consideració de suplement de la darrera pàgina de l'*Hoja Diocesana*, reservada a la parròquia (que Mgr. Grieria havia encapçalat amb el nom de *Real Monasterio de San Cugat del Vallés* però que havia recuperat el títol escaient, *Parroquia de San Pedro de Octaviano*).

El cos de redacció, atenent les condicions i les aptituds dels interessats, quedà format així:

Director general i consiliari:	Senyor rector de la parròquia (s'ocuparia de l'«Editorial» de cada número).
Director i tresorer:	Ramon Clapés i González (col·laboradors forans, impremta).
Redactor en cap:	Albert Trias i Salvà (coordinació, revisió de textos i proves).
Litúrgia:	Mossèn Josep Arderiu.
Formació cívica:	Pau Muñoz i Castanyer.
Història local:	Joan Auladell i Serrabogunyà.
Tradicions i vida local:	Eugeni Canas i Auladell.
Noticiari parroquial i general:	Ernest Auladell i Domènech.

Cadascun miraria d'aconseguir els col·laboradors que cregués més idonis i, a la vegada, hi efectuaria les suplències necessàries.

Contingut i format: calia prendre com a exemple i model a seguir *La Paraula Cristiana*. (Els més joves van ser informats que havia estat una publicació d'alta qualitat i exigència; que el seu director, el canonge Cardó, havia aconseguit infondre-hi un caràcter d'universalitat i alhora de tribuna per a qüestions no solament religioses, sinó fonamentalment culturals i de pensament social i polític.)

Impressió: Impremta Sallent, de Sabadell.

Periodicitat: mensual.

Tiratge: uns 300 exemplars.

Anuncis: tan sols a les pàgines interior i posterior de guarda.

Preu i distribució: únicament per subscripció i, com l'*Hoja Diocesana*, amb repartiment personal a domicili a la localitat. Seria enviada gratuïtament a les biblioteques més importants de Barcelona, a Montserrat... Preu inicial, mínim: 1 pesseta l'exemplar, amb cobrament trimestral. Les pèrdues econòmiques serien eixugudes per la parròquia.

Idioma: català, però amb cautela. Per salvar les aparences, l'«Editorial» i el «Noticiari» serien en castellà, com els casos concrets en què es considerés prudent.

Pintura mural al Sant Crist de Llaceres (*Guia*, número 92)

J. GRAU GARRIGA

Relleus al monument al mestre Millet (*Guia*, números 31 i 32)

Calia cercar-li títol. Entre els diversos suggeriments fou elegit el de *Guia*, proposat per Joan Auladell, amb el subtítol de *Crònica parroquial* i el segell, amb text llatí, de la parròquia. Expressava la voluntat d'erigir-se en òrgan formatiu i orientatiu, alhora que salvaguardava amb l'ambivalència idiomàtica la identitat catalana que li era pròpia. Sortosament, el momentani sentit prosaïc del mot —una «guia» era llavors, temps de restriccions i d'estraperlo, l'aval exigit per al lliure moviment de persones o de mercaderies— estava a punt de perdre's al vocabulari usual.

La realització dels gravats per a la capçalera fou confiada a l'acreditat artista Ricard Marlet.

Primer any de *Guia*: 1949

El primer número va aparèixer el mes immediat següent que encetava el nou any. A la presentació, «Pax», mossèn Clerch anunciava:

Os llega esta publicación de nuestra Parroquia en su primer número. Es su portavoz y exponente de las actividades [...], suplemento de la *Hoja Dominical*, reservada a actos litúrgicos y de piedad. Las demás actividades, hasta llegar a los actos de esparcimiento, serán anunciados y reseñados en esta publicación mensual.

Caben en nuestro boletín los hechos que tengan interés para la población y a nuestro agosto Monasterio, notas históricas y de actualidad.

Su carácter le obligará a mantener una elevada orientación, [...] a mantener una dignidad. Aun los trabajos sobre temas elevados, dogmática, liturgia, historia, serán trabajos de divulgación.

Aspiramos a que sea una publicación Parroquial en el espíritu como lo es en realidad, popular y digna.

Per la seva part, Pau Muñoz i Castanyer hi presentava un «Programa d'acció»:

Tant de bò que les grans veritats de la nostra religió penetrin cada vegada més a l'ànima del poble espanyol, contribuïnt a la constant elevació moral i material de les seves classes més humils; barrant el pas a la cobdícia de les riqueses —temptació fàcil en els temps difícils—, extingint els odís [...].

Amb aquestes paraules adreçades a l'Ambaixador d'Espanya, S. S. Pius XII ens recordava a tots l'obligació de treballar de debò per a que els fets responguin a les paraules [...].

No s'hi valdria parlar de justícia social i d'anticomunisme [...], no és la por de la revolució o de la sublevació de les masses [...]; encara que no hi hagués comunisme, la justícia s'ha de complir i per a la defensa de la dignitat

del treballador hem de maldar «per tal de prodigar-li aquelles condicions de vida materials i socials que estan en harmonia amb tal dignitat».

Sensible a aquest neguit [...] surt a la palestra periodística aquest modest butlletí [...] per tal que guiï els nostres convilatans pels camins difícils del viure complex dels nostres dies.

La secció d'història local i del monestir es cobreix amb un article de divulgació signat per Mgr. Grieria, que va ocupar uns quants números successius. Eugeni Canas, amb «La festa de Sant Antoni», hi feia un bell comentari introductor de la tradicional festivitat tan celebrada a la vila. El «Noticiario», recopilat per Ernest Auladell, informava d'activitats de la Confraria de la Mare de Déu de Montserrat, de l'èxit de les audicions periòdiques de sardanes, del concert de la Schola Cantorum en el cicle nadalenc dirigida per Josep Clapés, de les representacions teatrals de l'Elenc Dramàtic, de les actuacions del Quartet Vocal format per Xavier Azqueta, etc.

Les modestes quatre pàgines inicials van poder ser ampliades, posteriorment, a vuit (números 6 i 10) fins a constituir l'extensió usual i definitiva a partir de gener de 1950 (número 13), ultra els números especials.

Per incentivar l'interès en el passat, va organitzar-se una Exposició Fotogràfica Retrospectiva a la sala parroquial (número 5), amb aportació en massa de documents gràfics recollits a la població per Joan Auladell i Eugeni Canas. Per al muntatge i la decoració es comptà amb la positiva col·laboració del jovenet Josep Grau i Garriga, estudiant a Belles Arts, que així mateix s'encarregava de l'escenografia de l'Elenc Dramàtic.

El número 5, mes de maig, informava de la celebració de Cercles d'Estudi parroquials i dels Cursos de Literatura i Cultura Regional o Cursos d'Extensió Universitària de la Universitat de Barcelona i el CSIC, dirigits per Mgr. Grieria i professats per destacats especialistes nacionals i estrangers, que es farien a l'estiu al monestir i en què el nostre Albert Trias actuava de secretari (números 9 i 10).

Malauradament, Albert Trias i Salvà, redactor en cap de *Guia* i pare dels també col·laboradors Daniel, Jordi i Joaquim, acabà els seus dies pel maig (número 6), deixant un buit en el fràgil cos de redacció que fou assumit per Ramon Clapés. Al mateix número 6 s'informa de la constitució de la Junta de Joves d'Acció Catòlica sota la presidència d'Eduard Garriga i amb un estol de participants incipients en la confecció de *Guia*.

Al número 10, d'octubre, hi ha una notícia joiosa, explanada per un anònim pare jesuïta: la inauguració del nou col·legi de Sant Cugat per a estudiants, la primera pedra del qual havia estat col·locada l'1 de juny

de 1947: el Colegio de San Francisco de Borja, ara convertit en el Centre Borja. El rector de Sant Cugat, exultant, ho saludava amb la «Bienvenida»:

En San Cugat, desde la fundación del gran monasterio benedictino, no ha habido hecho de tanta trascendencia como el establecimiento del Colegio Máximo de la Compañía de Jesús.

Hemos recibido ya las primicias de su Apostolado, desde que se estableció una pequeña comunidad para cuidar de la obra [...].

Sed bienvenidos entre nosotros [...]. Os consideramos hijos predilectos y nos sentimos orgullosos de tenernos entre nosotros. Todo San Cugat canta el himno *Te Deum laudamus* [...].

Les pàgines de *Guia* seran en el futur reflex de part de l'obra religiosa, espiritual i cultural duta a terme pels pares jesuïtes envers la població i acolliran repetidament treballs signats per membres de la Companyia.

L'etapa de consolidació: 1950-1955

A partir, doncs, de gener de 1950 (any II, número 13), *Guia* adquireix l'estructura que li fou característica:

GUÍA, en el primer año de su publicación, se complace en dar las gracias a todos cuantos con su esfuerzo y suscripción han hecho posible la publicación de este Boletín, anunciando con satisfacción que a partir de este número se aumenta el formato dando cabida a más trabajos de nuestros colaboradores.

Efectivament, Eugeni Canas, *Cugat*, hi inicia els celebrats «Diàlegs mensuals», entrevistes amb personatges locals o vinculats a la població, gènere que Del Arco havia prestigiats i posat de moda a la premsa barcelonina. Els temes de caràcter històric a cura de Joan Auladell hi poden adquirir una regularitat i una extensió més grans i el «Noticiario» inclou, així mateix, activitats esportives. Hom en millora la qualitat del paper i, en conseqüència, la quantitat i la qualitat de les il·lustracions.

Fou possible considerar un seriós i solvent quadre de col·laboradors forans que hi aportessin l'alt nivell desitjat. L'esperit d'«obra ben feta» que animava el director, Ramon Clapés, començava a prendre cos. Les baixes circumstancials d'Ernest Auladell i d'Eduard Garriga, en els mesos de la milícia universitària, i la més llarga d'Eugeni Canas, per malaltia (números 35 i 45), foren superades. Un «Índex» anual dels números publicats i del contingut en compendia el treball realitzat i en facilita la futura consulta.

L'homenatge que la població tributà al mestre Millet, que havia estat director de La Lira, hi fou especialment destacat (números 31, 32 i 44), amb il·lustracions de Grau Garriga que reproduïen els relleus del monument.

JOAN AULADELL SERRABOGUNYÀ

CELEBRACIÓ DE CORTS
A SANT CUGAT

SANT CUGAT DEL VALLÈS
1951

Separata editada per *Guia* (1951)

Es dedicaren números extraordinaris a mossèn Jacint Verdaguer pel desembre de 1952 (número 48), de 16 pàgines, i, ja en els darrers temps, a Joan Maragall (número 142-143), de 24 pàgines. L'impressor Custodi Sallent, per iniciativa pròpia, féu una tiratge a part o separata de *Celebració de Corts a Sant Cugat*, de Joan Auladell (1951, 12 pàgines), aportant-hi al davant, amb valentia, un discret escut de Catalunya. Més endavant, amb generositat renovada, edità separatament «Antigues imatges sancugatengues de la Mare de Déu» (1954), de 24 pàgines, del mateix autor.

La reobertura de La Unió portà de retop alguna crítica adversa a *Guia*, que fou acusada d'haver donat una difusió i un relleu excessius als actes culturals que s'hi celebraren (números 22 i 23). Però, en general, quasi sense ensurts, es pogué continuar la singladura prevista.

La situació més crítica s'esdevingué arran de la «defenestració» de Pau Muñoz i Castanyer del seu càrrec al capdavant de l'alcaldia. El projecte de construcció de la carretera que havia d'unir la barriada de la Floresta amb l'Arrabassada i el dictamen emès pel lletrat Vallès i Pujals el gener de 1949 van promoure una rèplica duríssima dels propietaris afectats. Un full volant signat per Rómulo Rocamora, advocat i publicista, retreia i formulava «acusacions» directes a l'alcalde i a l'assessor:

[...] el «Magnifico» —¿es ésta la denominación?— Sr. Alcalde Presidente, actualmente, del Ayuntamiento, en ese su «Manifiesto» electoral, reminiscencia de los que en sus buenos tiempos de inscrito en la «UNIÓN DEMOCRÁTICA DE CATALUNYA» acaudillada por el señor Carrasco y Formiguera [...].

[...] el señor VALLÈS I PUJALS, expresidente de la Diputación de Barcelona, al servicio de la Lliga, uno de los pontífices máximos de la tristemente célebre LLIGA REGIONALISTA, en los famosos tiempos en los que resultaba posible gritar: «¡Muera España!» y «¡Viva Cataluña libre!» [...]; origen de esas jornadas sangrientas en las que España, y con España Cataluña, quedaron suspendidas a un abismo insondable [...].

Al company i col·laborador no li quedà cap més camí que la dimissió. En donar l'obligada benvinguda a la nova autoritat que el succeí, Santiago Rodó, per l'abril de 1950 (número 16), en redacció de Joan Auladell es trastocava el fet en un elogi del dimissionari:

GUÍA da la bienvenida a nuestra primera autoridad civil, y espera de su reconocida probidad y espíritu cristiano, que su labor al frente de la Alcaldía en nada desmerecerá a la que desarrolló su dignísimo antecesor y querido colaborador nuestro D. Pablo Muñoz Castanyer.

Unes inoportunes i improcedents manifestacions del nou alcalde en el moment de descobrir la placa que donava el nom a la plaça del Mestre Millet,

en presència de la directiva de l'Orfeo Català, pogueren ésser ràpidament neutralitzades pel president del novell Orfeo de Sant Cugat, el senyor Teodor Campi, i no tingueren repercussió.

En l'àmbit en què es movien els assidus a les activitats extrareligioses parroquials com ara *Guia* i els grups corals o orfeònics hi havia causat impacte un text biliós aparegut a *Mundo Hispánico* (1951), revista editada a Barcelona:

El folklore es tan sólo [...] y para siempre [...] unas bellas tradiciones amadas y practicadas, pero no un arma política.

Aquel rural Torres y Bages [sic], que tanto veneno puso en el alma catalana, es desenterrado (1936) de su tumba de Ripoll y sus huesos arrojados al río con los de los viejos condes que exaltara Rovira y Virgili, y precisamente por los cuervos que todos ellos criaron [...].

Para el bien y para el mal, hoy es Barcelona una ciudad más de España. O subimos todos, o bajaremos todos. [...] ¡Bailad y cantad, esbarts y orfeones, que os ampara la bandera de España y Negrín no volverá! [...]

Sortosament, a Sant Cugat no es patia una incomprensió tan agra i hostil. *Guia*, seguidora fervent del mestratge de l'ultratjat bisbe Torras i Bages, continuà aportant el seu testimoniatge humilment, pacientment, fins a foragitar de la localitat els comptadíssims rebrots que gent forana havia gosat implantar-hi.

El caputxí pare Antoni M. de Barcelona, intel·lectual prestigiós, hi havia iniciat una col·laboració regular que ens honorava: «Reialesa de Jesucrist» (número 23), «Paraules que el vent no s'emportarà» (número 26), «L'home que desitjava la pau al món» (número 32)... El 1952 hi desenrotlla un tema crític i compromès: «La consciència davant la llei injusta» (número 39) i «La llei natural i la llei humana» (números 42 i 43), al·lusió clara i directa al règim dictatorial dominant:

Per a molts, quan una llei és promulgada per qualsevol govern constituït, per bàrbara i injusta que sigui, aquella llei els resulta sagrada [...]. Jo no faré més que exposar la doctrina catòlica sobre aquest tema delicat, prescindint dels fets continguts que actualment vivim; encara que s'hi puguin aplicar perfectament.

Hi ha lleis injustes; els legisladors no són infal·libles ni impecables.

La llei és injusta quan no és obra de la raó, sinó de la passió o de la ignorància; quan exigeix del súbdit més del que aquest pot fer, i quan li nega drets inherents a la personalitat humana i a la convivència ciutadana; [...] quan divideix els ciutadans en castes; [...] quan és dictada per una autoritat no legítima; [...] quan per a afavorir un partit o una ideologia, trenca la

justícia o fa que un estament o una classe s'aprofiti arbitràriament en detriment d'una altra i de tot el poble [...].

Quina ha d'ésser l'actitud de la consciència [...] ? En bon dret, està obligada sovint a desobeir i a resistir [...].

Cal combatre la llei injusta activament i per tots els mitjans legals: la premsa, el llibre, la conferència, la instrucció política, [...] i fer veure les funestes conseqüències per al país, per [sic] la llibertat dels individus [...]. La Societat explotada, presa pel coll pels opressors sense vergonya, té el dret de treure's el jou de sobre, de defensar-se com el vianant quan es veu agredit per una colla d'atracadors [...].

Si per un acte hom fa un tort a una persona, és culpable; si per una llei hom fa tort a un poble, és criminal. La llei humana ha de deixar a la llibertat tot el marge que li pertoca, tot el que no és detriment de la pau o del progrés de la societat.

Per l'abril de 1952, la Joventut d'Acció Catòlica Espanyola local, definitivament constituïda dins la parròquia, pretengué llançar un butlletí interior, *Afany*, fet amb multicopista:

Aspiraba a registrar tots el batecs de les nostres activitats, fer-se ressò de totes les nostres inquietuts, i fomentar l'afició literària ensinistrant-nos així per l'Apostolat de la Premsa [...].

Ans que tot, ens plau saludar molt cordialment al nostre col·lega GUÍA, oferint-li per a les seves pàgines els treballs que apareixeran a AFANY i que creguin dignes de l'alta categoria artística i literària d'aquell butlletí.

L'únic número que en coneixem assoleix d'oferir amenitat i atractiu malgrat la impressió defectuosíssima. Conté els apartats «Realitats i projectes», «De collita pròpia», «Col·laboració», «Esbarjo» i «Anècdotes i acudits» i les signatures de J. Pahissa, Santiago Puig, Francesc Farrés, A., Ignasi Grau, Eduard Garriga, Sir Conrad (Conrad Cleris) i J. Puig, integrats, molts d'ells, a *Guia*, bé que amb criteris discrepants respecte a una autarquia i una simplicitat més grans.

L'aportació literària de Muñoz i Castanyer era constrenyida per la seva indoblegable acció política, a la qual continuava dedicant neguits i esforços. Les eleccions municipals del 25 de novembre de 1951, que renovaven la meitat del terç dels caps de família, li possibilitaven l'accés al govern municipal. En un full volant demanà el vot del veïnat:

Vecinos de San Cugat, cabezas de familia.

Si un día, obedeciendo órdenes gubernativas, por mí acatadas con toda lealtad, estuve al frente de nuestra Alcaldía, hoy por mi voluntad y por la vuestra aspiro a ocupar el último puesto de nuestro Ayuntamiento para, desde allí, con el mismo espíritu y amor de siempre, servir honradamente a mi pueblo.

Ja al consistori, aglutinà un grup reduït i compacte d'oposició activa i constructiva fins que la topada, l'any 1957, per la tramitació dictatorial d'«Entidad Local Menor» per a la barriada de Valldoreix causà la seva retirada definitiva de la cosa pública.

A *Guia* (números 136-144) ha quedat el testimoniatge del seu afany per despertar el civisme actiu de la gent i la decidida i inexcusable participació del jovent reproduint el text de la conferència «Passat i present del nostre Municipi», que féu l'any 1948, essent alcalde, dins el cicle en commemoració del XIV Centenari de la Mort de Sant Benet, i, posteriorment, el 1959, al casal parroquial:

Als nostres joves ens adrecem [...] per a dir-los:

Sou els hereus d'un patrimoni [...] deixat per un passat ple d'honor i de dignitat, i haveu d'ésser vosaltres els continuadors d'aquest present esperançador. [...] És la vostra obligació [...] intervenir, en el govern del municipi. Haveu de preparar-vos per a una constructiva oposició [...].

I no fugiu de la vostra obligació de col·laborar [...] amb l'excusa, l'un, d'esperar que torni la Monarquia, l'altre, que vingui la República o bé que ens baixi un de la Lluna a arreglar-ho tot. No. [...] L'Ajuntament és com un vaixell dins el qual hi anem tots: si s'esgavella i ensorra ens hi ensorrem tots.

Prepareu-vos per a ocupar llocs de govern a la nostra vila, càrrecs públics que haureu de servir, [...] a patir-hi i sacrificar-s'hi si cal.

Si tots ho volem, el nostre Sant Cugar pot reprendre i continuar la seva marxa ascendent [...].

L'any 1953, *Guia* experimenta una sensible pèrdua: l'estimat pare Antoni M. de Barcelona. El número 55, del mes de juliol, diu:

El pasado día 20 de junio murió de una manera ejemplar ese ilustre capuchino, colaborador y buen amigo de GUÍA [...].

Al par que un insigne orador, era un gran escritor. Nuestros suscriptores recordarán aún los artículos suyos publicados en nuestro boletín [...].

Pocos días antes de su muerte, así sentía y amaba nuestra publicación, nos mandó recado para que fuéramos a verle, pues nos tenía preparados otros artículos más [...].

No podría hacerse una Historia de la literatura religiosa de la primera mitad de este siglo en Cataluña prescindiendo de la figura de este ilustre capuchino [...].

A l'estiu de 1955, per l'agost, s'acomplí el relleu previst a la rectoria per haver estat destinat el doctor Joan Clerch a regir la parròquia de la Sagrada Família de Barcelona. Al número 81 deia:

Después de seis años y nueve meses de convivir con vosotros, mis amados feligreses, y de regir [...] esta Parroquia, ha llegado la hora de despedirme.

Quiero manifestaros mi sincero y profundo agradecimiento por la magnífica colaboración que me habéis prestado: [...] la sacerdotal, [...] la de los PP. Jesuítas, [...] la publicación constante de nuestro boletín parroquial GUÍA.

Lo habéis hecho por Dios y por el bien de la Parroquia y sé que continuaréis haciéndolo con redoblado esfuerzo.

Etaqa del canvi: 1955-1960

El nou rector, mossèn Juli Nájera i Gherna, procedent de Sant Pere de Riudebitlles, director general i consiliari, doncs, de *Guia*, prengué possessió de la parròquia el 21 d'agost:

GUÍA saluda efusivament al Sr. Rector Mn. Juli Nájera i es posa incondicionalment a les seves ordres per a continuar treballant per la Parròquia i la Vila [...] [número 80].

GUÍA, de nou, renova la seva adhesió al nou Pastor i agraeix al Dr. Joan Clerch el zel que posà perquè aquesta arribada fos un veritable èxit [número 81].

La «Salutació» al poble fou difosa mitjançant el butlletí, al número 82:

Amunt, germans, fem nostra via: Jesús ens va al davant [...].

«Benedictus qui venit in nomine Domine», tinguéreu la gentilesa de posar en l'arc que guarníreu el dia de la meua presa oficial i canònica, de la possessió de la Parròquia. Déu sap com em va emocionar.

En nom d'aquest Senyor us saluden aquestes ratlles i en nom d'aquest Senyor us parlaré sempre, en nom d'aquest Senyor m'ofereixo d'ara per sempre.

Mossèn Juli confirmà els objectius i el cos de confecció del butlletí i assumí la redacció constant de la capçalera o editorial.

El 7 de març d'aquell mateix any havia mort a la seva ciutat nadiua, Sabadell, un dels mentors i pare espiritual de *Guia*, com ho havia estat dels fundadors, mossèn Clerch i Ramon Clapés: l'admirat doctor Lluís Carreras, «un sacerdot honor de l'Església i de la Pàtria», com glossà a *Guia* (número 76) el seu fidel mossèn Quirze Estop:

Els treballs que ha deixat escrits sumen prop de dos milers. Articles a revistes i periòdics (*Revista Popular*, *Reseña Eclesiàstica*, *Vida Cristiana*, *Cultura Cristiana*, *Institut d'Estudis Catalans*, [...]) *El Matí*, *Diari de Sabadell*,

EL ABAD DE MONTSERRAT

Pax. Montserrat, 16 de juliol de 1948

Sr. Dn. Teodor Campi Cusó
S. C u g a t del Vallès.

Distínt Simvori i amic :

Amb admiració vaig rebre el bell "Memorial de la Delegació Abat Oliva de St. Cugat del Vallès" que Vostè ha tingut la gentileza de dedicar-me. Me l'he llegit les quaranta pàgines que l'integren, que són realment un esboç magnífic de la gran tasca realitzada pels components d'aquesta Delegació de Sant Cugat. El seu continuat en fa palesa entre altres coses, l'organització perfecta que presidí tothora la Comissió, i sobretot l'entusiasme i fervor marit de llurs socis i protectors.

Una felicitació, doncs, ben merecida per a Vostè, a qui és deu, sens dubte, l'èxit assolit en la diada de l'Entronització pel que fa a la Cofradia del Vallès Occidental; i un mot d'agraïment al Sr. Joan Auladell, autor del Memorial través on hi figuren les seves interessants Notes sobre les Relacions entre Montserrat i Sant Cugat.

Vulgui la Mare de Déu beneir el seu treball, adreçat en definitiva a la major glòria d'Ella mateixa. Que pagui amb escreix, com sap i pot fer-ho l'obra desinteressada dels seus fills, multiplicant-ne els fruits i assegurant-ne la durada.

Amb aquesta avinentesa saluda a Vostè i a tots els seus companys de la Comissió Abat Oliva d'aquesta vila de Sant Cugat, el seu afectuós

in Domino,

+ Amosí M. Abat de Montserrat

EL ABAD DE MONTSERRAT

La Pau de Crist que us vam donar els dies lluminosos de la Pasqua, amb motiu de la vostra visita a Montserrat, us la tornem a repetir des de les pàgines de l'Organ parroquial de GUIA.

Com a fills d'aquells qui van tenir un contacte tan especial amb els monjos de sant Benet, reconeixem en vosaltres un parentiu espiritual més estret; us tenim veritablement per germans.

L'esperit de sant Benet el teniu encara en la Parròquia on viviu la vida de l'Església; i el que us ho fa sentir i us ho recorda són les pàgines de GUIA que, pulcrament editades durant cinc anys, ens van ésser presentades el dia de la vostra visita a Montserrat.

Vam beneir la bandera de la Cofradia de la Mare de Déu de Montserrat, a fi que sigui veritablement senyera d'un ideal, d'un programa de devoció i de vida cristiana.

+ Amosí M. Abat de Montserrat

Montserrat, 30 de juny del 1954, Any Marià.

guÍA i altres; conferències [...]; llibres (*Eucologi, Setmana Santa, Grandeza Cristiana de España* [...]).

Les pàgines de guÍA han difós el seu magisteri preclar amb nombrosos articles en l'àmbit de Sant Cugat del Vallès [...].

El butlletí sancugatenc continuà reproduint glosses i articles extrets de la seva obra extensa i perdurable, escola de l'ideal humà i cristià en l'individu i la col·lectivitat. L'aportació de la cultura i la intel·lectualitat sabadellenques —Sardà i Salvany, el doctor Carreras, Quirze Estop, Sanllehí, Montllor, Taulé, Casañas...— ha estat fonamental no tan sols per a assolir les fites desitjades, sinó fins i tot per a consolidar la pròpia existència i continuïtat.

El 1956, el responsable de l'apartat «Història local», Auladell i Serrabonyà, abandona la localitat per raó del lloc de treball i de matrimoni. També ho fan el 1957 Ernest Auladell, redactor actiu i polivalent, i, el 1959, el germà d'aquest i col·laborador, Joan Auladell i Domènech. Si bé continuaren adscrits a la missió de servei encomanada, els resultats no podien pas ser els mateixos.

Donades les circumstàncies, *Guía* acusa un canvi o relleu apreciable que es manifesta en una major participació de la joventut, esperonada pel moviment creixent del casal parroquial i pels grups d'acció pastoral pròpiament dita: confraries, Acció Catòlica, Cercles d'Estudi, Guarderia Infantil Nostra Senyora de Montserrat...

Hi apareixen seccions com «L'actualitat mundial» (número 97), a càrrec de l'infatigable Ernest Auladell; «Hacia un cine mejor» (número 100), de cine-fòrum, crítica i orientació moral cinematogràfica, per Josep Rodó i Rodó; el punt de vista de la noia jove, per Montserrat Rodó i Rodó (número 101); l'escoltisme (número 108); les cròniques teatrals (número 116); el noticiari del Club Montañés Barcelonés local, etc.

L'emblemàtic número 100 arribava per l'abril de 1957:

Durante un centenar de meses, de un modo ininterrumpido, esta sencilla crónica parroquial, siguiendo las directrices de su fundación, ha ido publicando verdades, doctrina, noticias, sirviendo fielmente a la Parroquia.

De todos los sancugatenses solicita un aumento de colaboradores y suscriptores no sólo para mantener, con más desahogo, su actual presentación sino también para conseguir una ampliación de sus secciones.

guÍA debe ser la gran revista de nuestra parroquia [...].

En acabar l'any 1957, un full solt adjunt informava els subscriptors que «muy a pesar nuestro nos vemos obligados a elevar estas subscripciones a 5 pts. al trimestre». Recordava que en començar, l'any 1949, per

facilitar-ne la divulgació, s'establiren unes subscripcions populars mínimes d'1 pesseta l'exemplar. El dèficit, assumit per la rectoria, havia estat d'unes 1.800 pessetes anuals; en el darrer exercici s'havia elevat a 2.700 pessetes.

Els deu anys d'existència es compliren i se celebraren pel gener de 1959 (número 121):

Durante un decenio, las páginas de GUÍA han ido suministrando [...] dogmática, moral, liturgia, historia, temas de actualidad. En el curso de dos lustros, GUÍA ha escrito, en sus números, con el vivo deseo de favorecer un espiritual caminar de la Villa, una pequeña historia de San Cugat, a través de su movimiento parroquial, de sus solemnidades religiosas y populares, de sus sucesos más señalados, de los destellos más sobresalientes de un vivir que jamás debe ser insulso y sí saturado de sanas ilusiones y nobles ideales.

Que nuestro boletín parroquial ha adolecido de defectos no lo podemos negar [...]. Que muchos lectores hubieran deseado nuevos horizontes para GUÍA es de todos sabido. Pero que ha existido siempre la mayor buena voluntad es algo que está también en el ánimo de la gran familia [...].

Planeamos nuevos proyectos y abrigamos grandes ilusiones [...]. El camino hacia los objetivos propuestos [...] harán de GUÍA una publicación digna de San Cugat y querida y apreciada de todos sus lectores.

Será preciso aumentar su contenido, abrir nuevas secciones, engrosar las filas de quienes han hecho posible, hasta ahora, la permanencia del boletín en la palestra de las publicaciones parroquiales [...].

Unas palabras que figuraban en el editorial del nº 1 definen nuestra misión: «Aspiramos a que sea una publicación parroquial en el espíritu, como lo es en realidad.»

El número doble d'octubre-novembre de 1960 (142-143), el més extens, (24 pàgines) de tots els publicats, va ser l'aportació a la commemoració nacional del centenari del naixement de Joan Maragall. Fou, en realitat, el cant de cigne de l'esforçada i volenterosa publicació local.

Ramon Clapés, el director discret però omnipresent, cansat pel llarg esforç, enyorant els absents i angoixat per l'increment de la situació deficitària, cursà una convocatòria urgent a la Junta Rectora a fi de prendre una decisió.

El número immediat següent, el 144, de desembre de 1960, havia de ser l'últim de *Guia*, que posava així fi bruscament, sense notificació prèvia —detall, aquest, certament excepcional—, a la llarga singladura iniciada dotze anys abans per aquell grup d'il·lusionats i esperançats ciutadans.

La Guia de l'«Època II»

Al cap d'uns quants mesos, el juny de 1961, sortia a la llum, ciclostilada i com a òrgan interior del casal parroquial, una *Guia* nova, «Època II», auspiciada per la nova Junta que presidia Eugeni Canas i Auladell; el rector, mossèn Juli Nájera, n'era consiliari.

La nova Junta recullirà el Casal que ens deixen i haurà de portar-lo fins a una nova etapa. Som tots els que estímem el Casal [...] en la seva necessitat, els socis, els que hem de col·laborar-hi.

Tan sols d'aquesta manera podrà el Casal, dintre de la nostra Vila, ocupar el lloc i realitzar la missió que correspon als seus propòsits.

A partir del número 4, de desembre de 1961, se subtitula *Suplement de Hoja Diocesana*.

Hi col·laboren, amb mossèn Juli, els joves Ramon Barnils, T. Vilaró, M. Monfort, J. M. Solà, Joaquim Bozzo, Josep Puigdemont, Josep M. Saavedra, Eduard Garriga, Climent Ribera... Com ha observat J. M. Figueras: «Malgrat el títol i la dependència o aixopluc legal, la *Guia* del 1961 és ben diferent de la *Guia* del 1949 encara que el format sigui quasi igual.»

El darrer número que en tenim i en coneixem és el 12, d'agost de 1962, moment en què se'n devia abandonar la publicació.

Comentaris entorn de *Guia*

Què representà per a Sant Cugat i per al país la revista *Guia*?

Uns parers altres que el de l'autor poden ser més imparcials, equànimes i autoritzats. Ara i ací donem una ressenya breu dels judicis formulats.

Ja l'any 1953, el butlletí de la Congregació de la Purificació i Sant Francesc de Borja, de Barcelona, estampava un judici estimulant que *Guia* (número 58) va agrair:

Una revista parroquial excelente: *Guía*, se publica en San Cugat del Vallés [...]. Es digno de anotar el esfuerzo que supone la edición de estas publicaciones parroquiales y el interés que despiertan los trabajos [...], fuente de información, de formación y de estímulo.

El sabadellenc Pere Valls i Garreta, mentor i guia del seu íntim amic Ramon Clapés, censor exigent, en cedí la col·lecció completa (sis volums, en paper de fil i relligats en pergamí), l'any 1974, a la Fundació Bosch i Cardellach. Bon coneixedor del tema, feia constar:

Representen dotze anys de tasca personal d'un sabadellenc il·lustre, en Ramon Clapés i González. Ell donà a aquesta publicació el to de pulcritud que caracteritzà la seva vida i la seva obra artística. I fou també una projecció del pensament religiós i cultural sabadellenc mitjançant la selecció que ell hi anà publicant de textos sabadellencs [...].

Quant al que representà per Sant Cugat, és important esmentar els nombrosos estudis històrics i de la vida vilatana que hi són tractats: Mn. Griera [...], Joan Auladell [...], del conegut Josep Serra i Roselló [...]. I la història actual i popular hi queda registrada en una trentena de diàlegs en els quals són interrogats vells i joves representatius sobre enyoroses recordances d'activitats pretèrites i sobre delers i fatigues dels temps presents [...].

Per a Josep M. Figueres, autor d'un estudi de conjunt, *La premsa a Sant Cugat del Vallès (1921-1984)*:

«Guia» [...] és sens dubte la millor publicació que de caràcter cultural ha tingut St. Cugat. La nòmina de col·laboradors i la categoria dels temes tractats fan que sigui de consulta obligada per tot allò que sigui la història del període i, bàsicament, aspectes d'art, religió i pensament de St. Cugat [...].

Francesc de P. Llatjós, ex-alcalde, i Joan Potau, periodista, al seu llibre *Sant Cugat del Vallès. De vila rural a ciutat moderna*, 1991, p. 176, fan menció de les publicacions periòdiques:

[...] el setmanari [!?] «Guia», malgrat que oficialment era un suplement de l'«Hoja Parroquial», incorporava a les seves pàgines substancials informacions de l'actualitat local i valuosos treballs d'investigació sobre la història de Sant Cugat, al llarg d'una trajectòria que acabà el desembre del 1960.

Els sancugatencs d'origen la tenen ben present. Ramon Barnils, el «francitirador del periodisme i de la informació actuals», que de jovenet havia participat en les activitats del Casal, en la *Guia* «II Època» i en el setmanari *San Cugat. Semanario de información local*, març de 1959 - agost de 1960, n'ha fet esment amb l'agudesia que el caracteritza, no exempta de sornegueria:

Abans del setmanari «San Cugat» [...] va haver-hi una cosa que es deia «Guia», que estava molt ben feta; suposo que fins i tot avui encara seria exemplar, per la impressió, per la tipografia, per tot.

La fèia la parròquia i era, com no podia ser d'una altra manera a l'època, de tipus històric i cultural.

Jo me n'enrecordo molt d'aquella revista, de les tapes folrades i les pàgines blanques.

D'altra banda, el setmanari «San Cugat» —que, per poder subsistir, s'havia hagut d'adscriure a la «Red Catalana de Prensa» o «Prensa y Publicaciones de la Jefatura Provincial del Movimiento», obviament en castellà— era més d'informació general, on es parlava de tot el que es podia parlar: del fútbol, les comunions, les obres municipals... Quan va venir l'oncle d'alcalde [Josep Barnils i Solà] el va tancar.

Eugení Canas i Auladell, mort el 1988, que en fou el puntal més qualificat, ha estat així mateix qui n'ha fixat el solc tant en la tasca de completar-ne i relligar-ne col·leccions per a particulars o biblioteques públiques, com en l'ús constant que en féu a la premsa i a la ràdio com a font d'informació del passat immediat. Tota una vida, la seva, consagrada a l'enaltiment moral i cultural dels convilatans. Santcugatenc exemplar, el seu nom —com els afins de Francesc X. Azqueta Magrans, Francesc Vila Trabal...— resta perennement gravat als moderns carrers i places de la nova ciutat per ells engendrada.

Guia

Anys		Núm.	Pàg.	Números extraordinaris
I	1949	1-12	52	10 (8 p.): <i>Inauguració del Col·legi Sant Francesc de Borja</i>
II	1950	13-24	108	18 (20 p.): <i>Homenatge a la Vella</i>
III	1951	25-36	104	31, 32, 44: <i>Homenatge al mestre Millet</i>
IV	1952	37-48	112	48 (16 p.): <i>Homenatge a mossèn Jacint Verdaguer</i>
V	1953	49-60	112	60 (16 p.): <i>Nadal</i>
VI	1954	61-72	108	
VII	1955	73-84	108	
VIII	1956	85-96	116	92 (20 p.): <i>Restauració del Sant Crist de Llaceres</i>
IX	1957	97-108	104	
X	1958	109-120	96	
XI	1959	121-132	104	
XII	1960	132-144	102	139-140; 142-143 (24 p.): <i>Homenatge a Joan Maragall</i>
12 anys (1949-1960)		144 números	1226 pàg.	8 números extres

TEMA: HISTÒRIA LOCAL

Autor	Guia (números)	Total
Auladell Serrabogunyà, J.	5; 9-12-13-14; 17-18; 19; 21; 22; 24; 28-29-30-33; 34; 35; 37; 43; 46-47; 48; 63-64; 65-67-68-69-70- 71-72-73-74-75; 76; 83-84-85; 92	19
Azqueta Magrans, F. X.	132-133	1
Cardús Florensa, S.	113-114-115-116-117	1
Griera Gaja, Mgr. A.	1-2-8-19; 127; 134	3
Madurell Marimon, J. M.	77	1
Martínez Ferrando, E.	39	1
Maurí Serra, J.	115; 116; 117; 118; 119; 120; 123; 125; 127; 129, 131	11
Montllor Pujal, J.	23; 27; 43; 45; 55; 59	6
Muñoz Castanyer, P.	136-137-138-141-142/143-144	1
Serra Roselló, J.	15; 16; 34; 38; 40; 41; 42; 49; 50; 52; 57; 60-61; 77; 78-79-82; 86-87; 130; 134-135	17
Vila Trabal, F.	26; 144	2

REDACTORS I COL-LABORADORS. Nombre de treballs

<u>De la localitat</u>		<u>Forans</u>	
Dr. Clerch Vivó, Joan, rector	52	Dr. Carreras Mas, Lluís, pvre. († 1955)	38
Nájera Gherna, Juli, rector	38	Dr. Estop Puig, Quirze, pvre.	3
Trias Salvà, Albert († 1949)	1	P. Antoni M. de Barcelona, cap. († 1953)	5
Arderiu, Josep, pvre.	12	P. Franquesa, Josep, S. P.	6
Muñoz Castanyer, Pau	9	P. Franquesa, Aldabert M., OSB	1
Canas Auladell, Eugeni (Cugat)	58	P. Basiana, E. M., OSB	1
Auladell Serrabogunyà, Joan	19	Valls Garreta, Pere	1
Azqueta Magrans, F. Xavier	5	Riu, Josep M.	10
Auladell Domènech, Ernest (Carern)	63	Puntí i Colléll, J., pvre.	1
Auladell Domènech, Joan	4	Rivas, M., pvre.	2
Mgr. dr. Griera Gaja, Antoni	3	Dr. Mateu i Vidal, Ernest, pvre.	2
Vila Trabal, Francesc (Bal)	2	Taulé Viñas, A., pvre.	3
Garriga Gimferrer, Eduard	2	Mgr. Negre	1
Boixader, Josep M.	7	Sanz Burata, L., pvre.	1
Grau Garriga, Josep	1	Abelló, E.	1
Farrés, Francesc	1	Casañas Guri, Felip	2
Tortosa Saperas, Joan	1	Riera Sallarès, A.	1
Rodó Rodó, Josep	25	Sanllehí, J.	2
Rodó Rodó, Montserrat	2	Bou Cabré, E.	1
Trias Birba, Jordi	1	Martorell	1
Trias Birba, Joaquim	3	Pla, Josep	3
Llunell Vilaró, Josep	3	Pons, Jordi	1
Aymat, Tomàs	1	J. F. M.	1
Pros Carreras, Joan	2	J. M. J.	1
Grau, Ignasi	3	Bertran i Duran, Joan B., SJ	2
Guasch, Llorenç	3	Gavernet, Joan, SJ	2
Estrada, Francesc	2	Ricart Oller, J.	3
Oriol, Antoni	1	Ortiz, L., SJ	1
Sàbat Aumasqué, Jaume	1	Valls Plana, R., SJ	1
Sánchez	1	Ribas, Ramon	2
Torné Elias, E.	2	Riera, Ignasi, SJ	1
Cleris, Conrad (Sir Conrad)	3	Güell, Antoni M., SJ	1
Solivelles Mínguez, C.	1	Un obrero de la JCAC	1
Carrasco, Joan	3	Amadis	1
Bozzo Rovira, Joaquim	1	Llongueres, Joan, mestre	1
Cortacans, A.	1	Truyols Santonja, J.	1
Sotorres Casals, Vicenç	1	Serra Roselló, Josep	17
Barquet, Joan	1	Montllor Pujal, Joan	6
Clapés González, Ramon	2	Cardús Florensa, Salvador	1

Reimpressions: *Eucologi, Año Sacro, Fêtes et Saisons, Vie de Jésus Christ, Vida Cristiana, Ecclesia.*

Sardà i Salvany, 12. Torras i Bages, 4. Clascar, 1. Suñol, 1. Guéranger, 2. Veuillot, 1. Rickmans, 1.

Jacint Verdaguer, 1. Joan Maragall, 2. Josep Carner, 1. Lluís Millet, 1. Martínez Ferrando, 1. Madurell Marimon, 1.

Bibliografia

- ALBERTÍ [ed.]. «Clapés i González, Ramon». *Diccionari biogràfic*. 1a ed. 1966. Vol. I, p. 572.
- AN. «La exposició de pinturas de Ramon Clapés». *Butlletí de l'Acadèmia Catòlica*. Sabadell. Núm. 34, 10.5.1951.
- «Cómo opinan nuestros hombres más representativos: Pablo Muñoz Castanyer». *ARC. Circular de Acción Rural Católica* [Barcelona], (estiu 1953), núm. 8, p. 5-8.
- «Señalamos». *Guía del Católico. Boletín de la Congregación de la Purificación y S. Francisco de Borja* [Barcelona], (1953), núm. 87.
- A. T. «Semblança humano-espiritual de Mn. Joan Clerch Vivó». *Suplement del Full Dominical*. [Barcelona], Parròquia de la Sagrada Família, (12 març 1978), núm. 105, 8 p. [Número en memòria del doctor Clerch]
- AULADELL, J. *Fitxer o «repertori» de premsa de Sant Cugat*. [Inèdit] [Utilitzat, en part, per FIGUERES, J. M., «La premsa...»]
- *Santcugatencs il·lustres*. [Inèdit]
- CANAS AULADELL, E. «Mirant enrera» [extractes de *Guia*]. *Tot Sant Cugat*, (1986-1988), núm. 45 a 120.
- CANAS, E.; AULADELL, J., CLAPÉS, R. *Comissió Abat Oliva. Memorial de la Delegació de Sant Cugat del Vallès (1948)*. [40 p.]
- CANAS, E.; BOZZO, J., AULADELL, J. «Xavier Azqueta, in memoriam». *Sant Cugat Express*, (juny 1985), núm. 3, p. 15-17.
- FIGUERES, J. M. «La premsa a Sant Cugat del Vallès (1921-1984)». *Estudis Santcugatencs*, (juliol-desembre 1984), núm. 3-4, p. 31-200.
- FORNELLS, X.; MUR, R. «Personatge: Ramon Barnils». *Viure a Sant Cugat*, (setembre 1989), núm. 13, p. 12-17.
- FRANQUESA, J.; PEDRÓ, R. «Personatge: Mossèn Juli Nàjera i Gherna. L'adéu de mossèn Juli». *Viure a Sant Cugat*, (octubre-novembre 1989), núm. 14, p. 10-13.
- LLATJÓS, F.; POTAU, J. *Sant Cugat del Vallès. De vila rural a ciutat moderna*. 1991. [301 p.]
- RÀFOLS [dir.]; MARCH [dir.] «Clapés Gonzàles, R.». *Diccionario biográfico de artistas de Cataluña*. (1951), p. 260; (1985), p. 338.
- RAGUER, H. *La Unió Democràtica de Catalunya i el seu temps (1931-1939)*. 1976. [582 p.]
- ROVIRA, J.; PUIG, LL. M.; GRAU GARRIGA, J.; [et al.]. «Evocació de l'obra cívica i cultural d'Eugeni Canas i Auladell († 7 juny 1988)». [Parlaments en l'acte d'homenatge celebrat per l'Esbart Sant Cugat, 1.12.1989].
- S. C. E. «Entrevista amb En Josep Grau i Garriga». *Sant Cugat Express*, (juny 1985), núm. 3, p. 6-8.
- VALLS GARRETA, P. «De l'Arxiu» (col·lecció de *Guia*). [Sabadell], circular informativa de la Fundació Bosch i Cardellach, (maig 1975), núm. 22.

Biblioteca de Catalunya, Barcelona: Signatura 262.2 (46.71 San) (05)
Gui. 8º.

Parròquia de Sant Pere d'Octavià, Sant Cugat del Vallès.

Centre Borja, Sant Cugat del Vallès.

Biblioteca de la Fundació Bosch i Cardellach, Sabadell

Biblioteca de Montserrat.

VIDA DEL CONCILI, DIARI CLANDESTÍ EN CATALÀ DELS ANYS 1964-1965

ÀLVAR MADUELL I SANCHO

Un plet històric, encara pendent de la unànime acceptació general dels estudiosos, és determinar quin ha estat el primer diari publicat en català després de la lamentable Guerra Civil iniciada i guanyada per Franco. Com se sap, una de les mesures imposades pel dictador després de la seva victòria, el mateix any 1939, va ser suprimir tota mena de premsa en català. Una qüestió històrica interessant és determinar quina va ser la primera revista o publicació periòdica, però no pas diària, que va estampar-se clandestinament en la nostra llengua. Però una altra qüestió plantejada, semblantment interessant però independent de la primera, és determinar quin va ser el primer diari en català després de la liquidació franquista de la nostra premsa.

S'ha fet un tòpic repetidíssim de domini públic la creença que l'*Avui* ha estat el primer diari en català de la postguerra, i probablement el tòpic pot donar-se per bo si només volem prendre en consideració els diaris que siguin complets i legals, amb totes les autoritzacions i la majoria de seccions que solen tenir els diaris actuals. Però en el sentit històric rigorós i estricte, encara que fos al marge de la legalitat imposada per Madrid, cal reconèixer que *Vida del Concili*, publicació clandestina, gairebé quotidiana i de temàtica especialitzada, va ser en realitat el primer diari comprat i llegit pel públic redactat en la nostra llengua després de l'extinció de tota mena de premsa catalana imposada per Franco. I aquesta conclusió, que no ofèn ningú, sinó que senzillament amplia el panorama de la premsa catalana als ulls de tothom que l'estudiï sense prejudicis ni fanatismes, és el que voldríem justificar en la present comunicació.

1. Què és un diari?

Un diari, segons la definició que en dona l'última enciclopèdia editada en català, és una «publicació diària o quasi diària que ofereix informacions i opinions sobre política, economia, actes socials, etc.».¹

1. «Diari», *Gran Larousse català*, Barcelona, 1991, vol. 4, p. 1539.

Aquesta definició ens està bé. Sembla prou clara, prou general, acceptable per tothom, i evita la temptació d'establir requisits arbitraris o condicions capricioses. Sobre la base d'aquesta definició, considerada imparcial, suficient i objectiva, fonamentem el present escrit.

A partir d'aquesta, un *diari català* és una publicació de les característiques apuntades, però fet a Catalunya o per catalans, mentre que un *diari en català* és una publicació equiparable però amb la particularitat de ser redactat en idioma català.

Aquest breu preàmbul sobre termes i vocabulari i resulta imprescindible si volem arribar a un acord científic i documentat sobre quin ha estat el primer diari publicat en català a l'Estat espanyol després de la Guerra Civil provocada per Franco. Si no acceptem el contingut d'aquesta definició i intentem imposar-ne una altra que inclogui unes noves exigències o unes especials característiques prèvies, caldrà veure si una coincidència en la nova descripció és possible; i, si la coincidència no és possible, llavors potser quedaria sense fonaments prou sòlids l'intent present de recuperació històrica.

2. Què va ser *Vida del Concili*?

Durant la celebració del Concili Vaticà II, que tantes expectatives havia desvetllat a Catalunya —Jaume Lorés ha observat recentment que «l'Església catalana és de les més desil·lusionades d'Europa, perquè també va ser de les Esglésies que van apostar més fort pel Concili»—,² considerant una colla de cristians inquiets que les informacions que en proporcionava la premsa «espanyola» —de Barcelona i d'uns altres indrets— no era tan densa, imparcial, objectiva i neta de filtres com caldria esperar, van prendre l'original iniciativa d'estampar uns fulls diaris ciclostilats que anessin donant, dia rera dia, notícies fiables sobre el desenvolupament de les sessions i els debats conciliars.

Aquests fulls diaris van començar a publicar-se el 14 de setembre de 1964, quan se celebrava ja l'anomenada «tercera sessió» del concili, i des del número 1 els seus primers redactors havien manifestat, literalment, el propòsit d'oferir als lectors «una informació diària de la vida conciliar».³ Durant aquesta tercera sessió es van estampar 51 números —i normalment cadascun constava d'un esquadre d'edició o tiratges— de *Vida del Concili*, fins al dia 24 de novembre, tots caracteritzats pel color groc del fons del

2. Jaume LORÉS, manifestacions a *Serra d'Or*, 379, juliol-agost 1991, p. 554.

3. ELS REDACTORS, «Presentació», *Vida del Concili*, núm. 1, 14.9.1964, p. 1.

títol i del requadre. Cada número s'enviava per correu als subscriptors i l'empresa que organitzava tota la tasca i se'n responsabilitzava era Hogar del Libro, SA. Redactors d'aquesta primera etapa del diari conciliar català van ser Josep Bigordà, Josep Camps, Joan Llopis, Casimir Martí i Josep M. Tubau.

L'any 1965 es va editar una segona època d'aquest singular diari conciliar, caracteritzada ara pel color blau, que va començar el 14 de juliol i va acabar el 30 de desembre, amb un total de 67 números, a més d'un apèndix de cinc edicions de postconcili, aquestes de color vermell, publicades ja dins l'any 1966 i sense la periodicitat quotidiana. Els redactors d'aquesta segona etapa van ser Josep Bigordà, Àlvar Maduella, Casimir Martí, Josep Totosa, Jaume Traserra i Josep M. Tubau.

Segons informacions fidedignes, la publicació comença amb uns 1.000 exemplars. Molt aviat aquesta xifra es transformà en 1.500. Les subscripcions augmentaren, la tirada anà creixent força de pressa, i durant molt de temps s'estabilitzà en 2.500 exemplars, que s'estampaven en diverses edicions per exigències tècniques del sistema d'impressió. En la darrera sessió del concili la tirada era d'uns 3.500 exemplars, i cap al final s'arribà a superar els 4.000. Del número d'índex final se'n féu una edició de 5.000 exemplars, la cota més enlairada. Xifra que, per correspondre a un diari confeccionat en condicions tan precàries i mètodes tan primitius, constitueix una quasi heroica demostració de força de voluntat.⁴

3. *Vida del Concili* ha estat considerat publicació diària

Que els fulls *Vida del Concili* van ser considerats de seguida una estranya però indiscutible modalitat de premsa diària ho certifica, el mateix any 1965, l'article «*Vida del Concili: un diari (en català)*», publicat per Joaquim Garrut al número de gener de la revista *Correspondència*, amb un títol que tot sol ja és prou eloqüent sobre quin era el pacífic convenciment dels seus lectors.⁵

D'altra banda, el número 67 de *Vida del Concili*, últim de la segona tongada conciliar, corresponent al 30 de desembre de 1965, acabava amb una consideració, «marginal» però absolutament intencionada, que agraïa al Vaticà II haver proporcionat l'ocasió de fer néixer els fulls que el lector

4. Àlvar MADUCELL, «"Vida del Concili", primer diari en català de la postguerra», *Mundo Diario*, 3.4.1976.

5. Hi ha discrepància sobre el títol genuí d'aquest article perquè, mentre que al número 9 de *Correspondència* (gener 1965) consta Joaquim GARRUT, «*Vida del Concili: un diari*», als índexs publicats com a suplement del número 106 (juliol 1972) apareix J. GARRUT, «*Vida del Concili: un diari (en català)*».

tenia a la mà pel fet de ser el «primer diari català des de molt de temps enrera».⁶

Dos testimoniatges publicats a la premsa, una vintena d'anys després dels fets, que certifiquen aquest convenciment podrien ser el d'Albert Manent, que el desembre de 1985 comentava a *La Vanguardia* que «se editó diariamente un boletín informativo en catalán que la censura de Correos entorpecía en su distribución»,⁷ o el d'un protagonista tan directe de l'operació com Josep Bigordà, que l'octubre de 1987 afirmava al *Diari de Barcelona* que «*Vida del Concili* va ser el primer diari català que es va publicar a Catalunya després de la guerra civil».⁸

D'altra banda, dues autoritzades referències enciclopèdiques, i no pas perquè són enciclopèdiques són més precises en els detalls, podrien ser M. García, que l'any 1972 publicava en el pretesament modern diccionari d'història eclesiàstica espanyola del Consejo Superior, en quatre volums, que durant l'època conciliar algunes revistes no van tenir prou èxit, però que «en cambio salieron entonces unas hojas informativas diarias (en total 51 números) con el título de *Vida del Concilio*».⁹ No esmenta els números apareguts en la segona tongada. Per un altre costat, l'any 1980, Sebastià Janeras afirmava a la *Gran enciclopèdia catalana* que se n'havien publicat 73 números, oblidant els 51 de la primera tongada:

L'altra publicació periòdica d'informació del desenvolupament de les sessions conciliars fou *Vida del Concili*, fullet ciclostilat editat per Hogar del Libro i a cura de J. Llopis, J. Camps, J. M. Tubau, etc. N'aparegueren 73 números, des del setembre de 1964 a l'abril de 1966.¹⁰

Parlant amb exactitud, sembla que podem concloure, amb prou coneixement de causa, que *Vida del Concili*, encara que «sortia uns cinc dies cada setmana»,¹¹ com avui encara fan alguns diaris de temàtica especialitzada, i no ben bé els sis que llavors eren habituals, va ser considerat des del principi una publicació quotidiana, un diari.

6. «Finalment, caldrà agrair al Vaticà II l'oportunitat dels presents fulls de "Vida del Concili", primer diari en català des de molt de temps enrera»; Àlvar MADUCELL, «La quarta etapa conciliar», *Vida del Concili*, núm. 67, 30.12.1965, full 3.

7. Albert MANENT, «La repercusión política, social y cultural», *La Vanguardia*, 7.12.1985.

8. Josep BIGORDÀ, «La primera publicació diària en català», *Diari de Barcelona*, 12.10.1987.

9. M. GARCÍA, «Concilio Vaticano II», *Diccionario de historia eclesiástica de España*, Madrid, 1972, I, p. 528.

10. Sebastià JANERAS, «Concili II del Vaticà», *Gran enciclopèdia catalana*, Barcelona, 1980, vol. 15, p. 301.

11. Àlvar MADUCELL, «"Vida del Concili", primer...».

4. Preferències per a atribuir la prioritat històrica a l'*Avui*

S'ha transformat en tòpic de pacífic domini públic l'afirmació que el primer diari en català que s'ha publicat a Catalunya després de la Guerra Civil de Franco ha estat l'*Avui*. Són innombrables i rotundes les referències que es podrien adduir en aquest sentit aparegudes a diaris i revistes. També a obres de saviesa col·lectiva, com pretenen ser les enciclopèdies, escrites amb voluntat de perdurar i no pas de ser efímeres com la premsa, hi consta igualment arrelat el mateix tòpic. *Vida del Concili*, per exemple, no va tenir cap entrada pròpia a la primera edició de la *Gran enciclopèdia catalana*, ni consta en altres llibres o repertoris que intenten fer la història de la premsa catalana del període, talment com si un fenomen tan singular, per claudestinitat, finançament i difusió, no hagués existit mai o hagués de ser perpètuament discriminat per unes raons estranyes d'objectivitat molt prima.

Esmentem, com a primer exemple, el ja mencionat *Gran Larousse català* quan afirma: «*Avui*, diari català fundat a Barcelona el 1976, el primer en llengua catalana des de l'acabament de la Guerra Civil (1939).»¹²

Per la seva banda, la *Gran enciclopèdia catalana* ja havia escrit de l'*Avui*: «Primer diari en català aparegut des de la fi de la guerra civil, exceptuant *Poble Andorrà*.»¹³ I també: «La premsa diària en català —a part el cas de *Poble Andorrà*— no ha tornat a reprendre fins el 1976, amb l'aparició, també a Barcelona, del diari *Avui*.»¹⁴

Afirmacions com aquestes, sovint repetides literalment i tot, s'han reiterat desenes de vegades, a tota mena d'escrits, fins al punt de poder-se considerar un dels tòpics més acceptats en matèria periodística catalana, un autèntic lloc comú dels interessats en la història de la premsa del país.

5. Conclusions

Com a resultat d'aquest breu recull de notes històriques, potser val la pena de formular algunes conclusions ben simples i deixar-les a la consideració dels entesos:

a) «Els anys seixantes va editar-se a Barcelona una tan modesta com efectiva informació diària, especialitzada en la marxa del Concili Vaticà II, redactada en català.»¹⁵

12. «*Avui*», *Gran Larousse català*, vol. I, p. 466.

13. «Periodisme», *Gran enciclopèdia catalana*, vol. 11, p. 492.

14. Margalida TOMÁS, «Premsa», *Gran enciclopèdia catalana*, vol. 12, p. 57.

15. LAURIA, «Un diario en catalán», *Mundo Diario*, 5.12.1974.

b) *Vida del Concili* pot considerar-se un diari perquè va ser durant uns quants mesos una publicació gairebé diària que oferia opinió i informació d'actualitat sobre la marxa del Concili Vaticà II.

c) Els redactors de *Vida del Concili*, des del primer número fins a l'últim, van tenir consciència explícita que feien una tasca quotidiana en suplència del mal servei que sobre temàtica conciliar llavors oferien els diaris tradicionals.¹⁶

d) El fet de ser una publicació il·legal i clandestina, sota el nefast règim de premsa imposat pel franquisme, no treu gens de mèrit periodístic a la iniciativa, sinó que probablement l'incrementa.

e) L'especialització monotemàtica i la manca d'informació general distribuïda en seccions diverses no impedeix que una publicació diària sigui efectivament un diari.

f) El rudimentari sistema d'impressió i el repartiment per subscripció no desqualifiquen com a diari una publicació que sortia en règim de clandestinitat.

g) *Vida del Concili*, «a desgrat de la seva limitada especialització de temps i de tema, va tenir una difusió sorprenent i ben acceptable».¹⁷

h) *L'Avui* ha estat el primer diari complet, escrit en català, que s'ha publicat amb autoritzacions legals després de la victòria franquista de 1939, però no es pot considerar, amb rigor històric, el primer diari absolutament català de la postguerra,¹⁸ encara que el tòpic que ho afirma i repeteix sigui fins ara de domini públic i general.

16. Vegeu les notes 3 i 6.

17. Àlvar MADUELL, «Ha existit un altre diari en català d'ençà 1939?», *Oriflama*, 138 (febrer 1974), p. 8.

18. Ni estrictament el *Punt Diari* no va ser el segon, com Pius Pujades i *L'Avui* publicaven el 24 de febrer de 1989.

Bibliografia

- BIGORDÀ, Josep. «La primera publicació diària en català». *Diari de Barcelona*, (12 octubre 1987).
- GARRIT, Joaquim. «*Vida del Concili*: un diari (en català)». *Correspondència*, (9 gener 1965), p. 15-16.
- LAURIA. «Un diario en catalán». *Mundo Diario*, (5 desembre 1974).
- MADUELL, Àlvar. «Ha existit un diari en català d'ençà 1939?». *Oriflama*, (febrer 1974), núm. 138, p. 8.
- «Per al futur diari en català». *Mundo Diario*. (7 gener 1975).
- «Un altre primer diari en català». *Canigó*, núm. 442, p. 26.
- «*Vida del Concili*, primer diari en català de la postguerra». *Mundo Diario*, (3 abril 1976), p. 12. [Versió íntegra de l'article precedent, que la revista havia publicat amb retallades de censura interna]
- «La prensa [sic] catalana durant el franquisme». *Hoja del Lunes*, (1 novembre 1976).

LA PREMSA CLANDESTINA A CATALUNYA. AGENCIA POPULAR INFORMATIVA, CINC ANYS DE CONTRAINFORMACIÓ (1972-1977)

JAVIER TÉBAR HURTADO

La premsa clandestina del període 1939-1977 ens pot oferir unes possibilitats per a l'estudi del franquisme que, fins ara, no han estat ni de bons ni de dolts. La seva anàlisi no s'ha de limitar estrictament a les organitzacions polítiques antifranyquistes, sinó que s'ha d'ampliar també a la premsa sindical: dels òrgans d'organitzacions, però també dels comitès de fàbrica, de les entitats cíviques: associacions de veïns i de defensa dels drets humans, de les publicacions de caràcter contrainformatiu, etc.

Aquest tipus de premsa adquireix un valor, com a material d'estudi històric, que caldria tenir molt en compte. Tot i que, com ha advertit Josep Fontana, la seva anàlisi ha de fer-se amb molta prudència i tenint en compte el context sociològic en el qual sorgí.¹

En tot cas, el que avui podem constatar és una situació poc engrescadora quant a les possibilitats de fer estudis sistemàtics d'aquesta mena de premsa. La seva localització, molt sovint formant part de col·leccions privades, el seu estat de conservació —l'escassa qualitat de la impressió i dels materials d'aquesta documentació— i també la possibilitat d'accedir a la seva consulta són limitats i plens d'entrebancs. No endebades, Eugeni Giralt ha assenyalat les dificultats d'un pas que hauria de ser previ, com és ara tirar endavant l'ambiciós projecte d'editar un catàleg de la premsa clandestina a Espanya (1939-1979) a partir del conjunt dels materials conservats als centres de documentació i d'estudi catalans. Una aportació

1. J. FONTANA, pròleg a P. A. HERAS CABALLERO, *La oposición al franquismo en las comarcas de Tarragona (1939-1977)*, Tarragona, El Mèdol, 1991.

que vindria a enriquir el coneixement actual que en tenim gràcies a les diverses aportacions fetes fins ara.²

Amb tot, sembla necessari analitzar la premsa clandestina per a poder resseguir totes aquelles situacions conflictives silenciades o tergiversades des dels mitjans de comunicació de l'Estat franquista.

El règim franquista va tenir en la premsa i els mitjans de comunicació de masses un dels mecanismes més importants per al control social i va ser una peça clau de l'aparell de dominació que va instaurar-se amb la fi de la Guerra Civil.

En aquest sentit, he considerat suggestiva una aportació, tot i que sigui puntual, a l'estudi de la premsa clandestina. Això significava, evidentment, una delimitació cronològica i temàtica en aquesta comunicació. L'heterogeneïtat d'aquest tipus de premsa ens ha menat a plantejar una aproximació a una de les experiències de «contrainformació» catalanes. L'elecció de l'Agència Popular Informativa (API) ha estat estimulada pel fet que comptàvem amb la possibilitat d'accedir a tota la documentació que avui se'n conserva.³

La meua intenció és exposar a grans trets les seves característiques formals i situar-la en el context en el qual sorgí. En tot cas, no tinc l'objectiu de dur a terme una anàlisi acurada dels seus continguts i de llur evolució mitjançant el buidatge sistemàtic de les publicacions que va impulsar. Si volem, es pot dir que allò que pretenc és donar a conèixer una nova font hemerogràfica per a la gent que està interessada en l'estudi del franquisme tardà i de la transició política espanyola.

Sense deixar de banda aquesta intenció, m'he plantejat, però, la possibilitat de fer una descripció dels seus orígens i de la seva trajectòria, a la qual s'afegeix una breu anàlisi, que caldria aprofundir, de les línies generals de les seves declaracions programàtiques, de les seves maneres de fun-

2. E. GIRAL, «La premsa política existent a les biblioteques de Barcelona», *Quaderns del CeDoc*, núm 1, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, Facultat de Ciències de la Informació, 1991, p. 18. Entre els treballs que s'han de consultar destaquem: el del mateix E. GIRAL, «Periodisme en temps difícils. L'escola del CIC (1964-1974)», dins ALEMANY *et al.*, Barcelona, Col·legi de Periodistes de Catalunya, 1989; J. de CORA, *Panfletos y prensa antifranquista clandestina*, Madrid, Ediciones 99, 1977; J. CREXELL, *Prensa catalana clandestina 1970-1977*, Barcelona, Crit, 1977; E. GIRAL I RAVENTÓS, *Prensa clandestina i de l'exili (1939-1976)*, inventari de la col·lecció del CEHI; F. F. MORAGÓN, *Prensa clandestina al País Valencià (1962-1977)*, València, E. Climent, 1980; J. OLIVER, J. PAGÉS i P. PAGÉS, *La prensa clandestina (1939-1956). Propaganda y documentos antifranquistas*, Barcelona, Bruguera, 1978; A. VILADOT, *Nacionalisme i premsa clandestina (1939-1951)*, Barcelona, Curial, 1987.

3. La col·lecció completa de les publicacions d'API, com també els documents que ens han donat les dades per a refer la descripció dels seus orígens i la seva trajectòria, es conserva a la Fundació Arxiu Històric de la Comissió Obrera Nacional de Catalunya.

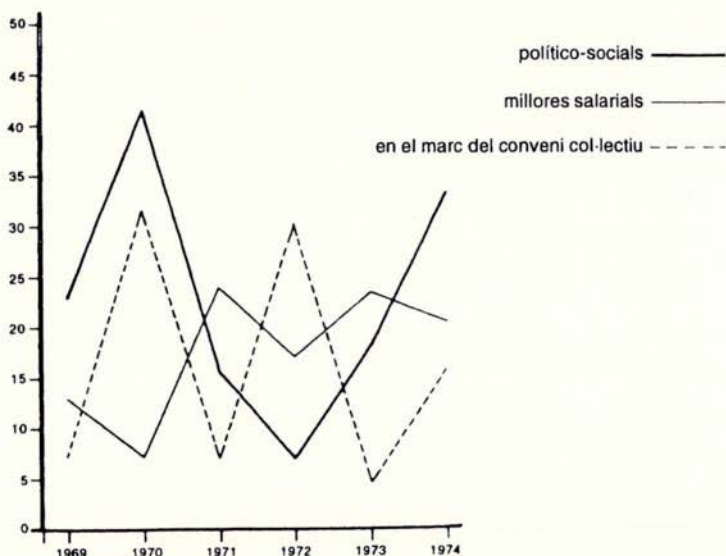
cionar, de les limitacions que imposava el context sòcio-polític a la tasca «contrainformativa» i del suport amb el qual comptava aquest tipus d'iniciatives.

A l'inici de la dècada dels anys setanta s'aprecia un grau constant i elevat de conflictes col·lectius de treball, les motivacions dels quals oscil·len entre les de tipus laboral i salarial i les de caràcter sòcio-polític.

Així, en un document confidencial del Ministeri de Treball, elaborat l'any 1972, podem apreciar la manifesta preocupació del règim respecte a la difusió de les informacions de qualsevol tipus de conflictes i d'accions que tinguessin lloc, especialment les relacionades amb els treballadors:

Los medios de comunicación social, especialmente la Prensa, tienen indudablemente cada día mayor trascendencia en las situaciones conflictivas relacionadas con el mundo laboral [...]. Una valoración del contexto informativo en torno al conflicto produce en general una impresión favorable a la posición de los huelguistas. Crear un clima de repulsa de estas actitudes conflictivas comprendemos que es difícil, pero es una parte principal del éxito.⁴

Un creixement de la conflictivitat entre la població treballadora va succeir el decret d'estat d'excepció que desfermà la dura repressió iniciada l'any 1969, especialment dirigida contra el moviment obrer: judici de Burgos, conflictes a SEAT i la tèrmica del Besòs, etc.

Font: *Informe sobre conflictos colectivos de trabajo*, 1974. Madrid: Ministerio de Trabajo, 1976, p. 33.

4. Document confidencial del Ministeri de Treball sobre informació i conflictivitat laboral, 1972. Fragments extrets del *Manifest fundacional d'API*, 1972.

Com mostrem en aquest gràfic, el punt d'inflexió de les reivindicacions de caràcter sòcio-polític es podria situar al voltant de l'any 1972; aleshores aquestes reivindicacions i les de caràcter salarial prengueren una mateixa línia ascendent. Les autoritats eren molt clares respecte a les orientacions que havien d'aplicar-se en la premsa:

En las orientaciones que se dan a los medios informativos debe incluirse, con carácter preferente en los próximos meses, la de que silencien o reduzcan al máximo la mayor parte de las noticias o informaciones sobre conflictos.⁵

La societat espanyola tenia a l'àrea urbano-industrial barcelonina —el major nucli de població obrera de l'Estat espanyol— el centre on es donava el grau de conflictivitat més elevat en termes absoluts, segons les dades proporcionades pel Ministeri de Treball. Unes dades que, tot i que s'han d'utilitzar amb una certa prudència, són de les poques amb què comptem.

Any 1969			Any 1972		
PROVÍNCIES	Nombre de conflictes	Percentatge sobre el total	PROVÍNCIES	Nombre de conflictes	Percentatge sobre el total
Guipúscoa	133	27,1	Barcelona	135	15,8
Biscaia	113	23,0	Biscaia	130	15,3
Oviedo	102	20,8	Guipúscoa	98	11,5
Barcelona	36	7,3	Oviedo	91	10,7
Sevilla	26	5,3	Madrid	79	9,5
Lleó	14	3,1	Pontevedra	77	9,0

Any 1970			Any 1973		
PROVÍNCIES	Nombre de conflictes	Percentatge sobre el total	PROVÍNCIES	Nombre de conflictes	Percentatge sobre el total
Guipúscoa	501	31,4	Barcelona	286	30,7
Granada	371	23,3	Guipúscoa	109	11,7
Barcelona	155	9,7	Biscaia	108	11,6
Biscaia	131	8,2	Navarra	105	11,3
Oviedo	127	8,0	Oviedo	80	8,6
Sevilla	100	6,3	Madrid	46	5,0

Any 1971			Any 1974		
PROVÍNCIES	Nombre de conflictes	Percentatge sobre el total	PROVÍNCIES	Nombre de conflictes	Percentatge sobre el total
Barcelona	139	22,6	Barcelona	714	31,2
Oviedo	108	17,5	Guipúscoa	523	22,8
Biscaia	69	11,2	Biscaia	397	17,3
Guipúscoa	68	11,0	Madrid	124	5,4
Madrid	51	8,3	Navarra	96	4,2
Navarra	33	5,3	Oviedo	72	3,1

Font: *Informe sobre conflictos colectivos de trabajo*, 1974,
Madrid: Ministerio de Trabajo, 1976, p. 14-15.

5. *Ibidem*.

Les «consignes» oficials posaven de manifest el grau de mediatització de la informació. I va ser en aquest marc socio-polític on van sorgir una sèrie d'experiències «contrainformatives», entre les quals es trobava l'Agència Popular Informativa. Aquesta naixia amb la voluntat de constituir-se en una resposta al bloqueig informatiu que el règim imposava.

API era un organisme impulsat per un grup de periodistes provinents, majoritàriament, de l'Escola de Periodisme de l'Església; una iniciativa impulsada com a alternativa crítica a l'escola de periodisme oficial. A més, comptava amb la participació d'unes altres persones no vinculades directament a la professió però igualment interessades en l'experiència contrainformativa. El caràcter professional evidentment no significava pas una posició apolítica del grup, però tampoc l'adscripció de tots ells a una organització política concreta; ans al contrari, el col·lectiu tenia una composició heterogènia amb una ideologia que podem definir genèricament d'esquerra. Era format per militants del PSUC i ex-militants amb posicions crítiques envers aquesta organització, per gent del col·lectiu Cuadernos Rojos i per uns quants més que es definien com a independents.⁶

Aquesta iniciativa es traduí en cinc anys d'experiència contrainformativa. El col·lectiu era format per un grup tècnic i organitzatiu amb tasques de coordinació executiva i de continuïtat que comptava amb una xarxa de col·laboradors, corresponsals i lectors, individuals i col·lectius, que permetien la recollida d'informacions, l'elaboració, la producció i la distribució dels seus materials, com també la canalització del seu finançament. Hi havia una voluntat d'estendre aquesta xarxa de col·laboradors amb la intenció de desenvolupar «una red [...] en todas las comarcas catalanas y en el resto del Estado español, como base de su propia existencia y organización. Esta orientación tenderá a establecer núcleos colectivos de «contraindicación» coordinados, susceptibles de actuar en todo momento de manera autónoma, fundamentalmente en los períodos de crisis política o represión».⁷ En aquest sentit, caldria aprofundir l'efectivitat d'aquesta xarxa de la qual parlen, el seu funcionament i la seva extensió.

Aquesta coordinació, segons que exposava el grup d'API, volia que els posés en contacte amb unes altres experiències del mateix tipus que es

6. Entrevista oral a Alfons Labrador feta el dia 17 d'octubre de 1991. Entre els components del col·lectiu API hi havia el grup de professionals de la informació: Jaime Aznar, Lluís M. Bassets, Enric Bastardas, Lluís M. Bonet, Andreu Claret, Alfons Labrador i Jordi Socías com a tècnic. Després s'hi van incorporar o hi van col·laborar uns altres periodistes, entre ells Humbert Romà, Ferran Sales, Josep Gifreu, Amparo Tuñón, Antoni Reig, etc., a més d'unes quantes persones en les activitats d'impressió i de distribució. Com a exemple, hem de dir que en els moments de màxima activitat de l'Agència les persones que s'encarregaven només de les diferents tasques de distribució eren al voltant de deu.

7. *Balanç de més d'un any d'experiència d'API*, novembre 1973.

desenvolupaven; per exemple, el de l'Agencia Democràtica de Informació, de Madrid, «en aras de un intercambio de informaciones y experiencias, y con vistas a su coordinación».⁸

La creació d'aquesta xarxa d'informació i de col·laboració imposava al nucli tècnic i organitzatiu d'API de dotar-se dels mecanismes que asseguressin l'aplicació de la més estricta clandestinitat en tots els nivells de la seva activitat. Un objectiu que sembla que es va aconseguir satisfactòriament si tenim en compte que no va haver-hi cap detenció de la gent relacionada amb les tasques del col·lectiu.⁹

Les seves activitats es van iniciar el maig de 1972 i la seva forma fonamental de divulgació de les informacions va ser el butlletí quinzenal *API*, en llengua castellana i amb la voluntat de fer ús del bilingüisme.

Tot i així, es donà una certa irregularitat en la seva publicació, que anà acompanyada de les publicacions de dossiers, de documents i d'un número especial d'una revista on es recollien 103 títols de premsa clandestina.¹⁰

Pertal d'atendre les notícies d'última hora sobre un fet o acció destacable es creà un «servei urgent», que adoptà el caràcter de separata, per a donar la màxima difusió estatal i internacional de fets com, per exemple, els conflictes i l'ocupació de SEAT, la detenció dels participants en l'Assemblea de Catalunya, l'execució de Puig Antich i la detenció dels membres de la Unión de Militares Democrátas, entre d'altres. La seva finalitat era promoure un moviment de solidaritat al seu voltant.¹¹

L'activitat d'API va tenir continuïtat fins al maig de 1976, quan sortí el butlletí número 70. I solament hi va haver un breu parèntesi de vuit mesos, entre abril i novembre de 1975, durant els quals va quedar suspesa per voluntat pròpia. Una decisió que, entre algunes altres raons, es va prendre perquè consideraren que el paper informatiu que API complia havia estat modificat en certa manera. Aquesta decisió estava directament relacionada amb el context de l'anomenada «apertura» informativa del primer govern Arias Navarro, el 1974, en allò que es va anomenar «el espíritu de febrero».

8. *Manifest fundacional d'API*, abril 1972.

9. Labrador diu que «no va haver-hi cap caiguda, tot i que ens van espantar alguna vegada. Recordo quan la policia va escorcollar el pis de M. del Mar Bonet, on va trobar diversos materials relacionats amb API, o quan Humbert Romà va estar a punt de ser detingut en la reunió de l'Assemblea de Catalunya a l'església de Santa Maria Mitjancera».

10. *API. Revista de premsa clandestina*, 1, Barcelona, març 1974.

11. Segons les dades recollides en l'entrevista mantinguda amb A. Labrador, «la infraestructura, completament autònoma, [...] va difondre les seves publicacions a Catalunya, a tot l'Estat i a quinze països».

Tanmateix, no va ser més que això, un miratge darrera el qual s'amagava un enduriment màxim de la política del règim.

Aquest fet portà API a reprendre la seva tasca, i l'octubre del mateix any es recompongué. Aquesta segona etapa, amb els mateixos objectius que la primera, va finalitzar el maig de 1976, inserida, aquesta vegada sí, en un nou context polític que va fer considerar al col·lectiu d'API com a innecessària la seva continuïtat.

API: un projecte antifranquista, independent i unitari de fer informació

Tot seguit ens proposem descriure els objectius i l'orientació que va adoptar API durant els cinc anys de la seva existència. Aquest apartat se centrarà més en els aspectes programàtics que no en els relacionats amb els seus resultats pràctics, ja que no estem en condicions d'aportar gaires elements sobre quin era el grau d'incidència de les seves publicacions en la societat catalana, quina era la seva difusió geogràfica, com va evolucionar, quin era el perfil sociològic dels seus lectors, etc.

El caràcter antifranquista d'API, la tasca en el terreny informatiu amb una independència total i, especialment, el caràcter unitari van ser els punts definitoris de l'Agència. Davant el bloqueig informatiu que imposava el règim, manifestat amb tota claredat al document confidencial del Ministeri de Treball abans citat, API es plantejava una qüestió fonamental: «¿Cómo romper este bloqueo? ¿Cómo suministrar una información veraz, rápida, continua y generalizada?»¹²

Els objectius per a aconseguir-ho eren prou ben definits en el que en podríem considerar la «carta fundacional»:

- suministrar informaciones a los militantes y organizaciones que participan en las luchas obreras y populares;
- popularizar y extender las acciones y características de la lucha popular ante la opinión pública;
- incidir directa y permanentemente sobre la prensa legal, a escala del país e internacionalmente, para conseguir la publicación del máximo número de informaciones relativas a las acciones o acontecimientos sociales y políticos que se producen diariamente.¹³

Les seccions habituals amb què comptava eren: informacions polítiques, moviment obrer, moviment popular, repressió i documents confidencials. Se

12. *Carta fundacional d'API*, abril 1972.

13. *Ibidem*.

n'hi afegien d'altres segons l'evolució dels esdeveniments, com, per exemple, ensenyament, premsa, etc.

Així, doncs, entre les informacions a què considerava que havia de donar una atenció especial n'hi havia bàsicament dues al voltant de les quals giraria la resta. Aquests dos temes eren: la realitat nacional catalana i els fets, les accions i les manifestacions unitàries del moviment popular.¹⁴

Pel que respecta a la qüestió de la defensa del fet nacional català, API afirmava:

[...] surgida en Cataluña, entiende dar importancia primordial a las informaciones relacionadas con la realidad nacional catalana y su movimiento popular [...]. En este sentido, buscará un estrecho contacto con todos los núcleos, publicaciones e instituciones catalanas en el exilio o la emigración.¹⁵

Tanmateix, ha de dir-se que API era qualificada en certs àmbits nacionalistes com a «premsa espanyolista», en gran part a causa de la prioritat que donava al castellà. Respecte a l'ús del castellà, el col·lectiu d'API considerava que «hasta el momento han sido exclusivamente razones de carácter económico —y la ausencia de ayuda al respecto— las que han impedido la normal publicación de todos los materiales de A.P.I. en edición bilingüe, uno de los principales objetivos de A.P.I.».¹⁶

Les raons que donava API de l'ús del castellà s'han de situar tenint-ne en compte la voluntat d'emmarcar la seva tasca dintre del context sociològic de l'Estat espanyol. Feia, doncs, una consideració de caràcter pragmàtic respecte a la seva incidència en el conjunt de la població catalana i, al mateix temps, la seva coordinació en la canalització d'informació amb la resta de l'Estat i amb la premsa internacional. Així, a les seves declaracions exposava:

API ha utilizado para difundir sus materiales la lengua castellana. Esta circunstancia se ha debido exclusivamente, y así lo hemos hecho constar

14. Document *Balance de más de un año de API*, setembre 1973.

15. *Ibidem*.

16. API feia aquesta argumentació al seu document *Balance de más de un año de API* i, d'una manera habitual, feia una reiteració de les conseqüències que la manca d'infraestructures havia tingut sobre la impossibilitat de treure les publicacions en bilingüe continuadament. Així, al número 67 del butlletí d'API de la seva col·lecció en castellà, de 5 de febrer de 1976, es deia: «Con el presente Boletín, API comunica que a partir del nº 66 (16-1-76) publica conjuntamente con su tradicional edición en castellano, la edición en catalán, que desde su creación [...] ha sido una de las principales preocupaciones y un objetivo básico de todo el Colectivo.» Sobre aquest aspecte, J. Crexell ha considerat que el seu ús del castellà responia exclusivament a la posició ideològica d'API, a la qual es referia dient que tenia «un llenguatge i un enfocament espanyolista». Vegeu J. CREXELL, *Premsa catalana clandestina...*

en múltiples ocasiones, a la imposibilidad económica de ofrecer una doble edición de nuestros boletines, como era nuestro deseo. La publicación únicamente en lengua catalana no nos era viable, dado que nuestros boletines han llegado a todo el Estado español y a numerosos países europeos. La intención de utilizar por parte de API la lengua catalana como vehículo irrenunciable de expresión ha quedado, por otra parte, patente con la publicación, a instancias de la Asamblea de Catalunya, del «Report de treball sobre la campanya per a l'ús oficial de la llengua catalana». Los repetidos ataques de que hemos sido objeto calificándonos de «españolistas» por parte de quienes parecen enarbolar la lengua catalana como única justificación ideológica, tampoco encuentran validez en nuestra continuada publicación de noticias políticas y de luchas obreras y provenientes de todo el Estado español.¹⁷

A més de considerar necessari mantenir un canal d'intercanvi de documentació amb els grups similars i altres fonts informatives de la resta de l'Estat, el col·lectiu d'API, en la seva argumentació, valorava que hi havia una relació directa amb les necessitats del mateix moviment polític i social que s'havia generat a Catalunya considerant que, «como elemento esencial de la problemática del movimiento popular catalán, A.P.I. ejercitará el derecho al uso de la lengua catalana, siempre y cuando ello no repercuta en una menor difusión, dentro y fuera de Cataluña, de las informaciones concernientes al movimiento popular catalán, lo cual iría, en definitiva, en contra de sus propios intereses».¹⁸

Aquesta posició portava l'Agència a donar prioritat a les informacions que feien referència al moviment popular i al moviment obrer, ja que pel seu caràcter es consideraven part integrant del moviment popular «en el frente de la información». Això era exposat al projecte de programa elaborat al seu primer balanç global sobre la tasca desenvolupada:

(4) A.P.I. considera que su función primordial es la difusión más rápida posible de todas aquellas informaciones vinculadas al movimiento popular en Cataluña (y las principales del resto de España), con el fin de conseguir el más amplio alcance, tanto dentro como fuera del país.

(5) En particular, A.P.I. se esforzará por resaltar las informaciones concernientes al movimiento obrero, así como la revelación y denuncia de los aspectos y engranajes del aparato del Estado.¹⁹

En aquest sentit, API situava els grups que en criticaven l'espanyolisme com la gent que, alhora, consideraven esquerranes les posicions del

17. *Comunicado de API*, Barcelona, abril-maig 1975. El col·lectiu hi exposa algunes de les raons relacionades amb la tasca pròpia d'API per les quals s'ha decidit de suspendre'n les activitats.

18. *Balance de más de un año de API*, setembre 1973.

19. *Balance de más de un año de API*, ibídem.

col·lectiu. API responia a això dient que «no es extraño, y sí coherente (con esta crítica), que hayamos sido igualmente acusados de “gauchistes”. A este respecto, API reafirma una vez más su profundo respecto por todas las organizaciones del movimiento obrero y popular, y declara que no es misión de una agencia informativa antifranquista prejuizar ni excluir a nadie».²⁰

Evidentment, les posicions d'API, on hi havia una pluralitat política, eren a l'esquerra política. Això es pot apreciar en algunes de les seves declaracions programàtiques, on es prenen unes posicions clarament anticapitalistes:

(6) A.P.I. aspira a desempeñar un papel esencial en la lucha del movimiento popular en el frente de la información, denunciando el carácter antidemocrático de la actual situación en España impuesto tanto por el régimen político en vigor como por el control de la inmensa mayoría de las publicaciones por parte de los grupos de presión al servicio de los intereses capitalistas.²¹

Respecte al tractament de la informació, dins del mateix col·lectiu hi havia present una voluntat de donar un caràcter participatiu a aquesta tasca. Aquest era, en tot cas, el desig que s'hi feia explícit quan es considerava que «las decisiones de carácter programático o general serán discutidas y adoptadas tras un proceso de discusión en el que intervengan los diversos niveles organizativos de API y especialmente por Redacción-Finanzas».²²

En principi, davant les dificultats que imposava la clandestinitat, hem de prendre aquestes declaracions amb una certa prudència. En tot cas, pot ser que aquest model d'organització, amb un alt contingut participatiu, fos, més que una realitat, un desig a assolir. És a dir, si no s'aprofundeix el funcionament organitzatiu d'aquest tipus de instruments contrainformatius, no es poden copsar els mecanismes d'implicació de la gent i les formes —probablement de les més inversemblants— emprades per a posar-se en contacte amb els diferents col·laboradors.

En opinió del col·lectiu d'API, l'objectiu de trencar el bloqueig informatiu, com també d'oferir i de rebre informació del moviment popular en el seu sentit més ampli, solament es podria assolir amb la creació d'un instrument bàsic a tota xarxa general informativa, sense que estigués sota l'exclusivitat de cap de les organitzacions polítiques antifranquistes. I justament aquest instrument bàsic és aquell en què API aspirava a constituir-se:

20. *Comunicado de API, op. cit.*

21. *Balance de más de un año de API, op. cit.*

22. *Comunicado de API, abril-maig 1975, op. cit.*

Una agencia informativa basada en una exigente profesionalidad, sin ningún tipo de sectarismo o seguidismo hacia una determinada organización política, y con los requisitos propios de toda actividad clandestina.²³

Aquesta era una concepció d'independència en la tasca informativa des d'una perspectiva absolutament unitària i en el seu servei al conjunt d'organitzacions que componien el moviment d'oposició antifranquista. Això la portava a dir que API «velará constantemente por la veracidad de las informaciones recogidas con el fin de evitar todo tipo de triunfalismo, partidismo o sectarismo, buscando completar esas informaciones con las fuentes más directas posibles».²⁴

En aquest sentit, l'element essencial per a aconseguir-ho era constituït per un plantejament bàsic d'autofinançament mitjançant l'establiment d'un «sistema de abono a nuestros servicios, tanto a escala individual como a nivel de organizaciones populares, y medios de información del país y del extranjero» amb els mecanismes de seguretat propis de l'activitat clandestina.²⁵

El paper a fer per API pretenia ser de caràcter coordinador; és a dir, el mitjà pel qual la fluïdesa i l'intercanvi de la informació fossin possibles sense entrebancs ideològics:

A.P.I. se ofrece como un canal técnico a través del cual sin condicionamientos ni ideológicos ni económicos, sin censura de ningún tipo, pueden y deben expresarse todos los componentes del movimiento popular, individual y colectivamente, y especialmente aquellos vinculados con fuentes de información de carácter confidencial.²⁶

Al seu comunicat de suspensió, API considerava aquest aspecte com «el logro más valioso de nuestra experiencia», el qual asseguraven que «se había mantenido inalterado» durant la seva trajectòria;²⁷ una posició que remetia a un dels acords del seu programa d'actuació.

La voluntat de fer participar en les activitats de l'Agencia i d'estendre-les al conjunt de la gent que hi col·laborava i al moviment d'oposició al règim feia desitjable, segons API, crear mitjans de relació i d'autocrítica propis. Aquest compromís, almenys formalment, el tenia la gent que componia el col·lectiu quan estava d'acord que API havia de fer un esforç «constantemente por someterse al control crítico de colaboradores, corresponsales, lectores y

23. *Carta fundacional d'API, op. cit.*

24. *Balance de más de un año de API, setembre 1973.*

25. *Ibidem.*

26. *Balance de más de un año de API, op. cit.*

27. *Comunicado de API, op. cit.*

organizaciones diversas del movimiento popular. Estas críticas, opiniones y sugerencias serán recogidas y hechas públicas a fin de contribuir a depurar la función que tiene asignada A.P.I. y la “contrainformación” en general».²⁸

Tanmateix, la tasca de crear una agència antifranquista independent i amb un enfocament unitari no va ser, ni de molt, una bassa d'oli. A les dificultats que imposava la mateixa clandestinitat també es van afegir les pròpies tensions internes i les respostes, no sempre estimulants, que venien des de fora del grup. En aquest sentit, API feia una valoració del primer any de la seva experiència on recollia aquest conjunt d'elements per buscar una interpretació de les seves deficiències:

Un rápido balance autocrítico de este período no puede pasar por alto las numerosas lagunas informativas, la deficiente calidad manifestada en ocasiones, la falta de rigor, la incapacidad y el sectarismo mostrado en algunos momentos. A pesar de las dificultades con que se encuentra en su tarea, la falta de colaboración manifestada por algunos grupos, y a pesar de las propias trabas impuestas por la obligada clandestinidad, API considera que tales deficiencias son producto no sólo de su falta de experiencia, sino también de su composición y organización. Y estima oportuno así exponerlo pública y abiertamente.²⁹

En aquesta mena de plantejaments, alhora que se'ns hi parla d'una voluntat d'indpendència en la informació, també podem trobar certs elements d'anàlisi sobre algunes característiques del joc i de les relacions que hi havia establertes entre les organitzacions polítiques antifranquistes. Des d'API es feia una valoració crítica de les actituds que, en general, adoptaven aquestes organitzacions en plantejar la necessitat de donar suport —fonamentalment econòmic— a un projecte com el d'API, que es volia desenvolupar al marge de l'exclusivisme d'unes directrius ideològiques determinades, com també d'una dependència econòmica:

El apoyo de las diferentes organizaciones, aunque en muchos casos más moral que material, ha existido en líneas generales. No obstante, la evolución de la situación política en los últimos tiempos ha conducido a que muchas organizaciones, en especial las que cuentan con una correlación de fuerzas más favorable, hayan considerado como menos prioritario apoyar una iniciativa como la de API, que suponía un continuo contraste de las diferentes opciones políticas, y han concentrado sus esfuerzos en impulsar su propio medio de difusión. Con alguna notable excepción, otros sectores con menos posibilidades de divulgar sus opiniones y que hubieran

28. *Comunicado de API*, ibídem.

29. *Comunicado de API*, ibídem.

podido contribuir decididamente al apuntalamiento de API no han sabido, o no han querido, ver la utilidad que ésta representaba para ellos.³⁰

L'altre vessant que API considerava especialment important per a la seva tasca era dirigir-se als professionals de la informació per intentar estimular la creació dels mitjans democràtics dintre de la professió que permetessin actuar «en el terreno del contenido de la información y en la denuncia y lucha contra todo tipo de censura».³¹ Això constituïa una intervenció en l'àmbit laboral dels professionals de la informació amb l'orientació de trencar l'aïllament «a que son sometidas las redacciones y a la denuncia de múltiples formas de represión gubernamental y patronal ejercidas sobre sus componentes».³²

Sembla, però, que els resultats en aquest camp foren molt desiguals, i les respostes de suport des del sector progressista de la professió molt migrades, segons les declaracions que es van fer en el moment de la suspensió d'API:

Por lo que respecta al sector progresista de la profesión periodística debe señalarse que con la excepción de varios profesionales, que a lo largo de toda la experiencia o en diferentes momentos han participado o colaborado de forma entusiasta, el apoyo no ha existido. Esto no excluye, ni mucho menos, nuestra más que posible responsabilidad en no haber sabido vincular de forma más eficaz a este sector.³³

30. *Comunicado de API*, ibídem.

31. *Balance de más de un año de API*, op. cit.

32. Ibídem

33. Ibídem.

**Inauguració del curs
acadèmic 1994-1995
amb la col·laboració del
Centre d'Investigació
de la Comunicació**

Sessió acadèmica celebrada a la Sala Enric Prat de la Riba de l'Institut d'Estudis Catalans
el dimecres 19 d'octubre de 1994

POTERE POLITICO E MEZZI DI COMUNICAZIONE: UNA PROSPETTIVA ITALIANA

MARIA ANTONIETTA MACCIOCCHI

Mi addentro in una foresta spessa e oscura come quella dantesca, chiamando a soccorso per avanzare l'esperienza reale, e l'azione, oltre quel tanto di scienze possibili: sociologia, storiografia, teoria politica e anche nuova scienza mediatica. Difficile è definire il rapporto attuale tra la conquista del potere politico in Italia da parte di Berlusconi e il possesso dei mezzi di comunicazione che gli appartengono, in maniera così vistosa da impressionare tutto il mondo europeo, dove un potere è diventato funzionale ad un altro.

L'esperienza italiana è importante anche perché riassume le contraddizioni sociali e culturali dell'intera Europa, perché come si sa, in questa fase si è riusciti ad amalgamare in una sola Santa alleanza, sotto l'egida della politica spettacolo in un poteri come quello dei trusts, della grande imprenditoria, del mondo burocratico e statalista e perfino delle forze post-fasciste. La politica è stata annullata dalla non politica che poi è diventata a sua volta una nuova politica che, a detta di molti europei, getta un'ombra su quelle che possono essere le prospettive europee. L'Italia è forse il laboratorio più moderno di mezzi di comunicazione giunti al loro punto massimo di intoccabilità e di potenza rispetto allo stato di democrazia nato in questo secolo. E anche come fucina di consensi attorno ad un potere politico che non ha programmi, né ideologia, e che pure si installa come egemone alla testa del Paese.

In passato, nel corso del ventesimo secolo, la conquista del consenso della masse o degli elettori per meglio dire, era stata affidata soprattutto alla propaganda delle idee, che si misuravano tra loro attraverso gli scritti e i discorsi degli intellettuali o dei leaders politici, per mettere fronte a fronte capitalismo e comunismo, liberalismo e vera democrazia, forza di una dialettica nazionale, e socialismo reale. Ma ora che gli antagonismi ideologici sono morti sotto il Muro di Berlino, possiamo valutare serenamente come il nostro secolo si sia mal misurato nello scontro a morte della democrazia con le dittature: fascismo, nazismo, stalinismo, e franchismo. Le dittature sono scomparse. La democrazia ha trionfato, il Muro è crollato. Ma le metastasi

si sono sparse nel corpo dell'Europa, in un mondo-prigione dove l'uomo stesso è diventato mercanzia, «un mondo rovesciato, dove il vero è un momento del falso». (Citazione da Guy Debord in *La società dello spettacolo*).

La società spettacolare su cui Guy Debord era intervenuto alla vigilia del '68, ovvero la società che si basa sul grande spettacolo politico ininterrotto, era nata in verità ben prima del '68, sui mezzi di comunicazione di massa, come la radio, quali esistevano all'inizio degli Anni Trenta. Grazie alle onde hertziane, ad esempio, il fascismo mussoliniano, all'avanguardia delle altre dittature, aveva creato un esperimento spettacolare di discorso che penetrava le case attraverso i messaggi radiofonici. Il fascismo aveva inventato il dittatore come una star, come un divo dello spettacolo politico, come si mostrerà poi Mussolini del suo balcone di piazza Venezia.

In verità, gli intellettuali Anni Trenta, erano molto presi dalla funzione apparentemente eminente che Lenin aveva attribuito ad un Commissariato alla Cultura, con i suoi slogans mass-mediatici: «La conquista del potere sarebbe un nonsenso se noi non rendessimo gli uomini felici», diceva il primo commissario alla Cultura del potere dei Soviet, Lunarcharski. E aggiungeva che «istruzione e scienza non sono mezzi del nostro movimento ma i fini primi». Gli imitatori, a quell'epoca, non mancarono per il cosiddetto «stato culturale». In Germania con l'hitlerismo abbiamo il kulturkampf. In Italia, il ministero della Cultura, detto popolarmente Minculpop. Le masse, nel grande spettacolo che si allestiva, o recitazione collettiva, andavano educate, e nascevano quelle esercitazioni culturali che si verificavano nei «dopolavori», in Italia. In Russia c'era il sabato leninista. Che Mussolini aveva chiamato in Italia «sabato fascista». E i nazisti avevano chiamato «la forza attraverso la gioia». Insomma, le dittature di questo secolo sono tutte nate in un disperato sforzo di ricerca del consenso attraverso gli slogans, gli spot politici pubblicitari, la vendita del prodotto, anche il più avvelenato.

E poiché mi occupo dell'Italia, ciò che abitualmente si trascura è che all'epoca in cui Mussolini fece il suo colpo di stato, non è tanto all'olio di ricino e al manganello che fece ricorso, quanto a un demagogico spettacolo culturale, come la del tutto inventata allora: marcia su Roma, che in effetti non è mai esistita. La chiacchiera spettacolare, diventa allora la vera violenza. E va aggiunto che si individua il nemico nell'uomo pensante, nell'intellettuale autonomo il cui cervello andava distrutto. Gramsci, che venne condannato dal Tribunale speciale, udì il procuratore generale che lo condannava a vita con questa motivazione: «Occorre impedire a questo cervello di funzionare.»

Infatti occorre un dominio assoluto dei cervelli delle masse, e il fascismo trovò la sua droga nella carnevalata dello spettacolo, dove eccelse per anni e a cui l'avvio era stato dato da Marinetti, ovvero dai futuristi, e dai

D'Annunzio, ovvero del dannunzianesimo, veri pretoriani del regime. Anche i costumi nel grandioso spettacolo totalitario, occupano un posto di primo piano. Si inventa una moda. Gli uomini del regime vanno tutti vestiti di nero con collori d'oro, medaglie, portano in testa l'orbace con frange di seta femmili, ma calzano stivali di cuoio. Perfino gli accademici dovevano rivestire fastosi costumi neri guarniti di fregi d'oro, e sulla testa tricorni da ammiraglio. Quanto ai professori universitari, a loro volta, in pubbliche manifestazioni, di finto tripudio, furono costretti a giurare in pubblico la loro adesione al fascismo. Su 1250 professori universitari, solo undici si rifiutarono di giurare. Si delinea allora, ahimé quanto attuale ancora oggi, a quell'uomo del Guicciardini, opposto al rigore furioso del Principe di Machiavelli, che è l'uomo del compromesso coi potenti, l'intellettuale astuto nel doppiogioco, che purtroppo impronta ancora il carattere di certi italiani, che passano da un potere all'altro, ovvero dalla prima alla seconda Repubblica, senza turbamento, e quasi allegramente.

Il mezzo mediatico per eccellenza era allora la radio, la voce del regime fascista, ossessiva, sonora, insidiosa. La voce del virile speaker che commentava le cerimonie del regime, levava gli inni alla grandezza romana, contro lo sfondo di fanfare e di slogans ritmati, qualcuno del tutto cretino, come: «Eia, eia parava». In fascismo nos era tanto violenza fisica, lo ripeto, col pugnale e col sangue, ma era un modo di violentare il corpo e insieme l'anima, attraverso la perversione degli slogans, del mezzo mediatico, come un urlio, un sottofondo di onnipresenza del regime dentro la vita quotidiana della gente. Così, si deve ben dire che in Italia il fascismo inaugurò l'uso massiccio dei mass media per ottenere il consenso. L'arma di Mussolini fu anche quella di esercitarsi nel ruolo di primo attore nella società dello spettacolo fascista: si travestiva da aviatore, da cavallerizzo, da pilota, da motociclista, da nuotatore e, soprattutto, da grande oratore dal suo celebre balcone di piazza Venezia. Lì non risparmiava le sue boccacce da clown, ora guitto e ora attore tragico. L'Eiar, come la Rat-Tv o la Finisvest di Berlusconi, saranno la maggiore ribalta della spettacolarità della politica. Il bombardamento degli slogans cretini di allora erano «Credere, Obbedire, Combattere». Erano otto milioni di baionette», era «il posto al sole per giustificare le spedizioni in coloniali Africa», e varie altre balordaggini.

La storia della Rai è il primo esperimento europeo di dominio da parte dello Stato fascista nell'informazione e nell'orientamento. Durante il ventennio si chiamava *Eiar* e si deve al regimen di Mussolini e al suo ministro delle Poste Galeazzo Ciano, tra il 1927 e primi anni Trenta, di aver creato l'azienda pubblica Eiar, sotto regime di monopolio del PNF, per poi passare all'Iri, azienda statale, la proprietà delle azioni. Questo è lo stadio a cui ancora oggi ci troviamo.

Il fascismo aprì la strada maestra alla voce del regime. Così se la Rai apparteneva ad un partito unico nel passato, nel dopoguerra questa voce si è suddivisa tra i vari partiti democratici. Adattandosi alle vicende politiche nei rapporti tra partiti: è stata tutta della Democrazia cristiana negli anni Cinquanta. Più tardi, negli anni Sessanta, è stata divisa tra Dc e socialisti. Poi, con il centrosinistra, si è suddivisa nel doppio potere socialista e democristiano (Zavoli, uno dei presidenti, era definito il «socialista di Dio») e per accordare poi, dopo gli anni Settanta, la fascia di influenza anche al Pci. Questo aveva immediatamente compreso la grande posta in gioco, e il valore determinante del possesso dei mezzi d'informazione, gettando i suoi quadri dentro la fucina radiofonico-televisiva. Ricordo Giorgio Amendola —anni Settanta— allorché ero stata condannata per il libro sulla Cina e messa ai margini, e cercavo lavoro in Francia, che mi propose di entrare nella Rai-Tv. Cosa sbalorditiva per me allora; come intellettuale, mi sembrava quasi un'offesa. Al contrario, sarebbe estato l'avvenire per tanti intellettuali italiani.

Il dittatore di Chaplin, è forse il più geniale documento per far ancora capire l'onnipotenza dello spettacolo dei regimi totalitari, e indimenticabile a quell'Hitler che dialoga col mappamondo, urlando, contorcendosi, e riducendolo alle sue voglie. Il secolo, dunque, ha conosciuto almeno due dittatori come attori vedettes.

L'Italia dopo la prima guerra mondiale, era in una povertà grave, e una ignoranza da terzo mondo. Il colpo di stato fascista, più che trasformare il Paese, gli offrì una fantastica propaganda populista per convincere gli italiani che tutti i loro problemi erano superati. Mussolini si seppe servire della radio e seppe farne il punto chiave del consenso nella vita italiana grazie all'ascolto che veniva compiuto anche all'interno dei caseggiati popolari, con radio montate appositamente, nei cortili. In casa di mia mamma, ricordo l'apparecchio radio gracidiare da mattina a sera, strumento ossessivo, linguaggio ora di abbaia, ora di violenza, e al tempo stesso linguaggio puritano, per esaltare la famiglia, il matrimonio indissolubile e soprattutto la procreazione delle donne perché solo la madre prolifica era degna di eroismo, contro la intellettuale che Mussolini disprezzava. L'Italia, come sappiamo, non ha una lunga storia repubblicana, e la sua unità è abbastanza recente. Dopo la seconda guerra mondiale, più che una costruzione democratica del Paese e più che un vero funzionamento dello Stato, che è rimasto avvolto nella burocrazia e nella impotenza, abbiamo assistito ad una gestione dei partiti politici che tra di loro sono entrati in collusione per la spartizione delle ricchezze del Paese. In questo dopoguerra e nei cinquant'anni successivi in Italia sono sorte le strutture primarie. Con la Costituzione e il voto è nata la democrazia; poi sono aumentati i redditi ed è migliorata l'economia del Paese rispetto a quella povera terra, che ci ha fatto conoscere

il cinema neorealista italiano. Ma nella sfera politica che si divideva e si basava su due colonne portanti —il partito comunista e il partito democristiano— le cose cambiavano ben poco, rispetto alla passata corruzione del vecchio regime nero. Riempire le tasche dei partiti e dei loro leaders è stata l'ininterrotta tragedia di un Paese che si è trovato a battere il naso contro Tangentopoli e da questo urto è stato completamente scombussolato. Perché gli scandali di Tangentopoli hanno travolto i partiti che dalla seconda guerra mondiale avevano il monopolio del potere in segreta collusione fra di loro.

Il tempo dello scandalo coincide col crollo del Muro. In fondo, il sistema italiano corrotto era funzionale alla divisione in due dell'Europa, ad un'Italia asservita ideologicamente per metà all'Est e per metà agli americani, da Y alta in poi. Ciò che salvò per quaranta anni la classe politica italiana della prima Repubblica era stato in verità il Muro di Berlino, e la minaccia comunista. Caduta la divisione tra st e Ovest, scomparso il Muro, e sparito uno dei due protagonisti dell'equilibrio basato sul terrore, è succeduta la polverizzazione del muro interno, che consentiva a questa classe dirigente una invulnerabilità che l'aveva tenuta al potere per quaranta anni.

Caduto il Muro, infatti l'America non aveva più interesse a quel mondo politico italiano ad essa asservito, perché l'Italia non occorre più agli USA in una strategia europea quale base militare nel caso di esplosione di una guerra (nucleare) tra Est o Ovest. Si ricordi che il *New York Times* fu il primo giornale ad accusare Andreotti di rapporti con la mafia. Eravamo nel 1992. E fu proprio nel febbraio del 1992, quando il giudice Di Pietro scoprì il primo scandalo, quello della Baggina, a Milano, e questo scandalo toccava un socialista, un amico di Craxi, che curiosamente Di Pietro riuscì a portare avanti il proprio processo. Chi lo aiutò allora? Alla presidenza della Repubblica vi era un uomo che ha fatto molto discutere, ma il cui ruolo è stato forse assai positivo. Lo stesso Occhetto, nel suo ultimo libro di emorie, dice che l'unico ad aver capito la portata immensa che avrebbe avuto per l'Italia il crollo del Muro di Berlino e a trarne tutte le conseguenze, era stato Francesco Cossiga. Ora Di Pietro, scrivendo il suo primo libro sulla Costituzione, chiede a Francesco Cossiga la prefazione. Anche questo, forse, vuole dire qualcosa.

Con le elezioni del 27-28 marzo soprattutto ricordo qualche teorico francese come Paul Virilio afferma che si è verificato il primo «colpo di stato mediatico latino-europeo». La mia opinione è diversa. Il giudice Di Pietro aveva portato lui l'Italia quasi in diretta, coi processi trasmessi in tv, all'epurazione dei politici corrotti, e alla messa sotto accusa del sistema dei partiti. Si credeva che tutto ciò avrebbe giovato alla sinistra, e in primo luogo al Pds. Ma ad approfittare di questa situazione, come abbiamo visto, saranno i nuovi mercanti del video, grazie al tempismo che utilizzeranno nel

gettain nella battaglia, e al loro clientilismo mediatico. Così non è stato affatto il giudice Di Pietro o le forze dei progressisti che hanno profittato dei mezzi a comunicazione per la presa del potere, ma al contrario è stato un non-politico o un post-politico come Berlusconi. L'errore, l'illusione di Pds e sinistra, era stato nel ritenere che il massacro spettacolare di Tangentopoli avrebbe salvato la sinistra, e il cartello dei progressisti. La «gioiosa macchina di guerra» evocata da Occhetto, cento volte annunciata in marcia verso la conquista della maggioranza parlamentare col voto, è diventata di colpo un'arrugginita ferraglia all'indomani del 28 marzo. La stupefazione ha dominato l'Italia. Anzi il mondo a un giornale francese hi trobato: «Veni, vidi, video.»

Le valutazioni erano tutte errate anche perché non si voleva comprendere che lo stesso Pci, pur trasformatosi in partito della Quercia, aveva, di fronte all'opinione pubblica, le sue colpe di complicità partitica, e che era ritenuto a sua volta corresponsabile del furto delle risorse statali sia pure in misura minore dei ladroni del partito socialista. E malgrado che il Pds continuasse a vantare davanti agli elettori la sua purezza adamantina, in verità la gente non credeva alle sue mani pulite, e anzi gli italiani erano convinti che larga parte della responsabilità fosse anche del Pds. Così rabbia, furia, odio, per tutti i partiti che o erano stati al potere oppure vicini ad esso complici silenzioso. L'opposizione di sinistra era giudicata dunque una finta opposizione, fatta solo in attesa di spartirsi i posti di governo. I militanti della Quercia passavano dal voto comunista al voto per il Polo delle libertà, e si sentiva in essi un che di angosciato, nella vana ricerca della superiorità del loro vecchio partito, il partito di gramsci, nella sofferta decisione di votargli contro.

Forza Italia, riceveva questa inalte sa fiducia elettorale proprio perché non era un partito, né classico né moderno. Per la sua fluidità, la sua ambiguità aziendalista, la sua dichiarata aspirazione a situarsi all'opposto di un partito organizzato.

E anche perché si presentava come la forza più innovatrice in senso liberistico e neocapitalistico.

Quadri modesti, gente venuta fuori dal nulla, usciti dagli uffici della Fininvest, e magari anche dalla sua amministrazione, erano il corpo della nuova formazione. Gente non compromessa, che costituiva una sorta di agenzia elettorale affidata al reclutamento per fax e per video, attraverso l'immagine e il messaggio televisivo, l'impatto mediatico. Più che un colpo di stato mediatico, vi è stato piuttosto lo scontro tra due poteri mediatici, quello dello Stato, e quello della Fininvest, dove vittorioso è risultato alla fine il secondo. Non tanto per il suo ingegno televisivo, quanto per il suo distacco dalle vecchie formazioni, nell'azione di conquista dell'italiano esasperato dal

malgoverno. Infatti, guardando da vicino le cose, sarebbe un errore credere che i partiti in lizza non avessero a asforzione i loro mezzi mediatici. Il Polo progressista poteva contare sulla maggioranza delle tre reti statali, dove dagli anni Settanta aveva immesso i propri uomini, così come avevano fatto gli altri partiti, anche se in misura minore. Poteva contare sui suoi mattatori televisivi, veri toreri del video, sempre vittoriosi contro il toro elettorale berlusconiano. Vi erano rubriche politiche che riunivano faghi otto ai dieci milioni di spettatori, attorno a presentatori di ingegno, come Santoro, Deaglio, Guglielmi, Riotta, che, soprattutto con la Rete Tre, si trovavano in mano a sperimentati comunisti come Curzi e Guglielmi. Bisogna riconoscere la loro abilità scintillante nei colpi di mano, nella geniale, provocatoria e aggressiva offensiva, che sembrava tenere in mano i destini elettorali, e in pugno la vittoria. Per amore della verità, rifiuto di indorare la pillola del colpo di stato mediatico, che pioveva come una ghigliottina sulla testa degli italiani. Anche perché, come ho detto, quasi un settanta per cento della tv ufficiale, con le sue tre reti possenti, faceva campagna per la Quercia e per il Polo progressista, più che per la Dc, mentre i socialisti erano del tutto scomparsi. Il video si illuminava quasi sempre della preseza di Occhetto, di D'Alema, uno con i baffi, l'altro con i baffini, come si diceva, e con la loquela desueta ma calorosa di Rifondazione comunista. In verità, come ho detto, la vera campagna televisiva costante e determinante, era quella condotta dal giudice Di Pietro, il più amato degli italiani, e non è uno slogan, ma la verità, con i suoi processi in diretta che mettevano alla berlina i vecchi caporioni politici, i Craxi, i Forlani, gli Andreotti, e i loro compagni, ladri di strada, capitalisti di riferimento, altissime personalità della gestione amministrativa dello Stato, e poi i loro portaborse e servitori. Gli avvisi di garanzia che piovevano sulle più autorevoli teste del potere economico, politico e finanziario, portavano in prigione nomi assolutamente sbalorditivi.

Alcuni di questi, per sfuggire alla tenaglia di Di Pietro, uomini di prestigio immenso e di potere come Raul Gardini, si sono suicidati pur di non finire in galera. Fanno pensare a quei banchieri del crac del '29 in America, che si gettavano dalle finestre dei grattacieli quando tutta la loro fortuna era perduta.

Al contrario delle previsioni sulla gioiosa macchina di guerra, la gente, la massa, e il popolo, vedendo Di Pietro in azione, digrignavano i denti per la rabbia, e decidevano di consumare la vendetta contro tutti i gangsters politici, votando non la sinistra, ma il Polo delle libertà, il non-partito, in non-potere, quello non organizzato con le tessere. L'appassionato consenso a Di Pietro, preparava in verità la decisione di votare contro la sinistra, ovvero per Berlusconi.

Il successo di Berlusconi, su cui ci si è tanto interrogati, se oggi dobbiamo giudicare, nasce dalla sua agilità, dal suo tempismo, e dalla rapidità che può

offrire solo il video. Lo stratega Clausewitz, diceva che la politica è rapidità. Sun Tse, il generale dell'arte della guerra, affermava che: «Quando si è sorpresi, è allora che occorre sorprendere il nemico...», e «quando si è circondati da tutti, è allora che non bisogna temere più nessuno». Berlusconi ha agito di conseguenza. In quella che è certo la nostra più sperimentata e professionale società dello spettacolo politico che esiste in Europa. Soprattutto nell'ultimo decennio la società dello spettacolo, come l'aveva chiamata Debord, ma non si era giunti fino a questo punto, è stata alimentata dagli stessi caporioni politici, Andreotti in prima fila. Di lui si ricorda una frase molto mediatica: «Constato che se faccio un discorso alla Camera, ore e ore di lavoro, ho un riflesso esterno molto limitato; mentre se partecipo a Biberon, vi sono centinaia di commenti, di plausi, di echi, per settimane e settimane.» Da questo egli traeva la conclusione che lo spettacolo politico rafforzava il potere. E' quello che ha fatto Berlusconi, mettendo insieme, appena ha appreso a fondo la lezione, spettacolo politico, televisivo, e battuto tutti gli altri sui tempi nella rapidità. Si è manifestato quando la gente era stanca e sfiduciata; ha tirato fuori non un programma, né prospettive, ma solo uno slogan «la forza degli italiani», e una coccarda azzurra col tricolore che egli appuntava sul petto. Un piccolo attore bonario, sorridente, speranzoso. I suoi rapporti stretti con Craxi erano stati dimenticati dalla gente. Anzi, egli rappresentava il nuovo.

Il colpo di stato mediatico, come lo si è definito, non è ottenuto con la potenza dei mezzi d'informazione, ma con la tempestività, e la velocità dell'inserimento dentro un tessuto politico in sfacelo.

Così, in una capriola della storia, che a conti fatti è forse giustiziera, mentre il Psi, il più vecchio partito italiano, scompariva, azzerato nei suoi cento anni di storia del socialismo dalle malefatte di coloro che se ne erano serviti come un'agenzia del socialismo dalle malefatte di coloro che se ne erano serviti come un'agenzia di affari, ricompariva, dopo 50 anni, il post-fascismo, grazie a leaders come Fini, cui si riconosceva il merito preclaro di non aver rubato, né di essere stato finanziato da Mosca, né di aver fatto parte del governo politico. Sbagliano dunque quegli stranieri che credono che in Italia esista un pericolo fascista e non vedono invece la complessità di una situazione, dove gli italiani si sono trovati di fronte un blocco, un coacervo di forze, tutte mescolate insieme, e dove il potere mediatico era la forza d'urto determinante, sotto la guida di Berlusconi.

C'è stato anche un ruolo della stampa italiana come mezzo di comunicazione? E'uno dei quesiti che si pongono e a cui è possibile rispondere affermativamente. Il potere mediatico della sinistra, se vogliamo davvero valutare l'ampiezza delle forze che erano attorno al Pds, poteva contare non solo sulle tre grandi televisioni statali, ma sui più possenti giornali, come *Repubblica*, *La Stampa* e *Il Corriere della Sera*. Una stampa piena d'inventi-

va giornalistica, fogli tutti da divorare, ben fatto, ben scritti, con tirature fantastiche, le più alte registratesi dal dopoguerra. Una storia a puntate, da lasciare senza fiato, come una Dallas del giornalismo. Quanto ai giornalisti, cerco di spogliarmi delle passioni politiche ricorrenti, cercando di descrivere il processo che ha portato l'Italia a Berlusconi.

E anche per le loro responsabilità. Perché la guerra tra giornali e giornalisti —tra polo Berlusconi - polo Anelli - polo De Benedetti— furoreggia almeno un decennio in Italia. È ogni foglio di stampa, ha censurato e ignorato gli altri giornalisti, e scrittori i loro libri. Non è solo normale concorrenza. È incesante persecuzione. La sinistra di potere (PDS, *La Repubblica* e *L'Espresso*) hanno espulso alle loro pagine ogni opera, libro, e il nome stesso si dissentiva dal servile omaggio al PDS. Tutti i miei libri —al esempio sono stati ignorati da *La Repubblica* attaccati furiosamente all'*Espresso*. Si sono fatte tacere a sinistra le voci libere, oppure sono state soffocate. Tutto a vantaggio di Berlusconi, a conti fatti: indebolendo il pensiero, e l'ideologia, a sinistra. Così che la vittoria di Berlusconi il 28 marzo...

Non è un magico colpo di dadi, ripeto, avvenuto un 28 marzo e coinciso con una campagna elettorale, ma la verità è che Berlusconi ha vinto una guerra di lunga durata dell'informazione, sia scritta, che in Italia d'altronde furoreggiava da decenni, tra sinistra di potere, e potenza della televisione industriale. I giornalisti italiani si sono più o meno allineati, in quest'ultima fase, tutti a sinistra, ovvero con i progressisti. Si tratta dei nomi più noti, quello che per anni avevano denunciato gli scandali, ma che poi li avevano sempre lasciati senza soluzione alcuna, al contrario di quello che avverrà con Di Pietro. Per loro l'Italia era una melma, le descrizioni della malegatte erano feroci e infinite. Ma quel che interveniva era una specie di mitridatizzazione degli italiani, da quel re del Ponto, Mitridate, che faceva ingoiare ogni giorno un po' di veleno, perché si diventasse insensibili ad un vero avvelenamento.

Giornalisti come potentissimi boss operavano denunciando sì ma passando indenni attraverso tutti i poteri partitici, che man mano si sono allineati in Italia. Non sarei propenso, a scrivere in tal senso che il giornalismo italiano, è stato glorioso come quello del Watergate. Devo anche segnalare come tra gli errori della sinistra italiana vi sia stato quello di annullare, dopo il crollo del Muro, fedeli al vecchio andazzo per cui si può parlare della tirannide fascista e hitleriana ma non di quella stalinista, ogni riferimento al totalitarismo sovietico, l'oppressione di diddidenti. Il nostro secolo è figlio di due dittature, fascismo e stalinismo, e questo lo sappiamo. Ma se si cancella anche il ricordo del regime autoritario dell'Est, riprende forza il silenzio sulla responsabilità dei fascismi europei. E' quello che pe avvenuto da noi, quando l'Msi, è tornato alla ribalta come movimento post fascista. Anzi, in Italia, tra molti intellettuali, è nata, nell'azzerare le vecchie dittature,

una sorta di nostalgia da Muro, che ha anch'essa aiutato Berlusconi a conquistare il ruolo di uno che lottava contro un comunismo che veniva ancora e sempre accettato. In verità l'antifascismo europeo è azzoppato dagli anni Sessanta e poiché c'è questa ripugnanza a sinistra di avvicinare l'esperienza traumatica di due dittature, da questo nasce anche l'impotenza davanti al massacro che vediamo in Jugoslavia, e ai crimini a catena degli assassini serbi e dei loro alleati. La forza mediatica, in verità, non è solo quella catodica, ma l'esperienza italiana simostra che per quanto si moltiplichino le tv, le propagande, c'è ancora una formazione autonoma del giudizio dell'individuo, sulla base delle proprie esperienze sofferte, dei dolori subiti e crimini a cui ha assistito. Così che, citando Marx, potrò di lui ricordare una frase chiave per spiegare la situazione che si è verificata in Italia: «Sono le masse che fanno la storia.»

Infatti, mentre l'elettore italiano stava appiccicato come mosca sul video, e la sinistra sentiva la vittoria a portata di mano, la storia italiana muoveva con un abbaglio clamoroso verso il 28 marzo, che avrebbe dato un responso in senso opposto. Gli stessi gruppi industriali, padroni della grande stampa, erano presi dalla trappola mediatica. E contavano a loro volta sulla vittoria dei pregressisti. Direttori di grandi quotidiani, nemmeno poi a quattr'occhi, ma esplicitamente affermavano: «La vittoria a sinistra.» Nel mondo altolocato politico industriale si diceva che con una vittoria della sinistra, capo del governo poteva essere lo stesso De Benedetti, che precedentemente era stato sconfitto da Berlusconi alla direzione della Mondadori. oppure il padrone del gruppo *Espresso-Repubblica*, Carlo Caracciolo, cognato di Agnelli. Quanto a Eugenio Sacalfari, forse il più brillante giornalista italiano, anche per lui si prevedeva un avvenire di alto prestigio statale perché le ambizioni non si misuravano più alla vigilia della vittoria della sinistra, si è trovato davanti alla sconfitta.

Da cui si è tirato fuori con ironia, scrivendo un bel libro, dove egli si paragona modestamente ad Ulisse, che riprende le sue avventure, correndo per infidi maro, e nei tranelli di tutti gli dei.

Vorrei dunque onestamente far comprendere la commistione complicata trapoteri mediatici in Italia, non solo la tv, ma i grandi giornali. Infatti è a quest'epoca che Montanelli crea un nuovo giornale, *La Voce*, abbandonando il carro berlusconiano, che reputa ormai anche lui azzoppato. E viene portato sugli scudi in trionfo dall'ammirazione dei progressisti, così che quando adesso, in ottobre, il grande giornalista si presenta alla Festa dell'Unità, i bravi militanti che lo detestavano in passato come il primo degli anticomunisti, gli tributano ovazioni da dieci minuti. La stampa estera più influente, affascinata a sua volta dal nostro italico giornalismo, ha deviato a sua volta l'analisi, facendo credere ai propri lettori europei, che in Italia imminente e definitiva era la vittoria dei progressisti. Più prudenti i giornali

americani, ma certo scatenati quelli europei. Il che ha poi creato un risveglio brusco, uno sbalordimento assoluto, un crollo di fiducia verso gli italiani incolpati ingiustamente di accettare il post fascismo al governo. Ci si può onestamente chiedere perché in tutta questa fase, non vi siano stati giornalisti né italiani né stranieri che andassero alla ricerca della verità interrogando gente semplice, quel popolo minuto, che avrebbe poi determinato il successo di Berlusconi. Diciamo pure, che in questa fase abbiamo sentito il rammarico della fine delle inchieste in diretta, di quei viaggi tra la masse, nelle province, nei piccoli paesi, per capire quel che avveniva in Italia. Qualcuno di noi aveva scritto, come nel mio caso, nel 1992, un libro che si chiamava *La forza degli italiani*, redatto nel corso di un lungo viaggio in Italia, nel '90, dove avevo interrogato uomini e donne senza posa, sorta di anticipazione dell'orientamento degli italiani contro la classe politica. Questo libro fu sabotato in Italia, e all'estero i socialisti italiani avvertivano i partiti amici che non andava tradotto. così che è rimasto soltanto un libro italiano, con una sola eccezione: quello della Svezia, che ha capito il valore interpretativo di questo libro e l'ha definito come il libro anticipatore perché si potesse comprendere Tangentopoli. E adesso? Certo siamo arrivati ad una svolta, per cui Silvio Berlusconi dovrà prima o poi scontrarsi pubblicamente con il suo doppio, il giudice Di Pietro, che si appoggia sui mass media, ma nel nome del pensiero forte della giustizia. L'antieroe primo ministro dovrà affrontare l'eroe primo magistrato, e il duello rischia di essere duro e di minacciare la pace civile perché «la Repubblica dei giudici italiani», chiamerà in causa questa volta non più la vecchia guardia politica, la masse semplici e disperate, ma la giovane guardia uscita dalla elezioni, e che non vuole farsi turlupinare.

In altre parole è quella vasta fetta di gioventù che ha votato contro la corruzione svelata dagli stessi giudici, per il Polo della libertà. Ma che ora va valutando le proprie posizioni. Detto questo, occorre affermare che finché in Italia non si sarà ricostituita l'idea di una democrazia funzionante, e l'immondizia passata non sarà del tutto spazzata via e la gente non sarà convinta che il regime partitocratico è morto e sepolto, è chiaro che Berlusconi resisterà ancora. Gli italiani, per ora, sono in buona parte favorevoli al capo di governo. E reputano, anche se finora le delusioni si sono accumulate, che il futuro sarà roseo. Le forze politiche parlamentari chiedono ora una legge antitrust, «che dovrebbe impedire a Berlusconi di essere capo del governo e al tempo stesso padrone di decine di aziende e di tante televisioni. L'urto si delinea, anche perché alle reti Fininvest si aggiungono a maggior gloria del capo del governo, le altre tre vecchie reti dello Stato, sotto il comando di una virago, amica di Berlusconi e di sua moglie, certa donna Letizia, che gestisce praticamente le tre reti statali come appendici del privato impero berlusconiano. La situazione è grave: la signora presidente ha spopolato gli uffici della Rai-Tv, licenziato leaders, e anzi avrebbe

deciso di fare terra bruciata dello stesso edificio della Rai-Tv, dove si leva il faoso cavallo rampante, che ha messo in vendita. Più che mai non sono tanto i partiti, quanto antonio Di Pietro, nella sua Costituzione italiana «Diritti e doveri», destinata a diventare più che un caso editoriale, un caso politico, a compiere un commento politico avvincente e martellante di quello che si prepara. I suoi punti di riflessione legislativa sui mezzi di comunicazione sono estremamente fermi. «Una volta, specie sotto il regime fascista, la maggiore limitazione alla libertà del pensiero, era la censura, ma oggi questa oltre ad essere espressamente vietata dalla Costituzione, di fatto non esiste più... E però non si può negare che vi sono forme di nuove censure, meno visibili ma a presa più subdola e condizionante, quali sono i tentativi di martellamento continuo dell' menti, da parte di chi detiene grazie al potere economico il controllo dell'impresa giornalistica e radiotelevisiva.»

«Da qui nasce —egli continua— la necessità di un controllo e di una vigilanza sull'impresa di comunicazione affinché il potere imprenditoriale non si converta in potere di una nuova censura o di sorveglianza della informazione». E conclude che «la collettività non è certo oggi tranquillizzata dalle recenti affermazioni del presidente del Consiglio secondo cui la Rai non deve andare contro la maggioranza che essi esprimono, ovvero contro il potere che occupa la maggioranza dei seggi parlamentari». Un'altra forma di censura? La lotta a questo punto, per quanto riguarda i mezzi d'informazione in Italia, è arrivata ad un crocicchio storico.

Di Pietro aveva portato l'Italia all'epurazione dei suoi politici corrotti. Chi però per primo ha approfittato di questa situazione, con suoi politici corrotti. Chi però per primo ha approfittato di questa situazione, con suoi sondaggio televisivi, o dai supermercati del video, con il suo clientelismo mediatico, è stato sondaggio non un giudice, ma un politico che ha preso il potere. E così oggi siamo arrivati ad una svolta per cui Silvio Berlusconi dovrà prima o poi scontrarsi pubblicamente con il suo doppio, il giudice Di Pietro, che si appoggia sui mass media si má nel nome del pensiero forte della giustizia. L'antieroe primo ministro dovrà affrontare l'eroe primo magistrato, e il duello rischia di essere duro e di minacciare la pace civile perché la «Repubblica dei giudici italiani» chiamerà in causa questa volta non più la vecchia guardia politica corrotta, ma la giovane guardia uscita dalle elezioni. In altre parole quella vasta fetta di gioventù che ha votato, in nome della lotta alla corruzione svelata dagli stessi giudici. La situazione del Paese è a tendenze rivali, così potrebbe riprodurre anche una guerra di «secessione» tra nordisti e sudisti.

In ogni caso con la nomina di ministri neofascisti all'interno di un governo della Comunità Europea, come Bobbio d'altra parte ha fatto notare, ebbene questo può dar luogo a movimenti di reinterpretazione della storia, e anche a conclusioni non esaltanti, per l'Italia, in altri Paesi europei, occasione del 50mo anniversario della liberazione del Continente dal nazifascismo.

La Junta Directiva va acordar, en la seva reunió del mes d'abril de 1995, encarregar anualment a un soci la redacció d'un Informe sobre l'Estat de la Comunicació, per a ser presentat en ocasió de la Conferència de la Societat, que es celebra habitualment a Girona el segon dissabte del mes de juny.

La redacció anual d'aquest informe, sempre segons la visió personal i l'especialitat del seu autor, i la seva publicació posterior a la revista TREBALLS DE COMUNICACIÓ, permetran fer un seguiment de l'evolució de l'estat de la comunicació en els àmbits propis de la SCC.

L'encàrrec de la primera edició d'aquest informe va ser fet a Miquel de Moragas i Spà, primer president de la Societat Catalana de Comunicació, que va presentar-lo en el curs de la sessió pública de la V Conferència, celebrada el dia 10 de juny de 1995 al Centre Cultural de la Mercè de Girona.

JAUME GUILLAMET
President de la SCC

INFORME SOBRE L'ESTAT DE LA COMUNICACIÓ

MIQUEL DE MORAGAS I SPÀ

Introducció

A l'hora de fer un balanç sobre la comunicació, a l'estil d'informe anual de situació, m'ha semblat interessant posar l'enfocament en quatre direccions principals:

En primer lloc, cap a les *grans tendències del que podem anomenar «sistema de comunicacions»*, cada vegada més complex com a conseqüència de les múltiples sinèrgies que s'esdevenen entre els mitjans de comunicació, la cultura, la informàtica i les telecomunicacions. Aquest enfocament és especialment necessari en una etapa com la que vivim, de canvis profunds en l'organització, l'economia i la tecnologia de les comunicacions.

Un segon punt de la nostra anàlisi es referirà a una *selecció de fets que considero més rellevants de l'evolució dels mitjans de comunicació de masses —especialment de la ràdio, la premsa i la televisió—*,¹ dedicant una atenció especial a les adaptacions d'aquests mitjans a la nova ecologia de les comunicacions.

En tercer lloc, proposo un enfocament cap als *fets més rellevants de la política de comunicació* a Europa, Espanya i Catalunya. Aquestes polítiques són cada dia més importants perquè constitueixen la resposta de la societat a les esmentades transformacions estructurals, procurant controlar-les o orientar-les cap a una direcció o cap a una altra. El debat actual sobre la llei de telecomunicacions per cable és l'exemple més destacat d'aquest bloc de qüestions que aquí abordarem sumàriament.

Finalment, entenc que aquest balanç de la comunicació també ha de considerar els *impactes socials, polítics i culturals de les pràctiques de*

1. Una bona part d'aquesta V Conferència de la Societat Catalana de Comunicació de 1995 ha estat dedicada al cinema. Aquesta raó i el meu propi àmbit d'especialitat en els altres *massmedia* fan que aquest informe no faci referència explícita a un tema tan important com és la situació del cinema.

comunicació. El debat sobre la funció dels *mass media* en la configuració de l'opinió pública —i, més concretament, la seva incidència en els processos electorals—, els problemes de l'ètica professional amb relació a les estratègies i les fonts d'informació, com també la responsabilitat dels mitjans de comunicació en les polítiques de benestar social, són els temes que em semblen més rellevants a l'hora de donar una mirada analítica als últims mesos de la comunicació al nostre país.

Les grans tendències del «sistema de comunicacions»

La comunicació moderna s'ha d'interpretar necessàriament des de la constatació de la seva profunda transformació. Però aquesta transformació es manifesta en direccions molt diferents sense que aconseguim tenir-ne una visió de conjunt que permeti interpretar —sense simplificacions divulgadores— la seva globalitat.

Podem parlar, per exemple, de la *transnacionalització*, però immediatament ens adonem que, en tot cas, la nostra «era comunicativa» és també la de la *localització*. La dialèctica local-global ens apareix en qualsevol direcció en què puguem orientar la nostra mirada sobre la comunicació moderna. Podem parlar d'aparició de mitjans nous, però al mateix temps constatem la consolidació dels vells mitjans de comunicació.

La rapidesa d'aquesta transformació ha fet que aquests canvis s'interpretin d'una manera mosaical, polièdrica, afavorint unes visions més «reductives» que globalitzadores.

Es fa més fàcil enumerar les característiques dels nous *media* i de les noves tecnologies que interpretar-ne els efectes socials més bàsics:

Interactivitat, desenvolupament dels multimèdia, ampliació de les distàncies de comunicació (via satèl·lit i via cable), multiplicació dels canals, aparició d'actors nous: industrials, financers, empresarials, noves formes d'accés a la comunicació (peatge i *pay per view*), són els conceptes que formen l'estructura visible d'aquesta transformació.

Davant d'aquesta situació, el nostre objectiu teòric és ara descobrir alguns factors que, encara que no puguin explicar-nos la globalitat, almenys ens permetin revelar tendències, més enllà de les simples descripcions mosaicals.

Molt més enllà dels *mass media*

Així, per exemple, podem posar la nostra atenció d'investigadors en un procés que considero d'una gran importància: avui dia, en parlar de

comunicació social, ja no podem limitar-nos als grans mitjans de comunicació: la premsa, la ràdio, la televisió, el cinema. Almenys en aquest sentit podem considerar definitivament cancel·lades la «societat de masses» i, per tant, la llarga etapa de la *mass communication research*.

En la nova societat —que justament podem definir com la «societat de la informació»—, els *mass media* continuaran tenint un paper important, però ja no un paper exclusiu o central en el conjunt del sistema de comunicacions. Els *mass media* ja s'han d'interpretar com una part del conjunt més ampli dels canals definits per les noves tecnologies emergents: telefonia, multimèdia, bases de dades, videotext, xarxes mundials (Internet), etc.

El director del MIT, Nicholas Negroponte, en el seu darrer llibre, *Being Digital*,² ens adverteix que les grans transformacions que vivim són derivades del canvi des d'una societat dels «àtoms» (referint-se a la matèria) cap a una societat dels «bits» (referint-se a la informació).

Aquests canvis no són simplement canvis de suport —del paper a l'electrònica—, sinó que són canvis amb múltiples conseqüències culturals i socials. Així, per exemple, podem parlar de la transformació del concepte i de l'ús social de la «informació». L'antigament denominada «informació d'actualitat» queda ara relegada a ser un flux més de la multitud de fluxos de comunicació existents.

A diferència de les formes de comunicació pròpies dels sistemes de difusió via èter, no és cert ara que tota la informació existent —tècnicament disponible— és també una informació socialment disponible. L'era de la multiplicació de canals d'informació és també l'era del *pass word*, de la informació inaccessible, de la informació per encàrrec, de la informació reservada.

No hauríem de deixar-nos enlluernar per la publicitat dels nous servidors d'informació i dels operadors de telecomunicacions en el sentit de fer-nos creure que tot és accessible. Moltes de les fonts d'informació que avui són gratuïtes seran de peatge d'aquí a molt poc, quan els sistemes telemàtics es generalitzin.

Un altre dels grans efectes de la transformació tecnològica —i això és especialment important per a les cultures, com ara la catalana, amb reivindicacions nacionals— és la seva incidència sobre la construcció dels espais culturals.

2. Nicholas NEGROPONTE, *Being Digital. The Road Map for Survival on the Information Superhighway*, Londres, Douglas Adams, 1995.

La doble i simultània tendència «global-local» de la comunicació moderna a què ja hem fet referència afavoreix la contradicció aparent de la supervivència de les identitats d'abast territorial (i de mercat) reduïdes, però també la seva adaptació —no necessàriament assimilació— a les formes culturals mundialment hegemòniques.

El sociòleg George Ritzer ha parlat de la «macdonalització de la societat».³ Efectivament, les diverses cultures locals acaben negociant amb les formes imposades per les indústries culturals hegemòniques. Tenim un exemple d'aquesta nova forma de mestissatge —o de negociació— en un fet que pot semblar aparentment trivial: la implantació recent a tot Catalunya de l'empresa de menjars ràpids Pan's and Company, exemple de les noves formes «locals-globals» de restauració, de la síntesi dels sistemes de producció i consum nord-americans amb formes de vida urbanes de la joventut catalana, d'acord amb les seves disponibilitats econòmiques i... amb els seus costums alimentaris. Pan's and Company vol dir: en lloc d'hamburguesa, pa amb tomàquet a l'hamburgueseria.

Però l'alternativa «local-global» no ha de ser l'única que influeix en la creació dels nous espais culturals. En el futur, les tecnologies de la informació encara hauran d'obrir nous espais culturals i de comunicació. La transformació principal consistirà, al meu entendre, en la ja definitiva desvinculació de l'exigència de «territorialitat» per a la creació d'espais de comunicació i, per tant, d'espais culturals.

Els espais de comunicació seran independents dels territoris físics gràcies a l'aparició d'uns espais nous, que podrem denominar «territoris electrònics», en els quals els grups d'interès podran crear les seves pròpies relacions comunicatives, independentment de les distàncies físiques dels interlocutors.

Aquest serà un altre dels processos que afavoriran la comunicació especialitzada entre grups de petites audiències.

Aquests canvis tenen un altre efecte decisiu: el *fraccionament de les audiències*, la multiplicació dels grups de destinació dels missatges. Això ha de comportar un nou canvi històric, que podríem definir com el del pas d'una «societat de masses» a una «societat d'especialistes», d'una societat de «comunicació tècnica de masses» a una societat de «comunicació tècnica de grups» o, fins i tot, a una societat d'«intercomunicació tècnica d'individus». Tot això, a diferència de la situació actual —tan pròpia dels *mass media* i de la societat de masses— de menystenir les petites audiències i valorar exclusivament les d'abast massiu.

3. George RITZER. *The Macdonalization of Society*, Londres, Pine Forge Press, 1992.

El fraccionament que ha experimentat l'audiència de la televisió amb l'aparició de les televisions privades i les primeres experiències de la televisió per cable i per satèl·lit són només un primer exemple d'aquest procés. La múltiple activitat de connexió telemàtica a les universitats, les empreses, les entitats financeres, els ens de l'administració, les entitats culturals, etc., n'és l'exemple més definitiu i influent a llarg terme.

L'evolució dels mitjans de comunicació

En aquest context, la situació dels diferents mitjans de comunicació —premsa, ràdio, televisió, cinema— ja no pot analitzar-se d'una manera aïllada, sinó que s'han d'interpretar en les seves múltiples interinfluències i formes de complementarietat.

La interinfluència entre els diferents *mass media* es manifesta en primer lloc en la composició del capital de les respectives empreses de comunicació, com més va més dominades —és important dir-ho— per una influència creixent de les entitats financeres. Però aquesta interinfluència entre els *mass media* també es manifesta, en uns altres nivells, en la mateixa estructura dels seus missatges. També es manifesta (per dir-ho semiòticament) en la seva intertextualitat o (per dir-ho més planerament) en la construcció dels seus missatges i en les seves formes de lectura. En aquest sentit, crec que cal destacar dues tendències de la màxima rellevància: el domini progressiu de la comunicació visual i la imposició progressiva de la informació sintètica.

Us proposo alguns exemples d'aquests canvis de les formes de producció/lectura/percepció de la informació: d'una banda, la forma d'escriptura per al correu electrònic o per al teletext; o, encara més, la forma d'escriptura per als traductors informàtics. Per exemple, el meu traductor automàtic espanyol-anglès em va traduir (aberrantment) la frase «Esta vez espero poder asistir a su simposium acompañado de mi esposa Mercedes de Torres» de la manera següent: «This time hopes to can attends their Symposium accompanied of my wife Grace of Towers.» La pròxima vegada que escrigui per ser traduït informàticament escriuré simplement «Vendré con mi esposa», que em traduirà ja correctament així: «I will come with my wife.» I aquest és només un exemple de la influència de la informàtica sobre l'escriptura; ens falta encara la investigació corresponent per a reconèixer la influència d'aquests canvis sobre les nostres formes de pensament.

Una segona gran característica de la interinfluència entre els mitjans de comunicació és la influència progressiva de la iconicitat en tota mena de missatges. Recordem, per exemple, les noves formes de la propagan-

da electoral, cada vegada més buides de text i més plenes d'imatges i eslògans; o fixem-nos en les reconversions del disseny dels nostres diaris.

Amb algunes excepcions —recordeu, per exemple, el cas de *Le Monde*—, els diaris han optat per un redisseny —a l'estil de l'*USA Today*— que afavoreix i multiplica l'espai dedicat a les icones —fotografies, il·lustracions, gràfics, infografia— en detriment de l'espai dedicat als textos. Fixem-nos en com els nostres diaris són com més va més subsidiaris de les formes de percepció i de coneixement condicionats per la nova experiència visual de les noves generacions. Els canvis de disseny que s'han fet —obligatoris— en la premsa catalana són motivats per aquestes noves condicions de llegibilitat.

A propòsit de la premsa

Però els problemes de la premsa no són únicament la llegibilitat. La premsa (en una societat cada vegada més telemàtica) no és ni pot ser un mitjà estabilitzat, com sí que ho sembla, en canvi, la ràdio. La premsa és amenaçada per diversos problemes estructurals.

El fenomen de la concentració i de la influència creixent del sector financer sobre la informació afecta decididament la premsa.⁴ Les empreses (capçaleres) que han aconseguit superar l'etapa de la reconversió tecnològica no han pogut, en canvi, multiplicar les sinèrgies potencials de l'automatització (o informatització) dels seus processos de producció. La consulta *on line* o els nous diaris electrònics són encara ofertes que tenen més valor promocional o cultural que no pas valor econòmic significatiu.

Destaquem, per exemple, la recent possibilitat d'accés al diari *Avui* via Internet i la importància que pot tenir aquesta connexió per als estudiants catalans residents a universitats estrangeres remotes, que, fins ara, perdien, de fet, el seu contacte diari amb la informació del país

Destaquem també l'experiència d'*El Periódico* en CD interactiu, més com una inversió de futur, de caràcter I+D o experimental, que com a valor de mercat immediat.

D'altra banda, i en una societat com la nostra, que és una societat que afavoreix més l'intercanvi de bits que no pas l'intercanvi d'àtoms, ja es veu a l'horitzó una nova possibilitat, però també un gran problema per a la

4. Bernardo Díaz Nosty, «El estado de la comunicación», *Comunicación Social 1994 / Tendencias*, Madrid, FUNDESCO, 1994.

premsa. La possibilitat consistirà en la facilitat per a la multiedició desterritorialitzada (edicions locals). El problema consistirà en l'increment constant del cost del seu suport: el paper.

Aquesta mateixa primavera de 1995, el 48è Congrés de la Federació Internacional d'Editors de Diaris (FIEJ) es planyia del descens generalitzat a Europa del tiratge dels diaris, amb les excepcions significatives del que està passant al sud d'Europa (Grècia, Portugal, Espanya, Catalunya), que veu com els tiratges i els lectors dels seus diaris s'incrementen,⁵ però això com a conseqüència de la lenta superació del seu subdesenvolupament.

Davant d'aquesta situació, crec que seria un greu error reobrir el vell debat de la supervivència de la premsa en els mateixos termes en què hom en va plantejar la crisi dels anys seixanta i setanta,⁶ quan el panorama de la televisió europea encara era dominat pels monopolis televisius, la qual cosa, en alguns casos, significava també la protecció publicitària de la premsa.

Els efectes del canvi tecnològic —del pas de la societat dels «àtoms» a la societat dels «bits»— obren moltes incògnites al futur de la premsa, entre les quals hi ha, molt significativament, els efectes sobre el pluralisme polític i cultural en la nostra societat. Però aquest no és un problema específic o exclusiu de la premsa, sinó del conjunt de mitjans i formes de comunicació perquè, en qualsevol cas, la crisi de la premsa seria acompanyada per una gran multiplicació de canals àudio-visuals i telemàtics.

Hi ha, però, un problema que sí que sembla específic de la premsa: els efectes de la possible crisi de la lectura. La limitació de la lectura i la seva substitució per imatges o per textos interactius —com hem vist, necessàriament breus i sintètics— poden facilitar l'empobriment del debat i de les reflexions filosòfiques sobre la realitat social, política o cultural.

Novament, no es tracta de ser apocalíptics, sinó crítics. El debat sobre la consciència social, sobre la solidaritat, sobre les polítiques de futur, sobre els impactes de la política científica, sobre la participació democràtica, sobre el benestar social, sobre la defensa del medi ambient, sobre els desequilibris, haurà de ser protegit per unes noves polítiques de comunicació, ara ja integrades a les polítiques culturals, educatives i de benestar social.

5. L'any 1988, la premsa era consultada per un 29,2 % de ciutadans espanyols més grans de catorze anys i l'any 1994 aquesta xifra arribava al 36,4 % (Díaz Nosty, «El estado de la comunicación»).

6. Vegeu el llibre *Diez años para sobrevivir*.

L'increment de les hores de consum televisiu per càpita a Catalunya, que ja supera les tres hores diàries, i les noves pràctiques educatives que macdonalditzen la universitat són, ara per ara, dos signes negatius per al nostre futur cultural.

Em referiré més endavant a alguna qüestió clau sobre l'ètica periodística. Però, per acabar aquesta breu referència als temes que em semblen més rellevants per a la premsa, voldria reservar un mot per a un de concret i important per a nosaltres: el de la premsa en català. Per a dur a terme una prospectiva sobre el futur de la premsa en català, ens caldria disposar d'un estudi de «mercat» sobre les actituds psicolingüístiques de la població catalana davant de la lectura de diaris en català i en castellà amb indicació dels graus de gratificació i de dificultat dels respectius processos de lectura. No disposant d'aquest estudi —al qual, si existeix, no he tingut accés i que, si no existeix, seria desitjable que fos impulsat per la Generalitat—, només podem formular una hipòtesi: l'ús actual del català a la premsa de Catalunya pot estar per sota no únicament del que seria desitjable des del punt de vista de la normalització lingüística, sinó també de la seva mateixa demanda comercial. Un estudi de mercat probablement aconsellaria als empresaris de premsa de Catalunya de fer més edicions, o, almenys, de publicar més pàgines, en català. I, si no és així, seria molt important saber-ho per tal de poder imaginar quina hauria de ser l'adequada política de comunicació per a corregir-ho.

Aquest és un nou exemple del paper que poden tenir la recerca i els investigadors en les polítiques de comunicació.

A propòsit de la ràdio

A final de 1995 veig la ràdio com el mitjà més estabilitzat, almenys des d'un punt de vista estructural. Aquesta estabilitat es manifesta a les audiències, pràcticament estancades, en termes globals, des de 1988.⁷

Les noves tecnologies —que tenen també una presència important en la producció i l'emissió de la ràdio— no sembla que hagin de canviar radicalment els usos, les funcions socials o les formes de percepció de la ràdio, sinó que més aviat tendeixen a millorar-ne les prestacions i la qualitat auditiva.

També veig la ràdio com un mitjà —per a ser escoltat— que ja ha assimilat la seva complementarietat amb la televisió —mitjà per a ser mirat i alhora escoltat.

7. DÍAZ NOSTY, «El estado de la comunicación», p. 37.

Des d'un punt de vista antropològic, la ràdio ha incrementat la seva presència en la societat —fet que es tradueix en penetració i en hores d'audiència— com a conseqüència d'un rebuig —o potser temor— creixent de les persones d'enfrontar-se amb el silenci. La gent no sabrà —no sabrem— caminar, conduir, adormir-se, veure un partit de futbol..., sense la ràdio.

El *walkman*, el disc compacte, la música via cable, són només competidors relatius de la ràdio, que manté la possibilitat de la comunicació en viu i que aprofita per a les seves emissions totes les tecnologies auditives.

La ràdio, per altra banda, s'aprofita de la seva adaptabilitat territorial per a la desconexió (local) o per a la connexió (amb àmbits territorials més amplis). La ràdio ha estat l'instrument principal de comunicació per a la descentralització. La recent campanya electoral de les eleccions municipals de maig de 1995 ha demostrat la importància de la ràdio local en la configuració dels espais polítics locals.

Amb relació a la programació i les maneres de fer ràdio —i pel que fa als meus pitjors records radiofònics—, el curs que comentem ha estat el de la xerrameca d'algunes tertúlies, que, al meu entendre, signifiquen la pitjor de les ràdios possibles.

La improvisació no és aquí un mèrit, sinó més aviat una irresponsabilitat o una mancança de rigor professional dels qui parlen de tot sense preparació adequada, dels qui es permeten fer públiques afirmacions gratuïtes sobre les persones o sobre les coses, com a nous «saltataulells», de rumor en rumor. Haig de confessar que cada vegada m'interessa menys sentir parlar de coses rellevants persones sense un coneixement especialitzat i que, en canvi, cada dia trobo més a faltar informació documentada i programes ben preparats en la nostra radiodifusió. Crec que les emissores que s'avançaran a canviar aquesta manera de fer guanyaran el seu futur.

A propòsit de la televisió

No és cap novetat ni sorpresa afirmar que el curs 1994-1995 ha continuat confirmant l'hegemonia de la televisió sobre la resta dels mitjans de comunicació. Més encara, l'hegemonia de la televisió sobre les més diverses pràctiques culturals, com demostra el conflicte d'horaris que han mantingut aquest any els clubs de futbol, les cadenes de televisió i els propietaris de bars i restaurants.

Sí que és una novetat, contràriament, i no em sembla pas positiva, que, segons alguns estudis, la població catalana ha superat clarament la línia de

les tres hores diàries de consum televisiu per càpita. Amb 207 minuts per dia⁸ l'any 1994, s'inicia la ruta cap al consum de quatre hores diàries de televisió, encara lluny de les sis hores de consum televisiu diari i per càpita a Estats Units d'Amèrica.

Tampoc no és una novetat afirmar que la programació de les televisions segueix el ritme, o la dictadura, de les audiències, sense que hagi aparegut l'oferta minoritària o especialitzada que esperem que s'esdevindrà amb la multiplicació de canals i la fragmentació de les audiències. No veiem, però, que les televisions públiques es preparin per a aquesta tasca, encara absorbides en la lluita —difícil— per l'audiència que mantenen amb les televisions privades.

La TV catalana (autonòmica) ha aconseguit establir-se en un sostre competitiu i pot afrontar ara el seu futur des de la seguretat que li dona la fidelitat de la seva audiència en els temes i els referents catalans. Tres exemples es destaquen en aquest panorama: els bons nivells d'audiència dels informatius; el lideratge d'audiència que conserva el Barça, amb sostres del 35,6 % de quota de pantalla, fins i tot en partits com el de l'estrepitosa derrota d'aquest any al Bernabeu (5 a 0); i, finalment, l'èxit dels primers «culebrons» de producció pròpia. Crec destacable el fet que *Poble Nou* arribés a una mitjana de 38,8 % de quota de pantalla i que ja al final aconseguís la xifra de 919.947 telespectadors (desembre de 1994). Sembla que la nova sèrie gironina *Secrets de família* continua, o millora, aquests èxits d'audiència.

Aquest curs ha estat també el de la confusió per a les televisions locals. Per una banda, el seu creixement i la seva implantació han continuat no únicament a les poblacions petites, sinó ja més decididament a poblacions mitjanes o fins i tot grans, com és el cas destacat de la nova Barcelona Televisió.⁹ Per una altra, les conseqüències negatives d'una regulació (legislació encara) d'aquestes emissores s'han fet més evidents. En aquest aspecte, la manca de competències i d'autonomia de Catalunya per a regular aquest important sector de les seves comunicacions i la necessitat d'anar a remolc de la legislació general espanyola, que, de fet, s'aplica a unes realitats diferents que no sempre tenen les mateixes urgències ni el mateix nivell de desenvolupament, actuen d'una manera restrictiva per a les polítiques de comunicació a Catalunya.

La regulació de la comunicació local —sobretot tenint en compte la influència de les noves tecnologies per cable— hauria de ser objecte d'un gran pacte entre les entitats municipals, les diputacions i la Generalitat.

8. Díaz Nosty, «El estado de la comunicación», p. 121, amb dades de Mediametrice/Eurodata TV.

9. Barcelona Televisió va iniciar les emissions el 3 de novembre de 1994.

Encara que sembli una qüestió menor, també és rellevant destacar la generalització de l'oferta de teletext a la gran majoria de cadenes de televisió. En aquest sentit, cal, però, lamentar la insuficiència de molts projectes i la inexistència d'un pla d'adaptació d'aquest mitjà a les exigències informatives dels àmbits locals i nacionals de Catalunya. Seria un greu error considerar el teletext com un mitjà, o potser com un recurs, marginal.

El ressorgiment de les polítiques de comunicació

Polítiques de comunicació a Europa

Durant l'any 1994-1995 s'ha confirmat la importància indiscutible de les polítiques de comunicació en les societats modernes avançades, en contradicció i en contrast amb les afirmacions hiperliberals i acrítiques que postulaven la inconveniència del protagonisme o del paper regulador de les administracions públiques en el terreny de les comunicacions.

Tots els països desenrotllats del món, començant pels Estats Units, que ara tenen un vice-president, Al Gore,¹⁰ que fins i tot fa teoria de la societat de la informació, han desenvolupat i desenvolupen polítiques reguladores. Si més no, per una raó principal: perquè en depenen factors crucials de les seves economies, dels seus processos de desenvolupament i de la seva competitivitat a escala internacional.

En el cas de Catalunya, les instàncies reguladores d'aquestes polítiques superen l'àmbit de l'Estat i es realitzen també en el marc ja més general de la Unió Europea.

El curs 1994-1995 ha estat el de la posada en pràctica i l'assimilació del contingut del *Llibre blanc* de Delors sobre el creixement, la competitivitat i l'ocupació. Aquest document, contrarèplica a les teories d'Al Gore sobre les autopistes de la informació, té per a nosaltres, els investigadors de la comunicació, alguns punts d'una importància especial:

En primer lloc, la consideració de la irreversibilitat de la transformació tecnològica de la societat de la informació, en el marc de la qual s'han d'interpretar els mateixos *mass media*.

En segon lloc, la interpretació de la cultura com una indústria i com un valor clau per al desenvolupament general de la societat.

10. AL GORE, *The National Information Infrastructure: Agenda for Action*, The United States, Departament of Commerce, National Telecommunications and Information Administration, setembre de 1993.

En tercer lloc, la consideració de la política àudio-visual no ja únicament com a nou sector clau de les polítiques culturals, sinó, a més, com un sector clau de la política de creixement i de creació d'ocupació.

La pregunta clau del *Llibre blanc* no és una pregunta cultural, sinó una pregunta econòmica: com podem beneficiar-nos d'un sector en expansió, que passarà de les 650.000 hores de televisió l'any 1993 a les 3.250.000 d'hores de televisió l'any 2000, amb un salt de 23.000 a 45.000 milions d'ecus de negoci anual?

El curs 1994-1995 també ha estat el curs de l'aprovació del nou programa MEDIA (MEDIA II) per a estimular la producció àudio-visual europea, amb un pressupost de 400 milions d'ecus (65.000 milions de pessetes) per al període 1996-2000. El caràcter industrial d'aquest programa significa l'alternativa de la política d'imposició de quotes de producció pròpia (europea) a les televisions europees.

L'etapa Oreja, nou comissari encarregat del sector àudio-visual, ha començat amb una pròrroga de deu anys, fins a l'any 2005, de la política proteccionista de les quotes de programació europea (51 %) establertes per la directriu «Televisió sense fronteres» de 1989.

Aquesta pròrroga podria ser l'última que aconsegueix la producció europea. D'aquí a pocs anys es confiarà en la seva pròpia competitivitat i en els programes d'estímul de la producció (MEDIA, Eurimages, Eureka, etc.) o per mitjà de la concessió de crèdits *tous* pel Banc Europeu d'Inversions. O d'ajuts tan suggerents —i potser també tan impossibles— com el que ha proposat la comissària d'I+D, Edith Cresson (antigua primera ministra francesa), en el sentit d'aplicar un cànon del 0,5 % a l'ús de les autopistes de la informació en benefici de la indústria àudio-visual. Així, les noves formes d'informació, com ara la xarxa Internet, haurien d'auxiliar (finançar) els vells sistemes de la comunicació de masses.

Una absència es fa patent en el conjunt de la política europea de comunicacions: les referències a les regions i al seu espai àudio-visual. Això ha estat objecte d'una recerca internacional que acabem de concloure.¹¹ Se'n desprèn que aquesta és una gran llacuna de l'actual política de comunicació a Europa que hauria de corregir-se si realment hom vol promoure un creixement equilibrat de les seves comunicacions.

11. M. deMORAGAS; C. GARITAONAINDIA; *et alii* (EURORETV), *Decentralisation in the Global Era. Television in the Regions, Nationalities and Small Countries of the European Union*, Londres, John Libbey (en premsa).

La comissió, finalment, continua encallada en la fase poc compromesa de «fer consultes» amb relació a un altre dels grans temes de les polítiques de comunicació a Europa: l'adopció de mesures protectores del pluralisme i contra els processos de concentració.

L'any 1992 s'havia publicat el llibre verd sobre *Pluralisme i concentració dels mitjans de comunicació al mercat interior*.¹² L'any 1994, el Parlament Europeu (gener de 1994) es pronunciava a favor d'adoptar a escala europea mesures que garantissin el pluralisme. Però aquestes recomanacions topen ara amb una altra força del pèndol: la necessitat de la concentració empresarial com a condició de la competitivitat a escala mundial. Els interessos econòmics d'aquesta segona força del pèndol fan improbable una actuació política decidida i significativa en aquesta problemàtica qüestió.

Polítiques de comunicació a Espanya i a Catalunya

Pel que fa a la política de comunicacions a Espanya i a Catalunya, entenc que els temes més importants del curs 1994-1995 han estat els que corresponen a les polítiques de telecomunicacions.

Ja hem fet referència al projecte de llei sobre la televisió local. Més recentment, el Govern ha aprovat el Projecte de Llei de Telecomunicacions per Satèl·lit (2 de juny de 1995), que inclou la liberalització de la contractació entre les cadenes de televisió i els satèl·lits de caràcter domèstic, i també la possibilitat —almenys tècnica i jurídica— de fer internacional la difusió de les televisions catalanes.

Un altre fet rellevant va ser la concessió, notificada el dia 15 de novembre de 1994, de la segona llicència de telefonia mòbil —la primera era reservada a Telefónica, SA— al grup Airtel, liderat pel Banco de Santander i pel Banco Central Hispano, amb participació d'unes quantes grans empreses del sector de la construcció o de serveis, amb el desembossament previ de 85.000 milions de pessetes.

Curiosament, les empreses perdedores, entre elles el Banco de Bilbao-Vizcaya i La Caixa, entraren mesos més tard en l'accionariat de Telefónica, SA, demostrant la importància que els grans grups financers concedeixen a la participació en aquest sector emergent de les telecomunicacions.

Però, al meu entendre, la gran qüestió d'aquest curs, i també la serà del proper, són els primers passos per arribar a una llei del cable, a una llei que, en les condicions de la tecnologia més moderna, ja no serà una «llei de televisió per cable», sinó més aviat una «llei de telecomunicacions integrada».

Amb aquesta llei es juga amb l'evident voluntat política d'afavorir els interessos i la competitivitat de Telefónica, SA; i no únicament per raons «d'Estat», sinó també per raons de protecció de la indústria electrònica, informàtica i de telecomunicacions a Espanya.

Acceptada aquesta consideració d'interès estratègic industrial, la qüestió se centra en la concessió de les anomenades «segones llicències». Fins ara, la política del Ministeri d'Obres Públiques, Transports i Medi Ambient (MOPTMA) ha estat negar qualsevol protagonisme en aquesta segona llicència a les Comunitats Autònomes. En els arguments del MOPTMA sembla endevinar-se un objectiu no confessat: que els possibles competidors de Telefónica, SA siguin com més febles i dispersos millor; així es protegiria, encara més, el privilegi de Telefónica, SA, la primera llicència de la qual ningú no discuteix. Un segon argument que acostuma a aparèixer quan les raons dialèctiques s'acaben és una raó d'Estat, que es decanta per un model centralitzat amb l'excusa que la Constitució no admet cap competència per a les Comunitats Autònomes en matèria de telecomunicacions.

Entenc que aquest és un punt que ha de ser revisat a favor de les Comunitats Autònomes. Els pares de la Constitució, quan reservaven a l'Estat les competències en telecomunicacions, no podien tenir en compte les transformacions que s'esdevindrien uns quants anys després amb la fibra òptica, la telefonia mòbil i els satèl·lits de comunicació. Contundentment hem de dir que els canals de comunicació han deixat de ser béns escadussers i que ja no hi ha les raons que ara fa vint anys aconsellaven als Estats, i als seus compromisos internacionals, de reservar-se aquestes competències en exclusiva. Ni la política municipal ni la política regional europea no poden quedar al marge de les sinèrgies apuntades al *Llibre blanc* de Delors, ni poden ser excloses de les competències per a regular les noves telecomunicacions.

Les tecnologies del cable i la seva ràpida implantació posen en qüestió aquells criteris i reclamen una regulació nova, més descentralitzada. No és indispensable tampoc canviar la Constitució: n'hi ha prou amb l'adaptació, la cessió de l'Estat a les Comunitats Autònomes d'algunes de les seves competències. Així es va fer, per exemple, cedint a la iniciativa privada la gestió de la televisió sense modificar el criteri que la radiodifusió és un bé públic essencial de titularitat estatal.

El Govern de la Generalitat —i en això hauria de disposar de la complicitat total dels municipis— ha de reclamar una política de telecomunicacions que li permeti fer la seva pròpia política de desenvolupament dins de la seva àrea. És un principi reconegut que les telecomunicacions són avui

un instrument central de l'organització de les societats modernes. Ara farà setze anys que en la inauguració del I Simposi sobre Televisió i Autonomia Política, organitzat per la Facultat de Ciències de la Informació, afirmàvem que no hi hauria autonomia política sense televisió; ara, al final del segle, hem de dir també que no hi haurà autonomia política, però tampoc una política adequada de desenvolupament regional, si Catalunya no té algunes competències en telecomunicacions dins del nou marc de la Unió Europea i de les seves «autopistes... i també carreteres de la informació».

A propòsit de l'ètica i de les estratègies de la informació

Tots aquests problemes tècnics, tecnològics, industrials, de la comunicació moderna no ens haurien de fer perdre de vista que la comunicació és portadora de continguts i que, per tant, en darrer terme, parlem d'addiccions que apel·len a la responsabilitat social i a l'ètica.

Amb relació als problemes de l'ètica periodística, el curs 1994-1995 ha estat veritablement intens i polèmic. La premsa ha estat protagonista de múltiples revelacions d'afers de corrupció, finalment confirmats, però també de la difusió de múltiples suposicions, finalment no confirmades. La incidència d'aquestes informacions sobre l'agenda de la vida política ha estat notable.

Un judici ètic sobre aquestes actuacions no em sembla pas gaire difícil de fer. Informar sobre els afers de corrupció que es puguin acomplir en la vida pública és una obligació irrenunciable de la informació en una societat democràtica. Verificar les informacions és també una obligació —ètica— dels periodistes no sempre respectada, però del tot indiscutible com a principi.

El debat és, en canvi, més complex amb relació a un altre dels temes clau del debat sobre l'ètica periodística que han estat notícia en el curs que ara comentem: la legitimitat d'unes formes determinades d'obtenció d'informació i, especialment, la legitimitat d'obtenir informacions per mitjà d'escoltes telefòniques.

Jo personalment m'inclino a sentir-me identificat amb els qui estan en contra de l'ús d'aquestes maneres d'obtenir informació; i encara hi estic més en contra quan m'adono que aquesta pràctica pot desembocar en la creació d'un mercat negre d'informacions reservades.

Des d'un punt de vista sociològic, que és el que jo em veig més amb cor d'adoptar, el fet és que, lícitament o il·lícita, moltes d'aquestes informacions s'acaben publicant, si hi ha ningú que està disposat a beneficiar-se'n, bé

a canvi de retribucions, bé a canvi de perjudicar algú o en benefici d'un tercer.

Sociològicament, el que és rellevant és la importància creixent que van adquirint les estratègies de comunicació. L'espionatge telefònic no deixa de ser una estratègia.

Per damunt de les velles formes de manipulació basades en l'argumentació, ara se n'imposa una de nova basada en les diferents formes, en les estratègies, per a subministrar la informació.

Hom va respondre acadèmicament a l'etapa de la manipulació argumental amb el *content analysis*; a la nova situació caldrà respondre-hi amb formes diverses d'aproximació sòcio-semiòtica i, especialment, amb una nova teoria del discurs.

Les exigències de la producció industrial van portar-nos aquests grans fenòmens televisius que són les telenovel·les, en què la narració s'allarga tant com és possible per tal d'explotar la fidelitat de les audiències. Fins i tot es va dir que els guionistes de les telenovel·les procuraven que els afers més espectaculars s'esdevinguessin, precisament, el divendres, abans del cap de setmana, per alimentar les converses familiars.

El problema és que ara sembla que aquesta mateixa lògica de producció industrial s'imposa en els criteris de producció —i de subministrament— de la informació política. Aquest és un perill nou, no previst per les antiquades teories sobre la tematització: que els *mass media* imposin a la vida política els temes en funció dels seus propis interessos, i no precisament ideològics, sinó especialment segons les seves estratègies de màrqueting. Els fets són ara substituïts en el moment en què n'apareixen uns altres de més rendibles encara des del punt de vista de l'atenció dels lectors. O, més perseverantment, les estratègies de (de venda) de la informació poden determinar que la informació de la qual disposa un mitjà no sigui subministrada als lectors —i, per tant, a la societat— sinó en funció de la temporalitat, del calendari, més rendible per a les seves estratègies de màrqueting i la seva posició davant de la competència.

Aquest és únicament un exemple, encara que em sembla que és un exemple important, del nou protagonisme adquirit per les estratègies de comunicació en la nostra societat, per damunt d'antigues formes de manipulació basades en l'argumentació. La recent pre-campanya de les eleccions municipals, la múltiple activitat informativa dels gabinets d'informació o de les agències de relacions públiques encarregades de crear notícies, serien uns altres exemples significatius d'aquesta nova i important tendència de la comunicació moderna.

A propòsit de l'ensenyament i de la investigació de la comunicació

Finalment, uns quants mots sobre una qüestió que ens afecta molt especialment com a investigadors o professors: l'ensenyament i la investigació sobre comunicació.

El curs 1994-1995 ha estat el curs de la consolidació de la multiplicació d'ofertes educatives en matèria de comunicació, però també ha estat un curs en què es manifesta un cert estancament en la dinàmica de la recerca sobre aquestes matèries. D'una manera molt incompleta i com a suggeriments per a una reflexió posterior més aprofundida, faré únicament algunes remarques i propostes.

Els plans i les pràctiques reals dels nostres estudis tendeixen ara al que aquí hem denominat «macdonaldització», en el sentit d'orientar massa els estudis cap a l'utilitarisme, l'operativitat, el practicisme. Més apunts que llibres, més classes dictades que debats acadèmics, més coneixements aplicats que coneixements teòrics, més títols que aprenentatge, etc. Aquest enfocament en l'educació pot donar alguns fruits a curt terme, però també pot crear frustracions i incompetències a llarg terme.

El gran increment que vivim de la demanda estudiantil de coneixements sobre la comunicació no ens hauria de portar a fer *tabula rasa* de les aportacions bàsiques de les humanitats i de les ciències socials a l'estudi del nostre objecte: la comunicació. Crec que cal donar un toc d'atenció crítica a la tendència a confondre importància d'un objecte (la «comunicació») amb la idea que existeix un mètode d'estudi autònom (la «comunicologia»). És impossible, és innecessari, fer córrer tant la «comunicologia» com, de fet, corre i correrà la transformació de la «comunicació».

Ja més en un terreny de la política educativa universitària, i ara que començarem a celebrar el vint-i-cinquè aniversari de la creació de la Facultat de Ciències de la Informació de Bellaterra, hem de reclamar una política de coordinació de les respectives institucions acadèmiques de ciències de la comunicació a Catalunya.

Exemples? Deixeu-me posar-ne tres:

1. No té sentit fer dues, tres, quatre grans biblioteques de comunicació a Catalunya.

2. No té sentit una política de formació d'experts, dels futurs especialistes en comunicació del país, pensada en termes de competitivitat entre institucions acadèmiques veïnes.

3. No podem perdre l'oportunitat de ser presents en el debat mundial de la comunicació des d'una perspectiva pròpia catalana en un moment en què el debat se centra, precisament, en un tema sobre el qual els investigadors catalans anem treballant des de fa més d'una dècada: la dialèctica global-local i el paper dels espais de comunicació. Aquest projecte només és possible mitjançant la col·laboració de totes les universitats catalanes.

La nostra investigació s'ha d'obrir més als temes d'interès internacional. Hem de revisar críticament els nostres propis temes d'estudi i, sobretot, els temes cap als quals dirigim el treball i la formació dels nostres deixebles.

Una investigació útil a la política de comunicació del nostre país serà també una investigació de projecció internacional.

Una de les finalitats de la creació de la Societat Catalana de Comunicació va ser, precisament, impulsar aquesta coordinació i aquesta projecció de la recerca. Per això us agraeixo l'oportunitat que avui m'heu donat d'exposar aquests punts de vista.

ABSTRACTS

IV SCC ANNUAL CONFERENCE GIRONA 1994 COMMUNICATORS AND COMMUNICATION WHAT IS COMMUNICATION?

MANUEL FERNÁNDEZ AREAL

Today we come across somewhat unorthodox concepts of the word communication, —which we always took to mean all those relations between human beings— and communication through the mass media in particular. The distinction we journalists make between communication and information must once again be highlighted, because confusion had been disseminated from those scientific fields which are foreign to Information Science. Everything is communication, but not everything is information. The communicative phenomenon demands truth, the willingness to transmit events, data. Not all communication is, therefore, persuasive. There is a kind of communication which is not: informative communication, and this is how the public wishes it to be.

THE CARICATURIST AS COMMUNICATOR

IVAN TUBAU COMAMALA

The personal caricature in the press represents people who really exist; as a rule they are in the public eye and are often politicians who should, in theory, be recognised by the reader. It is, therefore, the only democratic caricature, since it is not judged by the protagonists, but the people—in other words the clients— as a whole. To a great extent, the public figures caricatured end up as ideograms, almost as the signs of a code. As a communicator, the caricaturist performs an exercise comparable to that of columnists in general, and in particular, to that of cultural reviewers. Thus, he questions the system, but as an excrescence which is tolerated in terms of its danger which is practically zero. The good caricaturist in the current press addresses intelligence. His potential public is, therefore, a greatly reduced segment of the media audience. He is, after all, a cultural alibi which the system offers to the dissident minority in order to legitimise both democracy and the state of law.

EDUARD FIOL I MARQUÉS: CARICATURIST AND CARTOONIST

LLUÍS COSTA I FERNÁNDEZ

Eduard Fiol i Marquès (Begur, 1903 - Biarritz, 1973) was a prominent figure in the world of Catalan satirical and humorous illustrated publications during the first thirty years of the 20th century. Through his cartoons and caricatures he was able to define the Catalan and Girona society of the time and he did so with a critical spirit and, at times, with a strength and precision which surpassed that of journalists on paper.

In the city of Girona he collaborated on, or founded, important reviews such as *Clar i Net* or *El Senyor Narcís*. He enjoyed a particularly fruitful period in Barcelona which was due, in the main, to the printer, publisher and dramatist Avel·lí Artís.

This article analyses the relationship between Fiol and Artís, through the contents of a thought-provoking letter sent by Artís to Fiol in October 1922.

TRAINING COMMUNICATORS

MIQUEL RODRIGO I ALSINA

The author raises the issue of what kind of communicators should be trained at university. This question is of vital importance both for the university itself as well as communication enterprises themselves. Thus, an initial examination endeavours to analyse the three degrees in communication: Audiovisual Communication, Advertising and Journalism. Each one of these develops a different type of communication. In audiovisual communication you work with the imagination, in advertising you work with persuasion and in journalism with information. As far as the receiver is concerned, audiovisual communication aims to create feeling, advertising, belief and journalism, knowledge. Nevertheless, as you can see, at the limits of communication not everything is as easy as it seems.

COMMUNICATORS AND COMMUNICATION

WORLDS WHERE THEY INTERVENE

	REALITY	FICTION
JOURNALISM	X	
ADVERTISING	X	X
AUDIOVISUAL COMMUNICATION		X

FUNCTIONS OF THE COMMUNICATORS

		DOING BELIEF	FEELING
JOURNALISM	<i>journalistic information</i>	opinion	sensationalism
ADVERTISING	advertising information	<i>persuasion</i>	impact
AUDIOVISUAL COMMUNICATION	exemplifying reality	representation	<i>emotion</i>

PRAGMATIC CONTRACTS WITH RECEIVERS

JOURNALISM	fiduciary	
ADVERTISING		manipulator
AUDIOVISUAL COMMUNICATION		leisure

JOURNALISM, VICTIM OF ITS OWN SUCCESS

ERNEST UDINA I ABELLÓ

The plurality of informative sources, as a result of the immense possibilities for developing technology and the striking results of "investigative journalism", are two of the causes which today make the journalistic profession wonder about its true situation and its future. The manipulated or manipulating journalist, the journalist who interprets reality or is a prophet of the future, the analytical or redemptive journalist, are some of the contradictions of a profession which can only find its place in society if, in the name of power, we seek to provide the service offering the keys to understanding the social present.

THE HONOURABLE MULTI-MEDIA: "PLACEBO COMMUNICATION"

JOSEP LLUÍS GÓMEZ MOMPART

As part of this year's theme, *Communicators and communication*, this contribution seeks to put forward an explanation of the cultural role and the social function of the most (popular and influential) outstanding communicators who perform their communicative activities in the different Catalan media. It is precisely their unique professional and communicative qualities that make *the multi-media*, *media*, and not intermediaries. Consequently, they intervene in the area of mediation between "media custom" (or the communicative experience acquired by the receiver) and the "media knowledge" (or communicative awareness assimilated by the receiver).

THE ANONYMITY OF COMMUNICATORS IN SHAPING THE COMMUNICATIVE PROCESS

JOSEP MARIA CASASÚS I GURI

This document is an invitation to debate the importance and/or appropriateness of putting one's name to journalistic articles or not. The author reveals the historical process which initially led to giving pride of place to anonymity and journalistic pragmatics within the printed media. He analyses the evolution of this concept up to the present day, when the desire to sign articles prevails because of the need to know the authors of articles replete

with interpretation and opinion. Casasús reflects on the advantages and disadvantages of anonymity and —to enrich his analysis— includes the thoughts of a number of eminent philosophers on the controversy. The article explores in depth the doctrines of the detractors and defenders of anonymity, its possible definitions and the variations in this practice, as well as the importance of signing, or not, when communicating and making a text understood.

SIMULATIONS AND “VIRTUAL REALITIES” IN THE MEDIA

ANTONI MERCADER I CAPELLÀ

The author analyses the changes which have come about through the inclusion of new computerised visual supports in the world of information and communication as a whole, and the consequences of this. Computer-generated synthetic video images on television news broadcasts and the infography in the press are two realities capable of transforming traditional systems of information. Furthermore, the use of simulation gives rise to unusual approaches and points of view which will attract the viewer's attention. However, at the same time, it brings about a break in the reality/camera binomial and provokes a pictorial subjectivity versus a calculating coldness, as well as a change in the parameters of space and time. As a whole, this can produce variations in the “constructive” sense of reality and means that the concept of document and, therefore, documentary must be redefined. According to the author, we are faced with a new iconographic statute which proposes new alternatives to imaginative resources.

Open section

FROM THE 1ST MEETING OF THE AHCEE [ASSOCIATION OF CINEMA HISTORIANS OF THE SPANISH STATE] AT THE 5TH AEHC [SPANISH ASSOCIATION OF CINEMA HISTORIANS] CONGRESS: THE EVOLUTION OF CINEMATOGRAPHIC STUDIES IN THE «AUTONOMOUS REGIONS» OR «NATIONALLY» AND GREATER INTEREST BY SMALL COMMUNITIES (BIBLIOGRAPHY)

JOAQUIM ROMAGUERA I RAMIÓ (AEHC)

As the title suggests, this is a bibliography made up of references which study, deal with, or give information about each of the types of film-making which constitute a region or autonomous region in the Spanish State.

It is not merely a compilation which is somewhat, or extremely original, specialised or whatever, but is primarily a new approach in terms of the traditional, classical, usual, comfortable, interested, centralist historiography of studying or talking and writing about this country's cinema under the global heading of *Spanish cinema*, being, therefore, a typical Spanish historiography written from a Spanish angle.

My sights rest on another type of methodology in the light of which one can never, or almost never, get to the "specific" from the "general".

I would turn this idea around and say: let's start from specific communities and even smaller ones, in order to construct what will, in the end, be general.

Such a historiographic claim could perhaps also be applied to France or Italy or to..., something which is already quite normal when speaking about, and studying, (English-speaking) Canadian cinema and (French-speaking) Québécois cinema, together yet separate.

It's clear, isn't it? So, having said all this, what remains are references under epigraphs: In general Andalusia / Aragon / Asturias / The Balearics / The Canaries / Cantabria / Castile - La Mancha / Castile-Leon / Catalonia / The Basque Country / Galicia / Madrid / Murcia / Navarre / La Rioja / Valencian Country.

Tomàs Mallol
Honourable Member

TOMÀS MALLOL, FILM-MAKER AND COLLECTOR

JOAQUIM ROMAGUERA I RAMIÓ (AEHC)

The historian Romaguera outlines the importance of the film-maker Mallol both vocationally and as a cinephile. The article begins by discussing the ingenuity of Mallol's productions, the Mediterranean backdrop and the setting of his stories in the Empordà. His contributions to the cinema are remembered with sensitivity and the author builds a picture of Mallol as a person; a rich source of anecdotes and a man who has spread and defined our culture. Halfway through the article, the author underlines the film-maker's photographic facet and the detailed, painstaking technique of his cinematographic creations and, particularly, his museum-collection of cinema and photography equipment which he has honed over the years with a special care and enthusiasm. Romaguera lists the pieces which give shape to this unique museum in Girona and ends the document by praising the film-maker's simplicity, passion and knowledge.

**Homage to the memory of
Joan Crexell i Playà
Member of the SCC**

**"PAPER GROC", JOAN CREXELL'S
PERSONAL REVIEW**

JOSEP MARIA FIGUERES I ARTIGUES

The article which Figueres has given us, stands as a posthumous homage to the historian Joan Crexell. Figueres follows one main thread in order to trace Crexell's life and work: his own personal publication, *Paper Groc* [Yellow paper], a space for writing which is the focus of the full personality, character and cultural involvement of the late intellectual. The writer begins the communication by outlining Crexell's personality, his tenacious, militant character, and his contribution to the historiography, literature and progress of Catalonia as a nation. Figueres then remembers the late historian's extensive output of books and articles in the press and, having looked at the large number of collaborations and studies he carried out in the Catalan media, he pauses to consider the importance of *Paper Groc* as an indispensable legacy in order to understand his thought fully. His concerns and motivations —illustrated by quotes throughout the document— enable us to discover, from his voice in print, the peculiarities of the history of our country and give us an deep insight into a vital personality, faithfully presented by Figueres.

Works on the History of the Press

The clandestine press

THE CLANDESTINE PRESS IN FRANCE UNDER THE NAZI OCCUPATION

JOAN CREXELL I PLAYÀ

I have documented the existence of a clandestine Catalan press, particularly as regards this century, from the time of the Parliamentary Assembly.

As far as the period of Franco's dictatorship (1939-1976) is concerned, it is widely enough known that there was a clandestine press in our country once again, which even embraced religious, artistic, literary and other themes.

Nevertheless, even though it is widely known that our people, who were exiled as a result of Franco's regime, did issue publications during the Diaspora (my files contain over 500 titles), few people know that those refugees who remained in France had to face a second challenge: the Nazi occupation, as well as exile, also caused them to become clandestine.

For the moment, I have gathered together ten titles of this kind—in Catalan—, most of which are obviously Communist.

I have set out to explain the aforementioned publications, with the small amount of data available to us. With this in mind, it should also be remembered that during the Civil War there was also a clandestine press in Catalonia which was not exactly right-wing.

The communication mentions the publications by the title of the work, setting them within the framework of the first press in exile 1939-1940 and the first press of the Liberation (of France) from 1944-1945.

The work is accompanied by a number of illustrations of the front covers of the clandestine press in question.

GUIA (1949-1960) FROM SANT CUGAT DEL VALLÈS, A REVIEW OF THE DIFFICULT YEARS

JOAN AULADELL I SERRABOGUNYÀ

The author, an instigator of the project and one of its first writers, describes the circumstances surrounding its development and the period leading up to this; the groups and personalities involved in the enterprise, as well as the writers and contributors who gave it meaning and content.

The *Guia* [Guide] came about as a result of the local commission "Abat Oliba", an integral part of the town in the patriotic festivals of the Enthronement of the Virgin of Montserrat, and from the heartfelt desire that the rediscovered ideals of God and Country, Catalonia, would find continuity and, sooner or later, come to fruition.

The initiative was able to go ahead due to two converging factors: the arrival in the parish in 1948 of the new rector from Sabadell, Dr. Joan Clerch, who fully adhered to the above line of thought, followed by his successor Father Juli Nàjera (1956), and the appointment to the mayor's office of our colleague Pau Muñoz i Castanyer.

Ramon Clapés i González, an artist and painter who lived in Sant Cugat, who thought along the same lines as the new rector and the "Catholic Academy" of the town, became editor. Pau Muñoz i Castanyer, the only one with journalistic experience and a political vocation, was responsible for articles expressing opinion and articles on education; Father Josep Arderiu for ecclesiastical matters and the liturgical year; Eugeni Canas i Auladell, for poetry, literature, traditions and interviews and Joan Auladell i Serrabogunyà for local history. A number of young people (Ernest Auladell, Eduard Garriga, Josep Rodó...) put together the News and Current Affairs section. Drawings and engravings were by Josep Grau i Garriga.

As the text shows, the collaboration of local writers was widespread and prolific; but the distinctive feature of the publication was the participation of prestigious intellectuals from outside, particularly those linked to the "Catholic Academy", who found in the Sant Cugat publication, a suitable means of expression which was critical, pro-renewal and in Catalan: Dr. Lluís Carreras, Quirze Estop, the Capuchin friar Antoni Mª de Barcelona were among its most brilliant and keen contributors, as was Josep Serra i Roselló, the specialist in the field of local history and the Monastery.

The corpus of the *Guia* comprises 144 duplicates of *La Paraula Cristiana* [The Christian Word], an eight-page, monthly publication. Twenty-four page special issues for Christmas, and devoted to Millet, Father Cinto Verdager

and Joan Maragall. A detailed edition of «Joan Sallent» from Sabadell. A print run of 400 issues, with quarterly subscription fees of 3 pesetas (1949) and 5 pesetas (1958).

Financial loss, the dispersal of writers and a gap in the continuity of the generations led the enterprising Editor to decide to put an end the adventure in 1960.

VIDA DEL CONCILI, CLANDESTINE NEWSPAPER IN CATALAN FROM 1964-1965

ÀLVAR MADUELL I SANCHO

In this article Àlvar Maduella makes the claim that *Vida de Concili* [Council Life] should be recognised as the first complete daily publication in Catalan to come out after the Spanish Civil War. Despite the consideration of *Avui* as the first newspaper in Catalan after Franco's triumph in 1939—a point argued in encyclopedias and other publications—the writer legitimises the previous existence of a newspaper which wrote in our language about ecclesiastical council matters and, in particular, about the period of the 2nd Vatican Council. After Maduella has defined *Vida de Concili* as the first regular publication in Catalan, in spite of the assiduous censorship of the dictatorial period, he analyses what we mean by a daily publication. He then specifies the main virtues, characteristics and vicissitudes of the paper during its short existence, and conjectures the reasons why *Avui* remains the pioneer and inevitable point of reference when people refer to the first written medium in our language which appeared during the long parenthesis after the Franco period. The author unifies the point by putting forward eight theses which successfully sum up the ideas set out.

**THE CLANDESTINE PRESS IN CATALONIA.
AGENCIA POPULAR INFORMATIVA,
FIVE YEARS OF COUNTER-INFORMATION:
1972-1977**

JAVIER TÉBAR HURTADO

The clandestine press from the period 1939-1977 provides us with a number of possibilities to study Franco's time which have yet to be exhausted. Franco's regime found one of its most important mechanisms for social control in the press and the media. They were a linchpin in the apparatus of domination which was instated at the end of the Civil War. In the light of this, I considered that a contribution, albeit an isolated one, to the study of the clandestine press would give food for thought. This obviously involved imposing chronological and thematic boundaries in this communication. The heterogeneity of this kind of press has led us to consider examining one of the Catalan experiences of "counter-information": the Agencia Popular Informativa [API -Popular News Agency]. I wish to explain broadly its formal characteristics and to place it within the context from which it sprung. Nevertheless, my aim is not to perform a painstaking analysis of its contents and their evolution, by systematically drawing from its publications. If you like, it could be said that the aim is to disclose a new source of publications for those people who are interested in the study of "tardofranquisme" —the latter years of the regime— and the Spanish political transition. The activities of the API began in May 1972 and its main form of disseminating its information was through the fortnightly bulletin API. Published in Castilian it also set out to utilize bilingualism and it continued until May 1976. The API project was defined throughout these years as an informative project which was anti-Franco, independent and unitary. Thus, we have set out to describe the aims and direction adopted by the API, focusing more on the programmatic aspects than those related to its practical outcome. This is because we are unable to provide a great number of elements on the extent to which its publications had an influence on the Catalan population, its geographical dissemination, how it evolved, what the sociological profile of its readers was, etc.

PUBLICACIONS DE LA SCC

Societat Catalana de Comunicació. Història i Directori (1990)

Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana. V Àrea. Àmbit 4:

Mitjans de Comunicació i Noves Tecnologies (1989). Edició de la Fundació II Congrés Internacional de la Llengua Catalana / Edicions 62, SA / SCC - IEC

Treballs de Comunicació

Núm. 1: Pioners de la Recerca sobre Comunicació a Catalunya. 25 anys d'*Informe sobre la informació*, de Manuel Vázquez Montalbán. Art/Comunicació i Tecnologies Avançades (1991)

Núm. 2: I Conferència Anual de la SCC - Girona 1991 (Patrimoni comunicatiu. Història de la comunicació. Pràctiques periodístiques) (1992)

Núm. 3: II Conferència Anual de la SCC - Girona 1992 (Patrimoni comunicatiu. Història del periodisme. Les noves tecnologies en l'àmbit de la comunicació.) Ricard Blasco, soci d'honor. Ignacio Ramonet, conferència inaugural de curs (1992)

Núm. 4: Régis Debray, conferència inaugural de curs. Joan Fuster, homenatge pòstum. Llengua, Comunicació i Cultura. Treballs d'història de la premsa a Catalunya: segles XVII-XVIII (1993)

Núm. 5: III Conferència Anual de la SCC - Girona 1993 (Ètica i credibilitat de la comunicació.) Mitchell Stephens, conferència inaugural de curs. Treballs d'història de la premsa: premsa valenciana (1994)

Periodística

Núm. 1: Història i metodologia dels textos periodístics (1989)

Núm. 2: Teoria i anàlisi dels esdeveniments periodístics (1990)

Núm. 3: La primera tesi doctoral sobre periodisme (Leipzig, 1690), de Tobias Peucer (1991)

Núm. 4: Pragmàtica i recepció del text periodístic (1992)

Núm. 5: Noves recerques i estudis sobre periodisme antic (1992)

Núm. 6: Estratègies en la composició dels textos periodístics (1993)

Núm. 7: Retòrica i argumentació en el periodisme actual (1994)

Núm. 8: Avenços en l'anàlisi de mitjans de comunicació (1995)

Cinematògraf (segona època)

Núm. 1: Primeres Jornades sobre Recerques Cinematogràfiques:

La historiografia cinematogràfica a Catalunya (1992).

Amb la col·laboració de la Federació Catalana de Cine-Clubs

Núm. 2: Segones Jornades sobre Recerques Cinematogràfiques:

Infraestructures industrials del cinema a Catalunya (1995).

Amb la col·laboració de la Federació Catalana de Cine-Clubs

Gazeta

Núm. 1: Actes de les Primeres Jornades d'Història de la Premsa (1994)

Treballs de Comunicació

Número 7 / Octubre 1996

SUMARI
(provisional)

V Conferència Anual de la SCC
Girona 1995

Inauguració del Curs Acadèmic 1995-1996

Informe anual sobre l'Estat de la Comunicació

Treballs de les Primeres Jornades d'Història de la Premsa

Centre d'Investigació de la Comunicació

Novetats editorials:

Història de la televisió a Catalunya (Josep M. Baget, 1994).

Fer Europa: els periòdics, protagonistes del post-Maastricht (Héctor Borrat, 1994).

La documentació periodística: Catalunya, Espanya i altres experiències europees (M. Eulàlia Fuentes i Alícia Conesa, 1994).

L'ensenyament de Periodisme a Europa (Francesca Rodríguez López, 1994).

Cultura i comunicació social: Amèrica Llatina i Europa ibèrica (Diversos autors, 1994).

Els nous escenaris de la comunicació internacional (Armand Mattelart, 1994).

Centre d'Investigació de la Comunicació

Generalitat de Catalunya

Via Laietana, 46 A, pral. 2a. / 08003 Barcelona

Tel. (93) 268 14 58 / Fax. (93) 268 47 33

SOCIETAT CATALANA DE COMUNICACIÓ
INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS